Hieronymi Groslotij

Aurelianensis de Vsucapionibus Libellus.

EIVSDEM COMMENTARIVS in nobilissimam Pauli Iureconsulti l. lecta, quæ est sub Titulo. ff. Si certum petatur.

PAARISIIS.
APVD IOANNEM LODOICVM TILETANVM
VIA AD D. HILARIVM, SVB D. V. MARIA.
M. D. XXXVIII.

ILLVSTRISSIMO VIRO FRANCIſco Oliuerio, Alenconii Cancellario, ac libellorum in regia magiſtro Hieronymus Groslotius S.

VI maiorum memoria, vir ornatiſsime, cùm Græci, tùm Latini Poetæ Comici æquanimitate populi vſi, & iudicio ſemel probati plauſum accepiſſent, dum noui tum illi ſcriptores fabula data rudimentum ponerent: eos hoc vno nomine pulcherrima ſpe excitatos, fabulis de integro ſcribendis, cum ſibi non conſiſtendum in naſcenti nequedũ ſolida laude, & gloria putarẽt, ſtudioſè operã dediſſe legimus, & auditione accepimus. Neque verò remiſsè id vnũ interim agentes, ſed in eo quod facere cœpiſſent perſeuerantes conſtantius, modum non ſtatuendo ſuæ induſtriæ quamdiu ſcribendi laborem ferre potuerunt, populi ſtudiis, & voluptati ſeruiuiſſe. Hos contra inuentos fuiſſe nonnullos audiuimus, qui diſsimili cum ſuperioribus vſi fortuna, ad populum frigentes primo ſuę induſtriæ actu excluſi, inſperatáq; oppreſsi calamitate, totum hoc faſtidientes, & priſtinum ſtudiũ depoſuerunt, & inertiſsimę ſegnitię ſe dediderũt. Sic enim ſe res habet, qui ab iis rebus pendẽt, vt fauore populi teneantur & ducantur, plauſum, illis immortalitatem: ſibilum, mortem videri. Quod latius patere ad omnes omnium artium, & diſciplinarum cultores nos quidem putamus. Siue enim vulgarium ſcientiarum, ſiue melio-

rum, & grauiorum disciplinarum, doctrinæque politioris professores inspiciamus,& quò nos cunque conuertamus, illius augeri non obscurè videamus industriã, qui eorum studio, quibus sua probari quàm maximè cupit,& iudicio benignè semel vsus est: è diuerso autẽ tantum illi imminui industriæ, quantum iidem de ipsius facultate,& laude detrahunt. Tantum potest de nobis eorum opinio, quibus displicuisse nolumus, vt aut studiorũ in quibus sumus quasi vela contrahat, inhibeatq; remos, aut eorũdem cursum incitet. Quod quidẽ certè nõ modo mediocriter doctis hominibus accidit (ne opifices quoque qui hac ipsa de causa, vel se suis artibus remouerunt, vel eas studiosius factitarũt, in sermonem nostrum coniiciamus) aut iis qui omnino nomen habuerunt,& fuerunt bonis auctoribus proximi: verumetiam ad optimos quosque scriptores permanauit. Habemus veterum exempla permulta, quæ satis documenti sint in vtramque partem. Sed quum de iis dixero qui in alteram partem se dederunt, de vtroque ordine dixero. Vel eius enim nationis duos auctores laudo certissimos, qui in suo genere dissimiles, simili tamen laude dignantur, Terentium,& Ciceronem. Quorum alter Andria populo Romano, cuius gratiam quæreret, data, & probata fabula, ad nouas scribendas inuitatus est. Alterius scriptis delectatus M. Brutus, cuius iudicium tanti Tullius faciebat, vt id omnibus omnium iudiciis anteponeret, auctor ipsi fuit suscipiendorũ laborũ, & tractandæ Latinis literis; suísque hominibus explicandæ

Philoſophiæ. Sed quorſum, inquies, tam altè petitus de duplici hominum genere ſermo? qui iudicio illorũ, quibus ſua probare volunt, aut preclarè ſuſtẽtati ſuam langueſcere non ſinunt induſtriam : aut afflicti ſic iacent, vt reſtingui ſtudia & induſtriam infringi patiantur. Ego hanc iccirco prætexui narrationem, quia, vt in alterutram partem omnes propendeamus, naturali quodam, & inſito hominibus animi motu fieri, cùm in illis, quos paulo ante enumeraui animaduertere ſoleo, tùm maximè in me ipſo experior. Quod enim alterius ordinis hominibus accidiſſe tantopere illa narratione aſſeruimus, vt eorum, quorum ſequerentur auctoritatem, iudicio honeſtati, maiorem in ſcribendo operam, & ſtudium ponerent : id mihi quoque vni de multis hoc tempore vt vſuueniret, liberaliſsimo de me tuo ſimul & humaniſsimo iudicio effeciſti. Te genus ſcriptorum meorum non contemnere, cùm aliàs ſæpe tu, qui nunquam me, niſi maximæ ſpei plenum, & de me certa tua expectatione oneratum à te dimiſeris: tùm verò nuper cum ea probares, quæ nos ad periclitandas ingenii vires ſchola habita in Aurelianenſi Gymnaſio de nobiliſsimo Pauli Iureconſulti reſponſo dixiſſemus, apertè ſignificaſti. Hoc non vulgari ſanè de meorum ſcriptorum genere abs te vltimùm mihi dato teſtimonio, ſcribendi ſic ſtudia commouiſti mea, vt eo non contentus nouum mihi laborem impoſuerim, & Comicorum, quos initio poſui, morem lõgo interuallo retulerim, ac renouarim: qui cum ſuam

populo probassent industriam, tanquā adiutore populo nouas de integro fabulas dabāt: Sic tibi nos ad nostrum in Pauli legem commentarium, quem quasi mancipio dare debuimus, libellum de Vsucapionibus voluimus accedere: præsertim cum mihi ad id audendū, quasi signū aliquod sustuleris, iudicii illa nempè tui, & voluntatis mihi reddita significatione. Quæ quanquam est per se magna quidem, ea tamē nescio quomodo maior multò mihi, & amplior, cum ad vtrumque nostrum animum refero, videri solet. Nam ab eo testimoniū dari, in quo summa esse omnia præclarè nouimus, amplū est sanè quidem. & de eo hæc prædicari, qui te vnū admirari, & colere solet, qui tuam gratiam emereri omni ambitione contendit, qui denique tuum nomen, orationē, vultum, incessum amat, est hoc illi verò multò maximè amplissimum. Et verè maiorem te mihi hoc vno honorem habuisse, quàm cùm me tuis summis beneficiis ornares, eo ipso die sensi: Quo ego studiorum, & omnis anteactæ vitæ fructū cepi maximum iudicio tuo grauissimo & maximo. Vtantur ergo isti populo quālibet suo, iactent Brutos illi suos, ego tuo iudicio nō modo contentus sum, sed melius non quæro. Tu mihi populi, tu mihi Bruti numero es, & loco. Itaque vt M. Cicero cum à Bruto laudaretur, vel repræhendi se à cæteris facile patiebatur: sic ego videor testimonio tuo aliorum iudicia debere contēnere. Sed vide quàm tui amore in mea caussa cæcutiam, ac me pro tua humanitate, quæso, subleua. Ego tibi dum nostrum scriptionis con-

ſilium probare contendo, & minus ſtultus videri volo, vereor ne multis ineptus ſim & infans. Sed in eo quicquid peccatum eſt, id totum præ ardentiſſimo meo, & incredibili tui ſtudio peccatũ eſt. Quod, ſi vt maxime cupimus, ita interpretaberis, næ non modo id nõ ſtultè aut ineptè factũ à nobis dicemus, ſed prudẽter, & prouide arbitrabimur. Vale Lutetiæ Pariſiorum, XII Calend. Decemb. Anno M. D. XXXVIII.

Hieronymo Groslotio Dampetrus.

Quæ de uſucapionibus diſertè
V ſuriſq; fuere diſputata
A bs te doctè Hieronyme his diebus,
L egi me Hercule perlubens: & indè
C apta incredibilis mihi eſt uoluptas,
D e fructu ut taceam indidem haud minore
P ercepto mihi, quàm fuit uoluptas.
Quod ad iudicium attinebit autem,
N on eſt ingenij, hoc dediſſe, noſtri.
Quàm ſit exiguum, ſat ipſe noui.
A t dixiſſe tamen nihil pudebit,
N oſſe hoc uix benè puberem, quod ipſis
I gnotum ſenibus tot, hacq; in arte
F amæ tam celebris fuiſſe conſtat.
E ugè, mactè Hieronyme, eugè, perge.
S i tam mens iuueni eſt acuta ut iſta
C ernat, mens ſenis, oro, quid uidebit?
I mmò quid magis, oro, non uidebit?

Petri Bonguerii Aureliani ad lectorem.

S eptem Nerua decemq; natus annos
C um de iure rogantibus quibuſdam
R eſpondiſſet, ut hoc nouum Vlpianus
E t mirabile, & arduum notauit.
N unc Neruam taceat ſuum Vlpianus,
C oncedatq; mihi beatiores

Nos, & secula nostra iudicanda,
Neruas quando licet uidere plures,
Apertaq; schola, editisq; libris
Audire & legere optimè, & disertè
Illa ætate, minoribusq; in annis
Magna cum ratione differentes.
En Groslotius hic recentiorum
Vnus maximus optimusq; scriptor,
Qui perdifficiles & inuolutos
Dissoluit laqueos, nouosq; sensus
Bellè inuênit & explicauit aptè
Vix sextumdecimum peregit annum,
Et de fœnore plurimisq; legum
Summis articulis & inuolucris
Respondit medio in scholæ theatro:
Et respondit ita eloquenter, omnes
Vt iam uicerit eloquentiores:
Et respondit ita eruditè, ut omnes
In hoc uicerit eruditiores:
Respondetq; modo in foro, domiq;
Ingenti numero clientulorum.
Qui si pergat uti probè inchoauit,
Huic mentem studio suam applicare
(O dij) Quantus erit Papinianus.

Io. Truchii.

Roma adolescentis sileat miracula Neruæ,
Nescio quid maius nostra alit Aurelia.
Nerua decem & septem natus non amplius annos,
Publica Romano iura dabat populo:
Groslotius natus totidem, aut paulò amplius annos
Non Romæ, at cunctis iura aperit populis.
Id Nerua, ut posset, tua fecit grãia Cæsar,
At doctrina dedit Groslotio, ut faceret.
Grande opus est Neruæ, sed muro cingitur urbis.
Huius opus magno clauditur Oceano.

De Vſucapionibus.

NIHIL tam diligẽter in ciuitate, quàm ius ciuile retinendum eſſe ſumma ratione ſuadebat [a] M. Cicero: vt quo ſublato, aut etiã imminuto, vincula nõ modo iudiciorum, ſed etiam communis vtilitatis, cuius tuendæ cauſa inuenta ſit ars, vitæque, reuelli neceſſe ſit. Et certè, quum nihil peræquè eſſet vtile hominibus, ac propè dicam neceſſarium, quàm eſſe aliquid, quare cuique exploratum poſſet eſſe, quid ſuum, quid alienum ſit, & quid æquabile inter omnes, atque vnum omnibus eſſe poſsit, præclarè nobis à maioribus iura poſſeſsionũ (vt de reliquis etiam ſapientiſsimè conſtitutis nunc taceam) deſcripta ſunt, quę perturbari nulla ratione, commutaríque poſſent. Quæ ſi non modo labefactarentur, ſed etiam aſſeruarentur negligentius, quum nihil eſſet, quod quiſquã ſeſe habere certum arbitraretur, tùm etiam ſi fundũ relictum à patre, aut aliqua ratione haberet bene partum, eſſet incertum, poſsétne retinere. Sic haud dubiè homines paulò antè facti induſtrii, ad negligentiam, & ignauiam relaberentur, prædia iacerent, agri deniq; ſuos cultores deſiderarent, à quibus magna ſolitudo foret. Quæ cauſſa fuit, cur duodecim tabularum iure Vſucapio inuenta ſit, quæ communem omnium vtilitatem cõtineret: nec ſolũ, vt ait [b] Neratius, litibus, quæ infinitæ poſ-

a In Orat. pro Cecinna.

Quibus initijs orta ſit uſucapio, & quis eius uſus.

b .l.ſi.ff. pro ſuo.

ſent emergere,finem imponeret,ſed etiam homines ad res ſuas retinendas & colendas,attentiores faceret. Vel hanc enim bono publico introductam fuiſſe, auctor eſt [c] Caius, ne quarumdam rerum diu, & fere ſemper dominia incerta eſſent. Quòd ſi quis priſcis illis temporibus,necdum inuenta vſucapione agrũ paſſus fuiſſet ſordeſcere,eúmque indiligenter curauiſſet, ac neq; arauiſſet,neque purgauiſſet:ſiue quis arborem ſuã, vineámq; habuiſſet derelictui,nõ id ſine pœna fuit: ſed erat opus [d] Cenſorium,Cenſoréſque eum ærarium faciebant, notabant infamia, triſtíque iudicio in eum animaduertebant.Quantò æquius eſt, & melius domino ex ærariis exempto,& ignominia leuato,rem ab eo auferri tantũ, quam neglectam iacere paſſus ſit, & ad eum transferri qui bona fide ſine controuerſia poſſederit? Beneficium enim hac gratia introductum eſt, ne res deteriores fierent,aut etiam omnino negligerentur,quod ſine dubio vſuueniſſet ſæpiſsimè, ſi quanto vellent interuallo domini res ſuas vendicare poſſent,& à iuſto poſſeſſore ingratis extorquere,& exprimere. Itaque maiores vſucapionis propoſito præmio lege decemuirali poſſeſſores ad diligẽtiorem agrorum cultionem inuitandos putauerũt,quibus vſucapio,hoc eſt,vt [e] M.Tullius interpretatur,finis ſolicitudinis,& periculi litium legibus relinqueretur. De cuius vſucapionis iure [f] Theophilus his verbis diſſerit. καὶ μή τις νομιζέτω ἄδικον εἶναι τὸν νόμον, τὸν ἕτερον μὲν διὰ τῆς οὐσουκαπίονος τουτέστι τῆς χρονίας νομῆς ἐκβάλλοντα δεσπότης, ἕτερον δὲ τῶν οἰκείων ἀποστεροῦντα πραγμάτων· τοῦτο γὰρ ἐποιήθη ὑπὲρ τοῦ μὴ φθείρεσθαι αὐτὰ τὰ πράγματα· ἕκαστος γὰρ ἀγνοῶν πότερον αὐτῷ διαφέρει τὸ

c l.i.ff.de uſuca.

d A. Gellius li. 4.

e Pro Cecinna.

f Inſtituta de uſucap.

πρᾶγμα ὃ νέμεται οὐδεμίαν ἐποιεῖτο τούτου φροντίδα, ἐλπίζων ὅτι δή ποτε παραγενήσεσθαι τὸν ἀληθῆ δεσπότην καὶ τοῦτο ἀποσπᾶν. ἢ ἐκ τῆς τοιαύτης αἰτίας ἐραθύμουν οἱ ἄνθρωποι, ῥαθυμούντων αὐτῶν ἔμμεσον ἀπονούντα τὰ πράγματα, καὶ τῶν πραγμάτων οὕτως ἀπονούντων, ἀπώλεια ἢ φθορὰ εἰκότως αὐτοῖς προσεγένετο. Id eſt, Et ne quis legem hanc iniquam putet, quòd alter vſucapione, hoc eſt temporali poſſeſsione dominus fieret, alter autem ſuis ſpoliaretur rebus. Id enim inuentum eſt, ne res ipſæ miſerè, & calamitoſe corrumperentur. Ignorans enim vnuſquiſq; num verè rei dominus eſſet, quam poſsideret, nullam eius gerebat curam, vt qui ſperaret ſi quando dominus adeſſet à ſe rem auferri. Quamobrem deſidia erant affecti homines, & ipſorum ignauia res negligebãtur. quod quum eueniſſet, facile res peribant, & cum certa pernicie corrumpebantur. His naſcentibus, & certis malis vt iretur obuiam, in rempublicam inuecta eſt vſucapio, quæ [g] Modeſtino iureconſulto finitore, eſt adiectio domini per continuationem poſſeſsionis temporis lege præfiniti. Dominium enim, quod vſucapione quęritur, legis nititur auctoritate, ideoq; adiici verius, quàm acquiri ei poſſeſſori dicitur, qui & bona fide, & iuſta de cauſſa rei poſſeſsionem nactus eſt. Verè enim dicere nemo poſsit dominium huiuſmodi, vel per rei ablienationem (quæ eſt iure [h] Quiritũ eius rei, quæ mancipi eſſet, aut traditio alteri nexu, aut in iure ceſsio inter quos ea iure ciuili fieri poterãt) vel certè vero conſenſu mutari & transferri. Sed id ex legis auctoritate totum pendet, quæ dominum tam longo interuallo ſilentẽ, & quieſcẽtẽ in rei ſuæ abalienatione cõniuere fingit. [i] Vix enim

g l. 3. ff. de uſuc.
Vſucapio quid.

h Cicero in Topicis.

i l. alienationis. ff. de uerb. ſignif.

esse vt non videatur alienare qui patiatur vsucapi. Hoc pacto per vsucapionem propriè dominium, & proprietas lege transfertur: quam vt retineat possessor, iuris auctoritate defenditur. Vsucapionis enim rata auctoritas sumitur à iure ciuili. Vnde factum est, vti auctoritas pro vsucapione accipiatur. Cicero de Aruspicum Responsis, Multæ, inquit, sunt domus in hac vrbe, atque haud scio an penè cunctæ iure optimo: sed tamen iure priuato, iure hæreditario, iure auctoritatis, iure mancipi, iure nexi. Iure enim auctoritatis significat iure vsucapionis, quæsito ab auctore cuius causam sequitur, qui ab eo rem quęsiuit quouis modo legitimo & ciuili. Lex enim, vt ait [k] idem, iubet vsum, & auctoritatẽ fundi esse biennium, ac vtimur eodem iure in ædibus, quæ in lege non appellantur. Enimuerò autem quoniam legum interpretes, & iuris Pontificii conditores, præscriptionis vocabulum ad vsucapionis, seu temporalis præscriptionis significationem coarctarunt, & præfinierunt, res ipsa non solum postulat, sed etiam efflagitat, quum alias vix commodiore loco possimus, vt de præscriptionis vera, & germana significatione subiiciamus, & de ementita simul interim ab illis non satis Latinè loquendi gnaris, significatione præscriptionis cognoscamus. Nemo enim omnium qui Latine sciant, confitebitur præscriptionem pro vsucapione vsquam vsurpari: quod reuera nullo neque iureconsultorum responso, neque Latinorum exemplo probabitur. Iureconsultos autem excipiendi, & præscribendi verbo promiscuè vsos fuis-

Ius auctoritatis.

k In Orat. pro Cecinna.

Præscriptionem pro usucapiõe falso usurpatam.

Præscribere & excipere unum atq; idem esse.

se sexcentis locis planum facere possumus. Hinc [l] Modestinus, & [m] Iulianus præscribere ex sententia lata dixerunt, quod paulopost ex sententia lata excipere. Hinc exceptione rei iudicatæ, & præscriptione rei iudicatæ promiscuè vtitur [n] Papinianus. Hinc [o] Labeo præscriptioné in factũ, & exceptionem in factũ vsurpauit. Hinc [p] Pōponius, [p] Martianus, [p] Papinianus, & [p] Vlpianus adiecta temporis, aut possessionis nota pręscriptionem longæ possessionis, & exceptionem longæ possessionis appellarunt. Hinc [q] Vlpianus Pandectarum libro quadragesimo octauo, capite ad legem Iuliam de adulteriis, Marito, inquit, iure mariti accusanti illa præscriptio obiicitur, SI NON LEGEM PRODIDISSE DICATVR, QVOD AGGRESSVS ACCVSATIONEN ADVLTERII DESTITIT. Lenocinii quidé crimini lege Iul. de adulteriis præscriptũ est, cũ sit in eundé maritũ pœna statuta, qui de adulterio vxoris quid acceperit: ité in eũ, qui in adulterio depręhensam retinuerit. [r] Idé libro quadragesimo tertio, titulo de fluminibus: Labeo scribit, inquit Vlpianus, non esse dicendum dandam exceptionem ei, qui interdicto conuenitur, AVT NISI RIPAE TVENDAE CAVSSA FACTVM SIT. Sed ita excipiendum ait, EXTRA QVAM SI QVID ITA FACTVM SIT, VTI DE LEGE FIERI LICVIT. Has enim particulas SI NON, EXTRA QVAM SI, in exceptionibus seu præscriptionibus solénes fuisse manifestè docent Vlpianus & Labeo.

l .l. Modestinus.
m .l. qui agnatis. ff. de except. & præscrip.
n .l. exceptio. & l. iudicatæ. ff. de excep. rei iudi.
o .l. Paulus. ff. de excep. & præscrip.
p .l. lōgæ. l. rescriptis. l. intra. l. creditor. l. an uitium. ff. de diuer. & tēpo. præscrip.
q .l. 2. §. 1.
r .l. unica. §. labeo.

b l.3. AEmilius [a] Macer libro xlvii pandectarum capite de præuaricatoribus. Nā si reus accusatori ideo præscribat, inquit, quòd dicat, se eodē crimine ab alio accusatū, & absolutum, lege Iulia cauetur &c. Denique [b] Iulianus, Nihil proponi, inquit, cur præscribere curator possit in cognitione suspecti, quo minus religio Prætoris à pupillari seruo detegente fraudes instruatur. Hanc Græci παραγραφὴν dicunt, quam Latini præscriptionem, exceptionem, & trāslationem nominarunt. Vnde παραγραφικὴ δίκη litis contestatio super præscriptione, seu exceptione, quam Cicero libro secundo de Inuentione trāslatiuam caussæ constitutionē vocat. Cum autē, inquit, actio translationis aut cōmutationis indigere videtur, quod non aut is agit, quē oportet, aut non cū eo qui cū oportet, aut nō apud quos, qua lege, qua pœna, quo crimine quo tempore oportet, translatiua appellatur cōstitutio. quam paulopost præscriptionē, seu exceptionē nuncupauit. Vnde παραγράφεσθαι transferre, præscribere, & exceptione summouere petitorē. Demosth. πρὸς πανταίνετον, παρεγραψάμην ὡς ἠκούσατε ἄρτίως μὴ εἰσαγώγιμον εἶν' τὴν δίκην. Præscripsi, inquit, vt audistis nuper Pantæneto actionē experiundíque potestatem esse denegandam. cuius causam addit, quia mihi pridem acceptum tulit, quod nūc petit. Transactionis enim, & acceptilationis exceptionem peremptoriam esse constat, quæ litis ingressum & instaurationem impediat. Cuius caussæ, & naturæ est vsucapionis præscriptio, quæ pares cum transactione vires possidet. Transacta enim, vt ait [f] Paulus, intelli

d .l.fin.ff. de suspect.tutor.

Vsucapionis præscriptionē peremptoriam esse.

f l. transacta.ff. de uerbo.sig.

gere debemus non ſolum de quibus controuerſia fuerit, ſed etiam quæ ſine controuerſia ſunt poſſeſſa, vt ſunt longi temporis ſilentio finita. Huiuſmodi præſcriptiones extant apud Demoſthenem permultæ; vt παραγραφαὶ πρὸς ζηνόθεμιν, πρὸς ἀπατούριον, ὑπὲρ φορμίωνος, πρὸς τὴν λακρίτου παραγραφὴν λόγος & ſimiles. Quibus ex verbis oriatur παραγραφαὶ, id eſt, tranſlationes ſeu exceptiones, docet Quintilianus libro tertio Inſtitut. Oratori. quas præſcriptiones idem vocat libro ſeptimo. Eſt enim duplex, inquit, eius diſceptationis conditio, quòd aut intentio aut præſcriptio habet cõtrouerſiam. Cum ex præſcriptione lis pendet, de re ipſa quæri non eſt neceſſe. Ignominioſo patri filius præſcribit, de eo ſolo iudicatio eſt an liceat. Sulpitius Victor in inſtitution. oratoriis, de præſcriptione, & tranſlatione loquens, Zeno præſcriptiuas ait cauſſas ſcripti, & voluntatis eſſe, metalepſin autem tranſlationem facit. Quæ quidem tranſlatio ex iiſdem rebus fit, è quibus præſcriptio. Nam præſcribimus aut ex perſona, vt negemus eum eſſe aduerſarium, aut contra nos agere poſſe: vel ex tempore, vt negemus tum agi poſſe. Itidem fit tranſlatio, quum in aliquem crimen conſtituimus transferendo, vt cum dicat id factum quod fieri licuiſſe contẽdat, transferamus perſonam, vt negemus illi licuiſſe: aut tempore, vt negemus illo tempore: loco, vt negemus illo loco: modo, vt negemus illo modo. Quorum exempla ſtatueremus, niſi ſi res ipſa per ſe tam clara eſſet, vt non egeret exemplis. Tranſlationem

Præſcriptio.

Tranſlatio.

autem hoc differre ait, quòd translatio est de præterito, quare aliquid sit factum, aut ab eo qui non debuerit id facere, aut eo tempore, aut eo loco, aut eodem modo: Præscriptio autem spectat ad futurũ tempus, si quis agere postulet qui agere non debeat, aut ea lege, illo tempore, loco, modo, quibus agi non possit. Hoc quoque Latini recusare dixerunt, quod & præscribere & actionem depellere dicimus. Cicero pro Aul. Cluentio, Cluentius eques Romanus, inquit, caussam dicit ea lege, qua lege senatores & hi qui magistratũ habuerunt, soli tenentur: mihi per eũ recusare, & in arce legis præsidia constituere defensionis meæ non licet. Id est non vult me præscribere accusatori se hac lege non teneri, si suo iure vti velit. Tenemus nunc quid sit præscriptio, exceptio, trãslatio, & recusatio: quæ ferè vnum & idem Latinis significant. vt iam facilè in præscriptionis abusu non modo recentiorum commentatorum, sed etiam pontificii iuris auctorum errorem quiuis animaduertere possit. Quorum errori tamen hanc caussam prætexere, non omnino incommodè aliquis fortasse possit. Cum vsucapionis hic sit finis & effectus, vt domino vendicanti rem & fundũ longo tempore possessum reus præscribat, & petentem longæ possessionis exceptione summoueat, factum est, vt illi, quibus hac specie imponi facile potuit, præscriptioné, qua védicare voléntis excluderetur actio, pro ipsa vsucapione vsurparét. Hic enim ita præscribit domino possessor, vt neget eum illo tempore experiri posse, qui ante cõfectum vsucapio-

Recusare pro præscribere.

Caussa, cur præscriptio pro usucapione usurpata sit

nis tempus agere potuisset, & rem vendicare. Quæ cum ita se habent, merito nobis nec illorum sententia probari potest, qui pronũtiarunt vsucapione directum dominium, pręscriptione vtile tantum acquiri: esse autem vsucapionem in rebus mobilibus, præscriptionẽ in immobilibus. Nulla enim aut ratione, aut omnino lege nititur. Contrà autem cum præscriptionem ab ista noua, & ante illorum tempora ne fando quidẽ audita interpretatione, quàm longissime abesse certissimis laudatis auctoribus demonstrauimus: tum vero vsucapionẽ non solum ad res mobiles, sed etiã ad immobiles vtiq; pertinere, & XII tabularum lege, & iurecõsultorum, Latinorumque scriptorum citatis exemplis planum faceremus, vt res manifestò honestissimis illis testibus facile teneretur, nisi ita percepta, probata, perspicua, & indubitata res esset, vt posthac eius quæstionẽ referre nemo posse videatur. Certorum hominum inuenta huiusmodi multa fuerunt, in quibus cum magnũ iuris ciuilis studium esset, neque id etiã omnino tractare cœpissent infeliciter, Romanæ tamen linguæ insolẽtia lapsi, hoc breui tempore effecerunt, vt ius ciuile externis illorum se obliniret moribus, omnemque illam salubritatem Romanæ dictionis quasi sanitatem perderet, ac loqui penè dedisceret. Hinc illis (vt innumerabilia alia omittam, quæ falsa, & aliena in linguam latinã imperiti isti verborum architecti infuderunt) præscriptio pro vsucapione, vsucapio mobilium, pręscriptio immobiliũ. Reptitia hæc, accita, & paulò antè Romanæ lin-

Vsucapionem ad mobiles & immobiles res pertinere

guæ insita, de nostra ciuitate eiicienda censemus, & respuenda ingenio liberóque fastidio. Præclarum itaque fuerit, suppressam linguam, & in ordinem coactam ab istis hominibus (qui inquinatè loquendi vtentes prauissima consuetudinis regula, cum in expurgando sermone nunquam elaborarunt, tum verò pura, & casta iureconsultorum responsa viciosis, & corruptis verbis (tanquam maculis asperserunt) seruituti & ignominiæ eximere, & in suam dignitatem liberali caussa asserere. Hæc autem non propterea posui, quòd illi multum displiceant, quibus mea quidē sententia nihil fuisset perfectius, si ad iuris vsum quem habebant, & literarum scientiam, & loquendi elegantiam adiunxissent: sed vt omnes intelligant, ius ciuile ad summum perduci nō posse, aut ab eo tractari fœliciter, qui ab eloquentia, à philosophia, ab historia non sit instructior. Equidē homines non odi. Quin simul & illorū vicem pro nostra doleo, liberéq; conqueror tanta ingenia eloquentiæ luce caruisse, aut in ea incurrisse tēpora, quibus elegantiorum literarum, & scientiarum studia laudem non habuerunt: simul & fœlicitatis nostrorum temporum, quæ politiores disciplinas quasi incursum reuocauerūt, optarem fuisse participes. Sed de hoc nimis fortasse multa. præterita enim magis repræhendi possunt, quàm corrigi. De vsucapionibus autem nobis instituentibus dicere, vt Pauli iureconsulti nobis viam præeuntis vestigiis hæreamus, primum omnium videndū est, quæ personæ vsucapere possunt. Quo iure sunt ipsi pa-

Quæ pſonæ usucapere poſſunt.

tresfamilias. Quorum appellatione principes quoque contineri ponimus: præsertim cum nec sit obscurum principes loco patrũfamilias esse ac haberi, vt verè sint publici consilii auctores, rectores ciuitatum, ecclesiarum administratores, licitorum collegiorum moderatores: quibus procurandis, dispensandis, aut administrãdis ita se gerere debent, vt frugi patresfamilias. Deinde qui in patrum, aut dominorum sunt potestate, filii, & serui vsucapiunt. Nõ solum enim, vt ait [b] Caius Iureconsultus, proprietas per hos nobis acquiritur, sed etiam possessio: & cuiuscunque rei possessionem adepti fuerint, id nos posidere videmur. Vnde etiam per longam possessionem dominiũ nobis paratur. Sed hoc ita demũ in illo statuẽdum est, si verè filius is fuerit: sin aũt iusto quãuis errore ductus Titiũ filiũ meũ, & in mea potestate esse existimaui, cũ arrogatio non iure interuenerit, eũ ex re mea mihi nõ quęrere respõderũt [c] Papinianus & [d] Terẽtius Clemẽs. Nõ enim cõstitutũ est in hoc, quod in homine libero placuit, qui nobis bona fide ser uit. Nã frequẽter ignoratiõe homines liberos emimus, nõ aũt tã facilis est & frequẽs adoptio filiorũ, vel arrotio. Filii igitur, & serui, & qui [e] liberi nobis bõa fide seruiũt, vt traditione, ita & vsucapione rẽ nostrã faciunt. Quinetiã quæ illi ipsi peculii nomine nacti sũt, etiã nos ignorãtes vsucapere posse auctores sũt [f] Labeo, Neratius & Iulianus. Nam vt [g] ignorantes vsucapiamus in rebus peculiaribus tantũ, receptum est. Equidem enim si cum dominus aut pater apud hostes agit, seruus, aut filius e-

b .l.acquiritur.ff. de acqui.re.do.

c .l.iusto.ff.de usucap.

d .l.per eum.ff. de acquir.poss.

e .l.qui fundum.§ fi.ff.pro emp.

f .l.labeo.ff.de usucap.

g .l.2.ff.Pro solu to.

mat, si ex caussa peculii possedit, vsucapionem inchoari voluit Papinianus:[h] nec impedimento esse domini captiuitatem, cuius scientia nó esset in ciuitate necessaria. Si vero non ex caussa peculii compararetur, non vsucapi, nec iure postliminii quæsitum intelligi, cū prius esset, vt quod vsucaptū esse diceretur, possessum foret. Quòd si pater ibi decesserit, quia tempora captiuitatis ex die, quo capitur, morti iungerentur, potest dici filiū & possedisse sibi, & vsucepisse. Sed vt per seruū vsucapiamus, necesse est, vt verè & propriè ad nos pertineat. Alioqui si vsumfructum tantum habeamus, cū naturaliter [i] fructuario teneatur seruus, id nostrum facit, quod ex suis operis & nostris rebus quærit. Extra has caussas enim quod acquirit, proprietatis dominum sequitur. Simili de caussa perscriptum videmus, ne fructuarius seruum posset vsucapere, aut fundum, cuius vsusfructus illi relictus esset, cum præsertim non [k] possideret: sed haberet ius vtendi, fruendi. Quin qui [l] pignori seruum accipit, vsucapere non potest. Nam qui pignori dedit, ad vsucapionem, & qui accepit, pro alieno prorsus possidere responderunt Paulus,[m] & Iabolenus: quanuis in reliquis caussis qui accipit possideat. Per [n] colonum quoque & inquilinum vsucapere posse nos ait [o] Paulus iureconsultus, vt quod pro emptore possideo, id per colonum aut inquilinum etiam vsucapiat meus hæres. [p] Pupillum, [q] si modo infans sit, tutore auctore constat vsucapere posse. Cum enim [r] affectioné tenendi non habeat, quanuis maxime rem suo corpore contingat, vt si quis

h .l.iusto.§.si cū. ff.de usuc.

i .l.possessio.ff. de acquir.poss.

lz.l.acquiritur.ff. de acqui.re.do. & l.naturaliter.ff.de acqui.poss.

l l.pignori.ff.de de usuc.

m .l.qui pignoris. ff.de acqui.poss.

n .l.serui.ff.de usu.

o .l.qui uniuersas. §.quod.ff.de acquir.poss.

p .l.4.& .l.nunquam.§.si seruus. ff.de usuc.

q .l.4.ff.de usuc. & .l.quāuis.§.fi. ff.de acquir.poss.

r .l.1.§.adipiscimur.ff.de acquir. poss.

dormiēti aliquid in manu ponat, huius caussa introductum est, vti iudicium infantis repræsentaret tutoris auctoritas, & ætatis vitium, culpamq; præstaret, quia alioqui infantis nullus sit sensus possessionem accipiēdi. Sic fieri, vt per [s] se nunquā vsucaperet, propterea quòd vsucapionem sine possessione contingere non posse disertè cauit [t] Licinius Rufinus iurecōsultus. Sin [v] autē iam id ætatis sit pupillus vt possidendi animum habeat, vel sine tutoris auctoritate possidere poterit, & vsucapere: furiosus quoq; cum infante est iure æquabili, quippe qui curatore auctore facto vt possidet, ita & vsucapit. Sed si antequam è potestate mētis exiret, possidere occeperit, vsucapere [x] eū quoque posse haud dubiū est, cuius possessionem nō abrumpat animi vitium, quod postea inuasit, & vsucapionis initium [y] vtiq; spectare debeamus. Porro autem iure duodecim tabularum vsucapioni hæ dictæ leges, & præfinita tēpora, vti qui rem mobilem, annum, immobilem biennium possedisset, is rem quæcunque ea fuisset, vsucepisse legitimè diceretur. Plinius libro quinto epistol. prima episto. Scis te non subscripsisse mecum, & biennium transisse, omniaq; me vsucepisse. Vsum enim, & auctoritatem, id est vsucapiendi conditionem anni aut biennii esse voluerunt. Simul vt enim abiisset ille dies, ne à possessore res auferrētur, cautum erat nominatim, & exceptū. Quippe enim vnum, aut alterū annū satis magnum tēpus dominis esse maiores putauerunt rebus suis inspiciendis, & inquirendis, quas intra tempus illud vsucapioni præstitutum re-

s l.nunquam.ff. de usuc.
t l.sine.ff.de usuc.
u l.1.§.adipiscimur.ff.de ac.pos.
x l.3.§.furiosus. ff.de usuc.
y l.nunquam.§.si ui.ff.eod.& l.iusto.§.cum.ff.eod. l.4.§.quod si.ff. de usuc.

Tempus usucapioni præstitutum lege XII.tabul.

cuperarent. Neminem enim tam profuſè & perditè negligentem eſſe crediderunt, & in re ſua tam diſſolutum nepotem, qui tanto illo interuallo ſuæ rei poſſeſſorẽ nõ appellaret, cui iure ciuili actiones comparatæ erant, quibus ad ſuum facilè perueniret. Satis autem argumenti eſſe, eum, qui tanto tempore quieſceret, & res ſuas iacere ſineret, ſuæ rei quaſi alienationi tacitè conſentire. Vt confecto iam anno, aut biennio poſſeſſorem appellare ei non liceret. Neque vero hoc iure ciuili tamen omnis res ſoli vbique gentium vſucapi poterant. Cuius omnino cauſę, & conditionis erant, vt vſucaperentur res Italici ſoli, quoniam quidem hæ ſingulares res eſſent, quarum dominium, & proprietatem priuati occuparent. Prouinciales res contra ſe habebant. Neque enim vſucapiebantur, vt quæ ſtipendiariæ eſſent, & vectigales: atque ita penes populum, aut Cęſarem dominium rerum prouincialiũ maneret, vt pulchre docet [a] Theophilus. στιπενδιάρια δὲ καὶ τριβουτάρια λέγεται, inquit, τὰ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις διακείμενα κτήματα βασιλικῇ κελεύσει ὑπὸ τοῦ δήμου κρατούμενα. & paulo poſt, καὶ οἱ τὰ ſtipendiaria & tributaria ἔχοντες πάλαι κατὰ συγχώρησιν δήμου, ἢ βασιλέως οὐκ ἦσαν δεσπόται. οὐ γὰρ δεσποτεία αὐτῶν ἦν, παρὰ τῷ δήμῳ, ἢ ἡ παρὰ τῷ βασιλεῖ. ἀλλ' εἶχον τὴν ἐπαρχιώταις χρῆσιν, καὶ ἐπικαρπίαν, καὶ πληρεστάτην κατοχὴν, ὥστε δύνασθαι μεταφέρεσθαι καὶ κληρονόμοις παραπέμπειν. hoc eſt, ſtipẽdiarias & tributarias poſſeſſiones vocamus, quæ ſunt in prouinciis, quæ iuſſu principis à populo in poteſtatem Romanam ſunt redactæ. Quibus autem munificentia, & benignitate populi aut principis ſtipendiaria prædia indulta e-

Cur res Italicæ immobiles iure. XII. tabul. non uſucapiebantur.

Cur. prouinciales non item.

Inſtit. de re. diuiſ. § per traditionem.

rant, ii domini non erant: at penes populum, aut principem dominium manebat. Vſum autem & fructuum commodorúmque perceptionem habebant, iuſtam denique poſſeſsionem: ſic vt transferre poſſent, & ad hæredes tranſmittere. Hæc autem res ex hoc capite profluxit. Omnes prouinciæ quæ Romanum imperium acceperant, antequam res in vnius poteſtatem recidiſſent, Populi Rom. ſtipendiariæ erant, & vectigales: Deinde occupato imperio Auguſtus Cæſar alias Proconſulares & Prætorias, alias Præſidiales fecit. Illas populo attribuit, has ad ſuam curam tranſtulit. Tranquillus in Auguſto, Prouincias validiores, & quas magiſtratuum annuis imperiis regi nec facile, nec tutum erat, ipſe ſuſcepit: cæteras Proconſulibus ſortitò permiſit. Prouinciis Proconſularibus, & Prætoriis, quæ vectigalia, & ſtipendia impoſita erant, populi Romani publica erant, & in ærarium referebantur. Quæ verò Præſides in ſuis prouinciis cogebant, & corrogabant, Cæſaris erant propria, & ad eius fiſcum pertinebant. AEquius autem, & magis moderatum Præſidis imperium fuiſſe, quàm Proconſulis, manifeſtè docet Cornelius Tacitus libro primo, Achaia, inquit, & Macedonia onera deprecantes, proconſulari imperio ad præſens leuatæ, Cæſaríque traditæ ſunt. Quo exemplo planum fit, verum nō eſſe quod ait hoc loco Theophilus, ex populi prouinciis leuiſsima & minuta ſtipēdia colligi: ex principis autē prouinciis gran-

Prouinciæ proconſulares.

Prouinciæ præſidiales.

Proconſulis & præſidis imperium.

de cogi vectigal. Sed ne hoc quoque is, qui hunc Theophili locum ad Romanæ & bene loquendi normã exigat, probare poſsit quod de tributo addit, quod propriè ad principis vectigalia pertinere affirmat, vt tributum graue vectigal, ſtipendium leue, neſcio quod, & incertum eſſe dicat. Atqui enim in hanc ſingularem rem, & hos fines ſtipendii ſignificatũ includere non poſſumus, vt quod liberius paulum excurrat. Stipendium enim ſignificat non ſolum æra, quæ milites merẽtur, ſed etiam quod & ſocii, & alii qui ſub ditionẽ ſunt & imperium Romanum, aut populo, aut principi pendere ſolent: vnde ſtipendiarii illi quoque appellati. Neque tamen interim, vt ille vult, ſtipendium incertum, ſed planè certum conſtituitur. Cicero quinta actione in Verrem, Inter Siciliam, inquit, cæteraſque prouincias in agrorum vectigalium rationibus hoc intereſt, quòd cæteris aut impoſitum eſt vectigal certum, quod ſtipendiarium dicitur, vt Hiſpanis & pleriſq; Pœnorum, quaſi victoriæ præmium, & pœna belli: aut cenſoria locatio conſtituta eſt, vt Aſiæ, lege Sempronia. Porro autem vix tuliſſet priſca illa Romana caſtitas tributũ pro eo vectigali accipi, quod princeps ſuis prouinciis imponeret. Tributũ enim eſſe Latini voluerunt, quod ciues penſitarẽt, & in commune conferrent in anguſtiis ærarii. Aſconius Pædianus in commentario primæ actionis in Verrem, de Cenſoribus loquens, Hi, inquit, prorſus ſic ciues notabant, vt qui Senator eſſet, eiiceretur Senatu: qui eques Romanus, equum publicum perderet: qui plebeius in

Stipendium.

Tributum.

cœritum tabulas referretur, & ærarius fieret, & per hoc non eſſet in albo centuriæ ſuæ, ſed eſſet ciuis tantùm, vt pro capite ſuo tributi nomine æra præberet. Varro libro primo de lingna latina, Tributum dictum eſt à tribubus, quòd ea pecunia, quę à populo imperata erat tributim à ſingulis proportione cenſus exigebatur. Vel vt auctor eſt Aſconius Pędianus tertia actione in Verrem, Tribus nomẽ obtinuerunt, aut à tributo dãdo, vel quia tres primo fuerunt, vnde etiã Tribuni dicti. Enimuero hæc, ab iis qui ſubſequuti ſunt multo maxima ex parte commutata, non iam intra illud ſuum domicilium manent, ſed latius vagantur. Tributum enim non ſolũ pro vectigali, & ſtipẽdio, quod prouinciis diceretur, ſed etiã pro militiæ auctoramẽto accipitur, ſiue ea pecunia, quæ in ſtipendia militum decreta eſt. [z] Vlpianus quoq; Põponii auctoritatem ſequutus, ait, Tributum appellari ſtipendium à cõtributione, vel eo quòd militibus tribuatur. Tacitus libro viceſimo, Neque quies gentium ſine armis, neque arma ſine ſtipendiis, neque ſtipendia ſine tributis haberi poſſunt. Hinc Iuſtinianus, [a] prædia ſtipendiaria & tributaria dixit, quæ aut populo, aut principi vectigal penderẽt. Sed vt ad id vnde digreſſus ſum, noſtra reuertatur oratio, vſucapio non ſolum mobilium vbique gentium erat, ſed etiam in Italia rerum immobiliũ, quæ modo [b] corporales eſſent. Incorporeæ [c] enim vſucapionem non recipiunt, quemadmodum nec [d] traditionẽ. Sic fit, vt ſeruitutes ipſo [e] iure vſucapi non poſ-

Tributi aliquando immutata ſignificatio.

z. l. ager. ff. de uerbo. ſignif.

a Inſtit. de rerum diuiſione.

b l. uſucapionẽ. ff. de uſucap.

c l. ſeruus. ff. de acquir. do. & l. ſi aliena. §. 1. ff. de uſucap. & l. ſeruitutes. ff. de ſeruĩt.

d. l. ſeruus. §. incorporales. ff. de acq. rer. dominio.

e l. ſeruitutes. ff. de ſeruit. & l. 4. §. fi. ff. de uſucap.

Seruitutes antiquo iure non uſucapiebantur.

sint, ne cum ipsis quidē rebus quibus abhęreant, vt quæ seruitutes nec corporaliter tradantur, nec possideantur: quod imprimis hic necessarium esse, tum vsucapio docet, quæ ab huiusmodi vsu, & corporali possessione nomen habet, tum fructuarii [f] caussa, & conditio planum facit: qui cum naturaliter tantū possideat, nūquam vsucapere potest. Seruitutes [g] ergo prædiorum rusticorum etiam si cum corporibus ipsis videātur possideri, incorporales tamen sunt, & ideo vsu non capiuntur, vel quia tales sunt seruitutes, vt non habeant certā continuāmque possessionē. Nemo enim tam perpetuò, tāmq; continenter ire potest, vt nullo momento possessio eius interpellata videatur. In seruitutibus vrbanorum prædiorum tamen idem obseruari quoq; auctor est Iulius Paulus, quanquam in his [h] quasi perpetuam possessionem esse satis cōstet. Nempe enim lege Scribonia [i] omnium in genere seruitutum vsucapionem sublatam, auctor est Paulus. [k] Libertatem seruitutis hoc ipso iure tamē vsucapi posse sanctum est, & perscriptum. Cum enim liberum à seruitute fundū possumus ipso iure possidere, nihil mirū esse potest seruitutis libertatem, cui leges impensè faueant, vsucapi. Etenim lege [l] Scribonia est ea denique antiquata vsucapio, quæ seruitutem constituebat, non etiam ea quæ libertatem præstabat sublata seruitute. Hoc ius seruitutibus antiquo iure descriptum, iureconsulti ad bonum & æquum transformantes, & immutantes, statuerūt in vniuersum seruitutes omnes cum

f .l. acquiritur. §. fi. ff. de acquir. re. do. & l. naturaliter. ff. de acq. pos.
g .l. seruitutes 4. ff. de seruit.
h .l. seruitutes. ff. de seruit. urb. prædio.
i .l. 4. §. fin. ff. de usucap.
k .l. si ædes. ff. de seruit. urb. præd.
l .l. 4. §. fi. ff. de usucap.

Seruitutes iure prudentum usucapi.

ædificiis aut fundis quibus cohærent [m] vsucapi: quandoquidem eiusmodi iura quasi possideri videntur. Quanquam enim seruitutum ea sit [n] natura, vt possideri ipso iure non possint, intelligitur tamen earum possessionem habere, qui ædes, aut fundum possidet. Et huiusmodi iuris vsum pro possessione, & traditione possessionis esse putauerũt Vlpianus [o] & Iabolenus, [p] eóque nomine interdicta, quasi possessoria esse constituta. Qui enim in tuo aliquid [q] vtitur, quasi facto quodam possidere videtur. Rerum enim incorporalium est quasi possessio, quemadmodum pulchrè docet Theophilus, [r] νομὴ μὲν ἐστὶ σωματικοῦ πράγματος κατοχὴ, ὥσπερ δὲ νομὴ ἐστὶ ἀσωμάτων πραγμάτων χρῆσις. Planè enim in genere seruitutes cum quasi possideantur, de iureconsultorum quoque sentẽtia quasi vsucapi posse, minimè dubium est. Si quis enim diuturno vsu, & lõga quasi possessione ius aquæ ducẽdę nactus sit, respondit Vlpianus [s] non esse ei necesse docere de iure, quo aqua constituta est, veluti ex legato, vel alio modo. Sed vtilẽ is actionem habet, vt ostẽdat per annos fortè tot se non vi, nõ clam, non precario possedisse. Neq; enim ad rẽ pertinet, quod certa legẽ nõ nulli sancitũ aiunt, vt seruitutes nõ nisi tẽpore, cuius origo memoriã hominũ excedat, vsucaperẽtur. Lex enim ea Pomponii est, qua id omnino cauetur, vt si tãto tẽpore possessa sit seruitus, iure cõstitutę seruitutis habeatur loco, ad quã vsucapiendã nõ tantũ tẽpus requiritur. Nã de aquęductu mẽtionẽ habet iurecõsultus

m .l. si aliena. §. hoc iure. ff. de usucap. & .l. 2. ff. cõ præd. & .l. 1. in fi. ff. de aqua plu. arcẽ.

n .l. si ædes. §. fi. ff. de seruitu. urb. prædio.

o .l. si ædes. §. libertas. ff. de seruitu. urb. præd.

p .l. quotiens uia. ff. de serui.

q .l. seruitutes q̃. ff. ser. urb. præd.

r Institut. de except.

Quasi possessio.

s si quis. ff. si serui. uindicetur.

t .l. hoc iure. §. ductus. ff. de aqua quotidiana.

qui continuam possessionem habet,& longa possessione vsucapitur, vt auctores sunt [v] Vlpianus, & [x] Antoninus. Vnde necessario illorum quoq; simul vna perimitur intentio,qui inter possessionem quasi cótinuam, & non continuam discrimen notantes, dixerunt seruitutes,quæ quasi continuã possessioné haberent, vsucapi: quæ verò possessioné continuam non haberét, nó vsucapi,nisi si tanto tempore possessa sit seruitus,vt memoriam hominis excederet.Tum deniq; de Pomponii sententia seruitutem vsucaptam videri.Atqui verò [a] Pópo nii responsum illud,quo illorũ nititur opinio,de aquęductu loquitur:qué perpetuam possessioné habere fatétur,& imprudentes in hos laqueos se induunt, ex quibus se exuere nunquam possint, & aliqua vi,& ratione expedire,in quibus illos à me superiore ex loco confici, & concidi necesse sit.Deinde vero prędiorum vrbanorum seruitutes vel ipsorũ inter ipsos consensu perpetuã quasi possessioné habent, ipso iure tamé & has seruitutes vsucapi non potuisse auctor est [b] Paulus. Vt nó solũ seruitutes,quæ continuam possessionem haberent, sed etiam,quæ non cótinuam,illo ipso iure nunquam vsucaperentur. Expecto quàm mox hoc illi causificentur, perpetuam causam,& perpetuam possessionem,vnum, atq; idem esse. Hanc enim ego vocem lubenter audio, quorum vtrũq;,quod facile appareat,ab altero magnopere differt.Perpetua enim possessio, quum ea sit,quando seruitute perpetuò vtimur, ea natura est seruitutum

u l. si quis. ff. si serui. uindi.
x .l. 2. Co. de seruit.

Reiicitur distinctio continuæ possessionis & discontinuæ, ut quæ sit minus necessaria.

a .l. hoc iure. §. ductus. ff. de aqua quotidiana.

b .l. seruitutes. ff. de seruit.

Perpetua possessio.

vt non omnes, quomodo notauit [c] Paulus, perpetuam habeant poſſeſsionem. Cauſſam verò, id eſt conditionem, quæ ad ſeruitutis vſum ſemper idonea ſit, perpetuã vtiq; eſſe confirmat Paulus [D] iureconſultus. Omnes ſeruitutes prædiorum, inquit, perpetuas cauſſas habere debent, & ideo neque ex lacu, neque ex ſtagno concedi aquęductus poteſt. Stillicidii quoque immittendi naturalis, & perpetua cauſſa eſſe debet. Sublatis igitur commentis illis ab interpretibus aliunde quàm ab ipſo legum capite ductis, & accerſitis, veriſſime dici poteſt, ex iureconſultorum interpretatione, quæ ſummum ius ad bonum, & æquũ inflexit, ſeruitutes omnes & quaſi poſſideri, & quaſi vſucapi. Noſtra Aurelianenſi [E] conſuetudine tamen huic prudentum iuri hac parte derogatur, quod luminis, & ſtillicidii ſeruitus poſſeſsione acquiri, & ſine titulo, tempore acquiri non poteſt. At [F] qui fundum verò, vectigal, aut ius aliud incorporale non controuerſum annos triginta poſſederit, is inter eos, qui iure ſunt cũ omnibus æquabili, vel ſine titulo rem acquirit, eiuſque quod poſſedit certus fit dominus. Porro autem quiſquis rem corporalem mobilẽ, vel ſoli, bona fide & ex cauſſa legitima, quẽadmodũ emptionis, donationis, trãſactionis, legati, dotis, aliáve quauis iuſta de cauſſa legibus præſtituto tempore poſſederit, is iure auctoritatis rem ſibi quęſiſſe, veriſsimè dici poteſt. Ad iuſtam enim vſucapionem hæc imprimis ſunt neceſſaria, bona fides, titulus ab eo comparatus, quem vel dominũ eſſe, vel [G] eius rei vendẽdæ auctoritatẽ habere poſſeſſor exi-

c dicta. l. ſeruitutes.

Perpetua cauſa.

d l. foramen. ff. de ſer. præd. urba.

e Titu. de ſeruitutibus cap. 1.

f Titul. de præſcrip. tempo. ca. 2.

Quæ in uſucapione rei corporalis iure ciuili requirantur.

g l. qui a quolibet. & l. bonæ fidei. ff. de uerb. ſig.

ſtimabat, deniq; ne res vitioſa ſit, aut extra hominum cõmercia, aut ſit eiuſmodi cuius leges inhibeant vſucapioné. [h] Tum enim fruſtra eſset haud dubiè, & ocioſa poſsidenti bona fides. cæterum bona fide poſsediſse eũ dicimus, cuius poſseſsionis initium ſine vitio fuit. Nam in vſucapione aliter atq; in fructibus obſeruari ſolet. Siquidé enim cùm de [i] fructibus agitur, ſingula penè momenta conſiderantur: Vſucapionis auté initium vtique ſpectandum eſse reſponderunt[k] Iureconſulti: Vt cũ iam ad vſucapiendum vicinus eſsem, quãuis ré alienam eſse cognouerim, procedat vſucapio mihi tamen, vt qui iuſtum poſseſsionis initium habuerim, neq; [l] fere eũ, qui ſemel bonæ fidei poſseſsor fuerit, fraudis aut etiam alienæ rei ſcientiæ legum conditores inſimulent. [m] Quòd ſi bona fide poſsidens ante vſucapionem amiſsa poſseſsione cognouerim ré alienam eſse, & iterum nanciſcar poſseſsionem, non vſucapiam, quia ſecundæ poſseſsionis initium vitioſum ſit. [n] Cũ enim ſemel amiſsa poſseſsio fuerit, initium rurſus recuperatæ poſseſsionis ſpectandum eſse, reſpondit Iulianus iureconſultus. Nempe ergo vt bona fide poſsediſse videamur, In omnibus [o] contractibus ſolutionis ſiue traditionis tempus intueri debemus. Neq; enim intereſt, cum ſtipulor ſciam ré alienam eſse, nécne. Abundè eſt enim putare me, tuum eſse cum ſoluis. [p] At in emptione amplius, & illud tempus inſpicitur, quo contrahitur. Igitur & bona fide emere debet, & bona fide poſſeſsionem adipiſci. Hoc enim emptionis proprium eſt & ſingulare, quanuis aliquan-

h .l. ubi lex. ff. de uſucap. & .l. ſi quis ff. pro empt.

Bona fides.

In uſucapione poſſeßionis initiũ tãtum ſpectari, in fructibus nõ item.

i .l. 1. qui bona fide. & .l. quæſitũ. ff. de acqui. re. do.

k .l. 4. §. quod ſi ff. de uſucap. & .l. 2. ff. pro empt.

l .l. uerius. & .l. ſequen. ff. de probat.

m .l. ſi is qui. §. ſi quis. ff. de uſucap.

n .l. qui fundum. §. qui bona fide. ff pro empt.

o .l. 3. ff. pro ſoluto. l. iuſto. §. conſtat. ff. de uſucap.

p .l. 2. ff. pro empt. & .l. ſi aliena. ff. de uſucap.

In emptione tempus contractus & traditionis inſpicitur.

do traditionis tempus inſpici ſoleat, vti ſi rem alienam ſcienti mihi vendas,tradas autem eo tempore, quo dominus ratum habet: tum enim traditionis temporis rationem habendam reſpondit Papinianus, q rémque meam fieri.Neque tamen interim verum eſt, cuius rei quiſque bona fide adeptus ſit poſſeſsioné,pro ſuo vſucapere eum poſſe, & nihil referre emerit,necne,an donatum ſibi exiſtimauerit. Nam neque pro legato, neque pro donato, neque pro dote, vſucapionem valere, auctores ſunt Publius Iubentius Celſus, r & Vlpianus, ſi nulla dos,nulla donatio,nullúq; legatum ſit.Idē & illis in litis æſtimatione placuit, vt niſi verè quis litis æſtimationem ſubierit, vſucapere non poſsit. Qui s enim litis æſtimationem obtulit (quam ſimilem eſſe emptioni voluit t Vlpianus,)pro emptore incipit poſsidere. Pro u emptore autē is poſsidet,qui reuera emit: nec ſufficit in ea opinione eum eſſe,vt putet ſe pro emptore poſsidere:Sed etiam debet ſubeſſe cauſſa emptionis. Hinc fit,vt ſi putes me vendidiſſe,& tradam, non capias vſu.Si tamen exiſtimans me debere, tibi ignorāti tradam, vſucapere te, Neratio x placuit & Pomponio: propterea quòd ipſa traditio ex cauſſa quam verā eſſe exiſtimo,ſufficit ad efficiendum, vt id quod mihi traditum eſt pro meo poſsideam.Hic enim vt in a cæteris contractibus ſolutionis tempus tantum inſpici placuit:illic autē in emptione, & contractus tēpus,& quo ſoluitur.Pro b hærede quoq; ex viui bonis nihil vſucapi poteſt,quanuis poſſeſſor falſa opinione mortis, rem

q l.iuſto.§.conſtat.ff.de uſucap.

In uſucapione titulus requiritur.

r l.Celſus.ff.de uſucap.

s l.1.ff.pro empt.

t l.litis.ff.de uſuc.

u l.2.ff.pro emp. & l.3.ff.pro ſoluto.

x l.hominem.ff. pro ſuo.

a l.3.ff.p ſoluto.

b l.1.ff.pro hærede,& l.opinione. Co.eodem.

defuncti fuisse existimauerit. Vnde planum fit, verum id esse, quod respondit [c] Pomponius, Cum solus hæres essem, existimarem autem te quoq; pro parte hæredem esse, res hæreditarias pro parte tibi tradidi: proprius esse, vt vsu eas capere non posis, quia nec pro hærede vsucapi potest: quod ab hærede vero possessum est, nec vllam aliam hæres posidendi causam habet. Ita tamen hoc verum est, si trāsactionis nomine id factum fuerit. Est tamen & cū vsucapiamus, [D] etiāsi falsa fuerit nostra existimatio. Hactenus enim verū est, pro emptore hunc vsucapere nō posse, qui existimat se emisse, nec emerit, [E] si probabilis error posidentis, & eius iusta causa nulla fuerit. Cuiusmodi in his speciebus inest. Primū, si seruus vel procurator, cui emendam rē dominus mandasset, persuaserit illi se emisse, atq; ita tradiderit, magis esse vt vsucapio sequatur, respondit [F] Africanus. Deinde si defunctus emit, hæres autem putet eum ex donationis causa possedisse, vsu eum capturum [G] Iulianus ait. Postea si ob id aliquid posideam, quod seruum meum, aut eum cuius in locum hereditario iure succesissem, emisse id falso existimem, idem quod in superiori exemplo statuit [H] Neratius, propterea quod in alieni facti ignorantia esset tolerabilis error. Tùm filiumfamilias emptorem alienæ rei, qui cum patrēfamilias se factū ignoraret, cœpit rem sibi traditam posidere, vsucapere voluit [I] Papinianus. Vel bona fides enim initio possessionis adest, quanuis per errorem, & rerum imperitiam se eum esse arbitretur, qui rem ex peculiari caus-

c l. cum solus. ff. de usucap.

Probabilis error in tituli causā succedit.

d l. si. ff. pro suo.

e l. quod uulgo. ff. pro empt.

f l. quod uulgo.

g l. nunquam. §. si defunctus. ff. de usucap.

h l. si. ff. pro suo.

i l. iusto. §. filiusf. ff. de usucap.

ſa quęſitam nec poſsidere poſsit. Pòſt ſi errore inductus de alienis fundis quaſi de communibus iudicio communi diuidũdo accepto ex adiudicatione poſsidere cœperim, longo tempore vſucapere poſſe me dixit Vlpius [k] Marcellus. Denique ſi à pupillo emero ſine tutoris auctoritate cum puberem eum eſſe putarem, aut à furioſo quem ſanæ mentis eſſe arbitrarer, [l] Paulus vſucapioné ſequi pronunciauit: vt hic plus ſit in re quàm in æſtimatione. At ſi verò conditionis illorum non ignarus eis licere putes res ſuas adminiſtrare ſine tutoris vel curatoris auctoritate, non capies vſu. Nũquam [m] enim in vſucapionibus iuris error poſſeſſoribus prodeſt. His modis inchoatam vſucapionem poſſeſſor ita continuabit, ſuoque curſu non intermiſſo conficiet, vti interpellata nulla ratione dici poſsit. Nam longi temporis præſcriptio de [n] imperatorum Diocletiani, & Maximiani ſententia, his qui bona fide acceptam poſſeſsionem, & continuatam, non interruptam tenuerunt, patrocinari ſolet. Siue ciuiliter autem, ſiue naturaliter interpellata ſit poſſeſsio, haud equidem in magno ponẽdum diſcrimine. Vtrumque enim cum altero pares vires obtinet ad impediendam vſucapionem. Quippe enim quum quis de poſſeſsione vi deiicitur, aut alicui res mobilis eripitur, poſſeſsio [o] naturaliter interrumpitur. Qua ſpecie non ſibi tantùm is qui eripuit vſucapiendi viam præcidit, ſed etiam omnibus qui poſſederunt. nec quicquam intereſt is qui vſurpauerit dominus ſit, necne: ac ne illud quidem laborandum eſt, pro ſuo quiſquã

k l. ſi per errorẽ ff. eodem.

l l. 2. §. ſi à pupillo. cum. §. ſequẽti. ff. pro empt.

Error iuris vſucapienti nocet.

m l. nunq. & l. ſi fur. §. ſi quis. ff. de uſucap.

Continuatio poſſeſsionis.

n l. lõgi. C. de præſcript. long. temp.

Interruptio poſſeſsionis.

o l. naturaliter. ff. de uſucap.

Naturalis.

Ciuilis. posſideat, an ex lucratiua cauſa. ciuiliter autem interpellatur poſſeſsio in ius vocato poſeſsore. Nam nec bona fide poſſeſsionem adeptis longi temporis præſcriptionem poſt moram litis conteſtatæ completam proficere ſanxerunt [p] imperatores Diocletianus & Maximianus. Enimuero tamen qui alienam aream bona fide emit, & ante impletam poſſeſsionem ædificare cœpit, & denunciante domino ſoli intra tempora vſucapionis perſeuerauerit, eius non eſſe interpellatam poſſeſsionem reſpondit [q] Scæuola, ſed contra cœptam durare. Aliis item modis poſsidentis interpellatur vſucapio. Etenim ſi aliquis pro emptore poſsidens, ante vſucapionem, ab hoſtibus captus ſit, interrumpi vſucapionem voluit [r] Papinianus: ideoque nec poſtliminium ei prodeſſe, vt vſucepiſſe videatur. Deſiit enim vtique poſsidere. Sic fieri, vt neque hæredi eius procedat vſucapio, cui reuerſo nullo modo proſit. In eadem cauſa is eſt qui quum pro hærede, vel pro emptore vſucaperet, precario rogauit. Hunc enim vſucapere præciſè negauit [s] Pomponius: vel quia qui precario habere vult, vtrobique ex prima cauſa deſiit poſsidere: vel quia [t] ſibi cauſam poſſeſsionis mutare non potuit. Sed & qui fundum, quem pro hærede diutius poſsidendo vſu capturus erat, domino locauit, nec poſſeſsionem retinere reſpondit [u] Iabolenus, nec vſucapionem locatori procedere, quia nullius momenti eſt locatio. Nam cùm dominus rem ſuam conduxerit, huiuſmodi locatio conſiſtere nulla ratione poteſt. At qui legatorum ſeruandorum

p l. longi temporis. 2. Co. de longi tempo. præſcript.

q l. alienã. ff. pro empt.

r l. iuſto. ſi is qui. ff. de uſuca.

s l. qui cum. ff. pro empt.

t l. non ſolum. §. quod uulgo. ff. de uſucap. & l. 2. §. 1. ff. pro hærede.

u l. ei à quo. ff. de uſucap.

causa in possessionem mittitur, de [a] Iuliani & [b] Papiniani sententia non interrũpit possessionẽ eius, qui pro hærede vsucapit: custodiæ enim causa tantùm eam rem tenet. Impleta tamen vsucapione, ius prætorii pignoris ei integrum manet, qui missus est in possessionem, vt non prius discedat, quàm si solutum ei legatum sit, aut eo nomine satisdatum. Est etiam & quando vsucapientis nõ continuata possessio videatur, sed intermissa quodammodò, nec sic tamen interpellata dici possit. Verbi gratia, qui fundum possidebat pro emptore antequã diutinam possessionem impleret decessit; serui qui in possessione relicti fuerant discesserant relinquẽdæ eius gratia, respondit [c] Saluius Iulianus etiam discedentibus seruis hoc tempus hæredi procedere. Vel solo enim animo possessionem retinere posse nos, responderunt [d] Paulus, [e] Pomponius & [f] Proculus. Simile est & illud, Post mortem eius qui hominem emerit expleto tempore, quod ad vsucapionem defuisset, quanuis eum hominem hæres possidere non cœpisset, fieri tamen eius [g] Pomponius statuit. Hoc pacto tamen, si nemo eum interim possederit. Possessionẽ testatoris enim ita demum hæredi accedere respondit [h] Iabolenus, si medio tempore à nullo res possessa sit, Vt [i] vacuum tempus quod ante aditam hæreditatem, vel post aditam intercessit, ad vsucapionem hæredi procedat. Cœptam enim vsucapionem à demortuo testatore posse & ante aditam hæreditatem impleri, constitutum esse [k] Neratius literis testatum reli-

a l. qui legatorũ. ff. pro hæred.
b l. misso. ff. pro empt.

Coniunctio possessionis testatoris & hæredis.

c l. qui fundum. ff. pro empt.
d l. 3. § in amittenda. ff. de acq. poss.
e l. si id quod ff. de acquir. poss.
f l. si is qui. ff. de acquir. poss.
g l. quicum. §. fi. ff. pro empt.
h l. possessio. ff. de usucap.
i l. nunquam. §. uacuum. ff. eod.
k l. cœptã. ff. eo.

quit. Iacentis enim hæreditatis tempus vſucapioni dari, ſiue ſeruus hæreditarius aliquid comparaſſet, ſiue defunctus vſucapere cœpiſſet, ſingulari iure receptum eſſe reſpondit [l] Papinianus. Et ſanè quamuis [m] hæres & hęreditas duas appellationes recipiunt, vnius [n] defuncti tamen perſonam ſuſtinét, & nobis repræſentant. Quod in ſuis hæredibus euidentius apparet. Nam continuatio dominii eò ré perducit, vt nulla videatur hęreditas fuiſſe: quaſi olim ii domini eſſent, qui etiá viuo patre quodámodo domini exiſtimabantur: vnde etiá filiusfamilias appellatur, ſicut paterfamilias, ſola hac adiecta nota, per quam diſtingueretur genitor ab eo qui genitus ſit. Itaq; poſt morté patris non hęreditaté percipere videri reſpondit [o] Papinianus: ſed magis liberam bonorũ adminiſtrationé conſequi. Acceſsionem illam temporis, quo teſtator poſsedit, non ſolum ad hęredem aut [p] legatarium, qui in re legata in acceſsione temporis teſtatoris quodámodo quaſi hęres eſt, pertinere dicẽdum eſt: ſed latius patere ad emptores, & venditores. [q] Acceſsio poſſeſsionis enim fit non ſolum temporis, quo apud eũ fuerit, vnde quis emit: ſed & eius qui ei védidit vnde tu emiſti: quéadmodum [r] & ei cui ré hęreditariam hæres védidit, & hęredis tempus, & defuncti, debet accedere. Itaq; [s] id tépus véditoris emptori prodeſt, quo antequá venderet poſſedit. Nam ſi, aut poſtea nactus ſit poſſeſſioné venditor, reſpondit [t] Paulus hanc poſſeſsioné emptori nó proficere: aut certè ſi medius aliquis ex auctoribus non poſſederit, præcedétium auctorum poſſeſsioné

l l. iuſto. §. nondum. ff. eod.
m l. hæres. ff. eod.
n l. hæreditas. ff. de acqui. re. do.
o in. l. in ſuis. ff. de libe. & poſthu.
p l. id tempus. §. ſi na. ff. de uſucap.
Coniunctio poſſeſsionis inter emptorem & uenditorem.
q l. in uſucapione. §. 1. & l. ſi duobus. ff. de diuer. et temp. præſcrip.
r l. in uſucapione. §. ſi. ff. eod.
s l. id tempus. ff. de uſucap.
t l. id tempus.

prodesse,negauit Venuleius[v], quia coniuncta non esset. Sicut nec ei qui non possidet auctoris possessionem accedere. Accessionem enim sine nostro tempore nobis prodesse nō posse,prudentū[x] responsis nominatim cautum est.Quòd si verò hominē emeris, vt si aliqua conditio extitisset inemptus fieret, & is tibi sit traditus, & aliquo interuallo post conditio emptionem resoluerit, tempus,quo apud emptorem fuit,accedere vēditori debere existimauerunt[a] Iabolenus,&[b] Africanus, quoniam eo genere retroacta venditio esset redhibitioni similis,in qua haud dubitandum esset tēpus eius qui redhibuerit,suo venditori accessurū,quòd ea venditio propriè dici nō posset. Hæ[c] tamen possessionum accessiones non tam latè accipiendæ sunt, quàm earum verba patent:vt etiam si post vēditionem,traditionemque rei apud venditorē res fuerit,proficiat id tempus emptori, sed illud solum quod ante fuit,licet venditionis tempore eā rem vēditor nō habuerit.Planè[d] igitur huiusmodi accessiones tribuuntur iis qui in locum aliorum succedunt,siue ex cōtractu,siue ex volūtate: in quibus quoniam ex in sola æquitate cōsistunt[e], nihil in perpetuū, neque generaliter definiri potest. In summa autem, in vsucapienda re aliqua,hæc necessario requiruntur, bona fides,iusta tituli species:aut,qui certior est,verus titulus,quem iustum initium vocauit Iulius[f] Paulus, quomodo sunt emptiones, hæreditates,donationes,legata & huiusmodi: postremo ita continuata, & coniuncta possessio, vt nullo momento interpellata videatur.

u l.in vsucapiõe.§.1.ff.de diuer. & temp. præscript.

x l.l.fi.ff. eodem.

a l.si hominem.ff. de vsucap.

b l.si duobus.§ uēdidi.ff. de diuer. & tēp. præscrip.

c l.in vsucapione. §.fi.ff.eod.

d l.antepenul.ff. eodem.

e l.de accessionibus.ff.eodem.

f Libro Sententiarum quinto.

Continuæ possessionis tēpus quomodo interpretandum.

Continuæ possessionis tẽpus quomodo interpretandum.

Quod continuum possessionis tempus haud ita est interpretandum, vt eius temporis ad vltimum vsque momentum fiat cõputatio. In vsucapione enim ita seruandum esse responderunt Vlpianus [g] & Venuleius, [h] vt etiã si minimo mométo nouissimi diei possessa sit res, nihilominus repleatur vsucapio, nec totum diem exigi ad explendum constitutum tẽpus. Simul vt auté ita fuerit confectũ tẽpus vsucapionis, nemo posthac dubitare põt, quid statuendũ sit in illo, qui ritè atq; ordine vsucapioné expleuit. Est tamen cũ nullo vnquã tẽpore ré vsucapere possit, quãuis iusto initio, & optima fide possessioné cõtinuarit. Plerunq; enim aut rei vitio, aut qualitate accidere solet, vt quãtũuis iustè peracta possessio videatur, vsucapiõi tamé nullus sit planè locus. Cuius õni nõ cõditiõis sunt & naturę res in nullius bonis cõstitutæ, & exẽptæ hominũ cõmerciis, res furtiuæ, vi deniq; possessæ. Primũ [i] enim res sacræ, sanctę, publicæ populi Romani, aut ciuitatũ, liberi itẽ homines vsucapioné nõ recipiũt. Quas [k] enim natura, vel ius gentiũ, vel mores ciuitatis cõmercio exemerũt, earũ nulla est aut [l] alienatio, aut vsucapio. Enimuero quanuis aduersus fiscũ vsucapio nõ procedat, post quadriennium vacantiũ bonorum delatorem tamé vsucapere respõdit Papinianus [m]. Idemq; rescripsisse D. Antoninum Piũ auctor est [n] Callistratus. Quin ex bonis vacãtibus nondũ tamé fisco nũciatis, emptorem prædii rectè diutina possessione capere Modestinus [o] ait. Necdum enim res fisci fuerũt, quæ in patrimonium fisci versæ nõ sunt. Deinde & lege XII

Quæ res nunq̃ usucapiantur.

Res sacræ & sanctæ.

Res surreptæ.

g l. in usucapionibus. ff. de usucap. cum. l. seq. ff. eod.

h l. penul. ff. de diuer. & temp. præscript.

i l. usucapionem. ff. de usucap.

k 2 .l. si in emptione. §. 1. ff. de contrah. empt. & uend.

l l. alienationis. ff de uerb. sig.

m .l. intra. ff. de diuer. & temp. præscript.

n l. 1. §. diuus. ff. de iure fisci.

o l. quanuis. ff. de usucap.

tabularum,[p] & lege Attinia cauetur, vt quod surreptum erit, eius æterna sit auctoritas: vt quicquid in caussam furti ceciderit nullo tẽpore, quanuis longissimo vsu, auctoritatéque quæratur. Neque enim rei furtiuæ annuus vsus est, & auctoritas, aut bima aut trima dies, sed æterna. Vnde fit vt interceptæ rei mobilis, (cuius [q] tantummodo furtum fieri potest) nactus bona fide possessioné cõtinuatione possessionis vsucapioné nunquã perficiat. Nullã enim esse eius rei vsucapioné, respódit Sabinus, [r] cuius nomine furti agi posset. Neq; solũ is qui furto rem abstulit, hoc iure vtitur, qui cũ furti caussam omné sustineat, atq; ita bona fide in vsucapione apprimè necessaria, & iusto possessionis initio careat, haud dubiè eiuscemodi rei vsucapiẽdæ nullũ ius habet, sed etiã qui eã rem à fure ipso bona fide, donationis, emptionis, vel hęreditatis [s] nomine accepit. Nam ne hic quidé per caussam, obtentumq; bonæ fidei, & iustæ possessionis vsucapere potest. Abũde est enim ré furti cópertã esse, & obligatã. Dũ enim furti macula eluatur, rei est æterna auctoritas. Nec aliter oblatũ rei vitiũ purgabitur, quàm [t] si in veri domini potestaté res redierit, nõ in eius vtiq;, cui surrepta est. Etenim si creditori surrepta sit, aut ei cui est cómodata in potestaté domini reuerti debet. At si ré mihi surreptã procurator meus apprehẽderit, quia per [u] procuratoré possessioné adipisci nos iã ferè cõuenit, in meã potestaté rediisse, & vsucapi posse respódit Neratius, [x] quod cõtra statui captiosũ esset. [a] Tunc enim ré in domini potestaté rediisse dicẽdũ est, cũ possessioné eius nactus sit, vt

p. Gellius lib. 17. cap. 7. Noct. Attic. & Paulus iure cõsultus in. l. sequitur. §. quod autem. & Iulianus in. l. nõ solum. ff. de usuc.

q. l. quare. ff. eod.

r. l. si homo. ff. eo.

s. l. si hæres. ff. de diuer. & tẽp. præscrip.

t. l. sequitur. §. quod autem. ff. de usuc.

Quãdores furtiua usucapiatur.

u. l. 3. §. per procuratorẽ. ff. pro em.

x. l. si rẽ ff. de usucap.

a. l. 4. §. tunc. ff. eod.

iustè auelli non posit. Sed & tanquam suæ rei. Nam si ignorãs, rẽ mihi surreptam emam, nõ videtur in meam potestatem rediisse. Quòd si eam vẽdicauero, & eius litis æstimationem acceperim, vsucapietur, quanuis corporaliter eius nomine non sim nactus possessionem. Potest tamẽ pluribus modis accidere, vt quis rem alienam aliquo errore deceptus tanquam suam vẽdat fortè, aut donet, & à bonæfidei possessore res vsucapi posit. Primum,[b] si hæres rem defuncto commodatam, locatam, aut apud eum depositam, existimãs hæreditariam esse, alienauerit. Deinde,[c] si hæreditatem ad se pertinere crediderit, quæ ad eum non pertineret, rémque hæreditariam vẽdiderit, aut donauerit. Postremo,[d] si is, cui vsusfructus ancillæ relictus esset, partum eius existimãs suũ esse, quia fœtus pecorũ ad fructuarium pertineret, alienauerit. Furti[e] enim suspitione ii vniuersi liberantur, quòd furtum sine affectione furandi non committitur. Hinc fit, vt qui rẽ huiusmodi ex caussa transferẽdo dominio idonea, veluti donationis, vẽditionis, transactionis, dotísve nomine tradit, possessori iustam vsucapiendi caussam præbeat. Nam qui tradit, facere suspitionem non potest rem à se habere aliquid vitii: aut qui accipit, mala fide posidere. De furtiuis rebus hæc quoniã sunt satis, quarum vsucapiẽdarum nulla in vniuersum, ne in specie quidem iusta caussa esse potest, consequens est, vt de partu furtiuæ ancillæ subiungamus. De cuius vsucapione tam variæ sunt iureconsultisimorum hominum támq; disidentes sentẽtiæ, vt ab inuitisimis hanc con-

Rei alienæ usucapio.

b c d l. pluribus. ff. eodem.

e l. furtum. ff. eo.

De usucapione furtiuæ ancillæ discrepantes esse iureconsultorum sententias.

feſsionem ingratis expreſſurus mihi videar, pugnantiã in eo iureconſultorum fuiſſe pronunciata. Quod quanquam homini Iuſtinianęo vix probabitur, qui de huius ſententia nullas in Pandectis duas leges ſibi cõtrarias eſſe veriſsimè ſibi perſuaſit, nec ſine ingenti piaculo in dubiũ id reuocari poſſe, atq; ita eiuſmodi facto præiudicio ſi multarum ætatũ placita delere tentauero, deſignatoris audaculi, aut etiã temerarii opinionẽ ſim ſubiturus: vtcũq; erit certũ eſt tamen, fremãt Iuſtiniani licet, ſine vlla dubitatione defendere diſcrepantia fuiſſe hoc loco iurecõſultorũ placita. Libera enim vel cõtra receptas opiniões rationẽ ſequẽti ſẽtẽtia debet eſſe. Nec verò probare ſoleo quod de Pythagoreis accepimus, quos ferũt ſi quid affirmarent in diſputãdo, quũ ex his quæreretur quare ita eſſet, reſpondere ſolitos, Ipſe dixit, vt præiudicata illa opinione etiã ſine ratiõe Pythagoræ valeret auctoritas. Nemo enim cuiuſquã auctoritati obſtringere ſe debet, & mancipare, vt integrũ ſibi iudiciũ nõ ſeruet, ac liberũ. Et tamen qui in iure ciuili, hoc eſt tã varia, incerta, multiplicíq; diſciplina nullas omnino eſſe antinomias, omni aſſeueratiõe affirmarũt: nõ cõquiſititis rationibus, hac ſola auctoritate prçclare, ſi diis placet, nitũtur, quòd Iuſtinianus dixiſſet. Pythagoreorũ tamẽ quã Iuſtinanęorũ error lõgè tolerabilior, & neſcio quo mõ iuſtior videri ſolet. Illi, quòd eſſet excellẽti doctrina Pythagoras, præſtanti ſapiẽtia, eoq; nomine ſumma eũ omnes æſtimatiõe dignarentur, quòd, cui ſtudebant, philoſophia quæ nullis tũ literis cõtineretur, ineſſet in hu-

ius viri mente, illi inquam ratum habebant, quod ab eo qui esset sapientiæ perfectus magister, iudicatum videbant, vt tanti viri auctoritate contenti, rationis momenta minus desiderarent. Hi autem quid simile de suo Iustiniano causificari possunt? Neque porrò vnicum Iustiniani dictum, quod in epistolam de veteri iure enucleando inclusum est, satis digna caussa fuit, cur illi Pythagoreorum simiæ nullas in iure leges sibi contrarias esse tam præpropere pronũciarent, cum præsertim hoc alioqui non satis exploratè perceptum haberent, & cognitũ. Audax negociũ, dicerẽ impudẽs, & temerariũ, nisi si hoc institutum quasi per manus traditum etiam ad nostros homines permanauisset, inuidiaq; verbi nostra labefactaretur oratio. Nulla est enim magis insignis temeritas, quàm aut falsam, aut incognitam rem assertione approbare: neque hoc quicquam turpius esse potest, quàm cognitioni & perceptioni assertionem approbationemque præcurrere. Quod si aliquem in hac caussa tanquã honorariũ arbitrũ iudicare patiamur, qui quidẽ nõ tã in verbis Iustiniani adhęserit, quã in Pandectarũ multa lectiõe, rerũ, ac locorũ diligẽti animaduersiõe acquieuerit, iã videre mihi videor quid illæ sentẽtiæ loco dicturus sit, Tribunianũ Iustiniani nominis hac in parte auctorem, hominẽ fuisse, & in nõnullis locis in Pãdectis cõsarcinãdis dormitasse. Sed vt aliquãdo pugnãtes in furtiuę ancillę partus vsucapione iurecõsultorũ sentẽtias manifestò videamus, quod nõ facilius quã mutua ipsorũ inter ipsos facta cõtẽtione appareat, iurecõsultos lo

quẽtes audiamus. Paulus iurecõsultus in.l.sequitur.§.hæres.[a] Hęres, inquit, qui in ius defũcti succedit, licet apud eũ ignorantẽ ancilla furtiua cõceperit, & pepererit, non tamen vsucapiet. Contrà Scæuola,[b] Scæuola, inquit Vlpianus, libro xii questionum, scribit putare se furis hæredem vsucapere posse partum. neque enim partũ esse rei furtiuæ partẽ. Cæterum si pars esset, nec si apud bonæfidei emptorẽ peperisset, vsucapi posset. Deinde Iulianus,[c] Non solum, inquit, bonæfidei emptores, sed & omnes, qui possident ex ea caussa, quàm vsucapio sequi solet partum ancillæ furtiuę vsu suum faciunt, idque ratione iuris introductũ arbitror. Nam ex qua caussa quis ancillam vsucaperet, nisi lex duodecim tabularum obstaret, vel lex Attinia, ex ea causa necesse est partũ vsucapi si apud eum cõceptus, & editus eo tempore fuerit, quo furtiuã esse matrem eius ignorabat. Paulus,[d] Si antequam pariat, inquit, alienam ancillam esse scierit emptor, diximus eum non posse partum vsucapere. Hos contra Papinianus,[e] Etsi possessionis, inquit, initiũ, non contractus, quantum ad vsucapionẽ pertinet inspici placet, nonnunquam tamen euenit, vt non initium præsentis possessionis, sed caussam antiquiorẽ traditionis, quæ & bonam fidem habuit, inspiciamus, veluti circa partum eius mulieris, quam bona fide cœperit quis possidere. Non enim ideo minus capietur, vsu puer, quòd alienam matrem priusquam eniteretur esse cognouerit. Rursum Paulus,[f] Quòd si emptor cum partũ vsucaperet cognouerit alienã esse ancillã, initiũ vsucapionis

a .ff.de usucap.
b.l.si aliena.ff.eo.
c.l.nõ solũ.ff.eod.
d .l.4.ff.eodem.
e .l.iusto.§.3.ff.eod.
f l.4.§ si.ff.eod.

g l.si ancillā.ff. pro suo. intueri debemus. At Vlpianus, g Si ancillā, inquit, furtiuam emisti bona fide, & quod ex ea natū est, & apud te conceptum est ita possedisti, vt intra constitutū vsucapionis tempus cognosceres matrem eius furtiuā esse, Trebatius omnimodo quod ita possessū esset, putat vsucaptum esse. Ego sic puto distinguendum, vt si nescieris intra statutum tempus, cuius id mancipium esset: aut si scieris, neque potueris certiorem domium facere, aut si potueris quoque, & feceris certiorem, vsucaperes. Si verò cum scires & posses non feceris certioré contra esse. Tunc enim clam possedisse videberis, neque idem pro suo, & clam possideri potest. Postremo Iulius Paulus, h De illo quęritur, inquit, si seruus meus ancillam quam surripuerat pro libertate sua dederit mihi, an partū apud me conceptū vsucapere possim? Sabinus, & Cassius non putant: quia possessio quam seruus vitiose nactus sit, domino noceret, & hoc verum est. Cum hac lege pugnat Saluius Iulianus. i Qui ob pactionem libertatis, inquit, ancillam furtiuā à seruo accepit, potest partū eius quasi emptor vsucapere. Idem alibi, Seruus domino ancillam quam surripuerat pro capite suo dedit, eaque concepit: Quesitum est, an dominus partum vsucapere possit respondi. hic dominus quasi emptor partū vsucapere potest. Nanq; res ei abest pro hac muliere, & genere quódammodo venditio inter seruum, & dominum cótracta est. Nisi ista contraria inter se atque etiam pugnantia sint, non video cur aientia, & negantia pulchrè conuenire non possint. Furtiuas res vi possessæ excipiunt.

h l.sequitur.ff.de usucap.

i l.qui ob pactione.ff.pro empto.

Vi possessæ res.

Vt furtiuarum rerum enim æternam auctoritatem esse iussit lex decemuiralis & Attinia, ita vi possessarum lex Iulia Plancia. Sic vt illa altera vtiq; ad res mobiles, hæc ad immobiles omnino pertineret. Explosa [a] est enim Sabini, & certorum iureconsultorũ sententia, existimantium etiam fundi, locique furtum fieri. Rebus ergo soli duntaxat vis inferri solet, qua [b] nec iuri quicquam tam inimicum, nec æquitati quicquam tam infestũ esse potest. Quod cum ita sit, résque eiusmodi sit, vt imprimis à magistratibus etiam animaduertenda videatur, legibus constitutum est, vt vi qui deiectus esset, actioné haberet, quæ & ius possessionis assequeretur, & dolorem imminutæ libertatis iudicio pœnáque mitigaret. Quin lege Iulia Plancia sanctum est, vt non solum is qui fundum vnde aliquem vi depulisset, nunquam vsucapiat, quia crimini affinis sit: sed etiam qui ab eo bona fide accepisset, quanuis hic ab omni culpa abesset, & criminis suspitione. Sufficit enim fundũ esse vi possessum. Semel vt enim cócepta est hæc macula, vsque eo serpit & progreditur, vt etiã ad quoslibet possessores permanet. Vitia possessionum enim à maioribus contracta perdurare rescripserunt Honorius [c] & Arcadius, successoré auctoris sui culpa semper comitante. Quòd si tu vi me de fundi possessione expuleris, nec apprehenderis vacuam possessioné, sed alius in vacuam possessioné intrauerit, posse longo tempore capi eam rem, respondit Paulus, [d] quia verum est me vi deiectum, nó tamen & vi possessum esse. [e] Item si occupaueris vacuam possessioné, de-

Gellius lib. 17. ca. 7. Noct. Atticarũ

a l. quare. ff. de usucapi.

b Cicero pro A. Cecinna.

c l. uitia. C. de acqui. & retinẽ. pos.

d l. 4. §. quod si. ff de usuc.

e l. eadem. §. idem.

inde venientẽ dominum prohibueris, nõ videri vi possedisse. Lex enim Iulia Placia, vt auctor [f] est Iulianus, ea demum vetuit longa possesione capi, quæ vi possessa fuissent, nõ etiam ex quibus vi dominus deiectus esset. Et his [g] modis fundi alieni potest aliquis sine vi nancisci possesionem, quę vel negligentia domini iaceat, vel quia dominus sine successore decesserit, vel longo tẽpore abfuerit. Hic tamẽ vsucapere nõ potest, vt qui se aliẽnũ posidere non ignoret, & ob id mala fide posideat. Sed si alii bona fide accipienti tradiderit, poterit vsucapere, quia nec vi possessum est, nec furtiuum: cum præsertim res soli in furti suspicionẽ cadere nunquam possit. Vi possessę res tamen vsucapi tùm denique possunt, cum quod inest [i] rei purgatum sit vitium. Quæ contracta labes non aliter deleri poterit, quàm si in veri domini potestatem res redierit, vt ab eo iustè auelli non posit. Nam si fundi dominus possessorẽ vi deiecerit [k] Cassius ait non videri in domini potestatem rediisse, quia interdicto vnde vi restituturus sit posesionem. Non videtur enim, vt ait [l] Iabolenus, possesionem adeptus is, qui ita nactus est, vt eam retinere non posit. Hæc de furtiuis & vi possesis, quarum par est & similis causa. Extremum est vti videamus quanto tempore res, quæ in vsucapiendi conditionem cadunt, præscribantur. Nam cum lege duodecim tabularum, quæ nobis fuit vsucapionis auctor, hæc præfinita sint vsucapioni tempora, vt si res mobilis, vbi vbi gentium ea esset, annum: immobilis biennium in Italico solo

f l. non solum. §. si dominus. ff. de usucap.

g l. furtum. §. fundi. ff. eod.

h l. quare. ff. eod.

i l. 4. §. quod autem. ff. eod.

k l. ead. §. si dñs.

l l. non uidetur. ff. de acquir. & amit. poss.

Quanto tempore iure ciuili res usucapiantur.

Quatenus legi XII tabul. ius ciuile derogauit.

possessa esset, tantuli temporis possessionem moueremo nemo iure posset: hoc durum atque adeo iniuriæ proximum plerisque visum est. Itaque hac omninò parte antiquata lege decemuirali, Iureconsulti humaniore sententia, ne tam facile miseri domini, quibus vix respirandi daretur spatium, rebus suis fraudarentur, vsucapionis diem prorogantes statuerunt, vt res mobilis, triennio, immobilis longo tempore præscriberetur. Longi autem temporis præscriptio, vt auctor est [m] Iulius Paulus, inter præsentes continui decennii spatio, inter absentes vicennii comprehenditur. Hoc enim spatium, [n] longam possessionem, siue [n] longum tempus esse voluerunt, quod passim & ipsi [n] diuturnum, [n] diutinum, [n] constitutum, [n] statutum, [n] definitum, & [n] legitimum nuncupare solent. Neque iterum certum locum huic legi attribuit, aut præfiniuit [o] Imperator. Contra autem sublata rerum Italicarum, & prouincialium differentia, quæ in lege duodecim tabularum appellabantur, rerum immobilium vsucapionem prouinciis quæ Romanum Imperium accepissent, non secus atque ipsi Italiæ tribuit, quum ei præsertim rationi minus consentaneum videretur, ex locorum differentia diuersum ius statuere. Cæterum [p] præsentes eos appellamus, qui in eadem prouincia familiam habent, vt tam eius qui dominii vel hypothecæ quæstionem intulit, quàm possidentis spectemus domicilium. Verius enim esse videtur, vt nō ciuitate concludatur domicilium, sed potius prouincia.

Longum tempus.

m lib. sententiarū 5. cap. 2.

n l. rescriptis de diuers. & temp. præscrip. l. si quis diuturno. l. si sic. l. si communem. l. si quis est alia. ff. quemad. seruit. uindic. l. qui fundum. §. seruus. §. 1. ff. p empt. l. 2. ff. de diuer. præscript. l. in accessiōe. ff. eo. l. si ancillam. ff. pro suo.

o l. unica. C. de usucap. transf.

Præsentes.

p l. cum in longi. C. de præsc. longi. temp.

Itaque quum in eadem prouincia vterque domicilium habet, causa inter præsentes esse videtur, & rem vendicare volens decem annorum præscriptione summouebitur. Cùm vero non vterq; in eadem prouincia domicilium habet. tanquam inter absentes causa disceptabitur, & viginti annorũ exceptioni locus erit. Quòd ~ si is cuius res vsucapitur quibusdam annis absens, quibusdam præsens fuerit, ad decennium tot annorum fiet accessio, quot annis abfuerit. Neque enim hoc disputandum est, sintne res quæ vsucapiantur in eadem prouincia, an in vicinia, aut longóne sint interuallo disiunctę. Horum enim nullam planè tationem habẽdam sanxit Imperator [r] Iustinianus. Hæc longi temporis præscriptio, cui haud dubiè bona fides semper adesse debet, & titulus, prudentum responsis est introducta. Alia est autem longissimi temporis exceptio, siue præscriptio iureconsultis incognita, cuius principes mentionem habent [s] Valentinianus, & Valens Imperatores. Has vires hæc possidet exceptio, vt si bona fides accesserit, vsucapiat, acquirátque dominium: sin mala fides adsit, continuata possessione quamcumq; actionem realẽ, & personalem foro, & iudiciis summoueat. Sanxerunt enim [t] Anastasius, & [v] Iustinianus Imperatores quodcunque ius priuatum vel publicum quacunque tandem ex causa, & cuiuis personæ competens, si non triginta, quadraginta annorum certè, continuata possessione penitus sublatum iri. Hinc quoque sanxit [x] Iustinianus vt pro temporalibus decem, viginti, triginta annorum præscri

Absentes.

q Authen. quod si quis. C. de perscr. x & xx anno.

r l. cum in longi. §. de rebus C. de persc. longi temp.

De longissimi temporis perscript.

s l. 2. C. de persc. xxx uel xl anno.

t l. omnes C. de præscr. xxx. uel xl. annor.

n l. si quis emptionis.

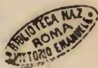
x Authent. quas actiones. C. de sacrosf. eccles.

ptionibus, sanctis ecclesiis, & aliis venerabilibus domibus quadraginta annorum duntaxat opponatur exceptio: quanquam non desint, qui Rom. Ecclesiam excipiant, quã ab huiusmodi X L annorũ præscriptione sartam tectam conseruare volunt: Authenticæ, Quas actiones C. de sacrosanct. eccl. hoc verborum corrolarium de suo addentes, sola Romana ecclesia gaudente centũ annorũ spatio vel priuilegio. Qui Authẽticæ finis ab iis, qui nouellas constitutiones in codicem inseruerunt, Irnerio, Alberto, Bulgaro, aut alio aliquo Romanæ ecclesiæ studioso, huc inuectus est. Neque enim de hoc priuilegio fit vllum verbum in ea nouella constitutione, vnde hæc Authẽtica est huc translata. Quæ est huiusmodi in constitutione C X X X I, sub titulo de ecclesiasticis canonibus. αὐτὴ δὲ τῶν χρονίων παραγραφῶν τῶν δέκα καὶ εἴκοσι ” καὶ λ. ἐνιαυτῶν ταῖς ἁγίαις ἐκκλησίαις καὶ ταῖς ἄλλοις ἅπασι σεβασμίοις ” οἴκοις, μόνην τὴν τῶν μ. ἐνιαυτῶν παραγραφὴν ἀντιτίθεσθαι προστάττο ” μεν. hoc est pro temporalibus autem decẽ & viginti & ” triginta annorum præscriptionibus præcipimus, vt san ” ctis ecclesiis, & aliis omnibus venerabilibus domibus ” quadraginta duntaxat annorum exceptio opponatur. ” Et reuera quanquam hoc centum annorum priuilegiũ aliquando Romanæ ecclesiæ indultum fuit per constitutionem decimam, cui titulus est vt ecclesia Romana centum annorum gaudeat præscriptione, qua fortasse freti illi Authenticam quas actiones, illa insigni accessione nobilitarunt, abrogatum tamen fuit priuilegium illud per nouellam cõstitutionem C X I, cui titulus est,

Vsucapio contra ecclesias.

Vsucapio contra Romanam ecclesiam finitur 40 annis.

Repositus locus Authenti. quas actiones C. de sacrosanct. eccl.

, de tempore actionum quæ sacris locis competunt. Du-
" dum iusseramus, inquit, sacrosanctis ecclesiis dei ad cen
" tum annos exceptionis propagari curricula, per cuius
" sanctionis licentiam negotia quidem multa commota
" sunt, & velut antiquorum vulnerũ obductæ patuerunt
" iterũ cicatrices, quæ sanari non potuerunt propter pro-
" bationum difficultates, quoniam per tantum seculi ma
" gis, quàm temporis spatium nec documẽtis integritas,
" nec actis fides, nec ætas testibus suffragari potest. Ita-
" que cum ratione simul, & religione priuilegium il-
" lud retractantes iubemus in negotiis, quæ antehac tri-
" ginta annorum exceptio excludebat, nunc venerabili-
" bus ecclesiis quadraginta annorum protelatio confera-
" tur, salua scilicet circa alias personas & causas virtute
" quã semper tricennalis sibi præscriptio vindicabat: quo
" niam hanc decẽ annorum accessionem solis vt dictum
" est religiosis locis, eorúmq; iuri, vel contractibus indul-
" gemus, vt sopitæ hoc spatio temporis tam personales
" quàm hypothecariꝸ actiones in perpetuũ cõquiescant,
" nihil penitus aliis exceptionibus derogantes, sed tam in
" aliis, quàm triennio vim retinentibus. In illis nanq; (vt
" dictum est) tantum negotiis religiosos contractus me-
" morato quadraginta annorũ priuilegio volumus per-
" frui, in quibus eis centum annorum prærogatiuam con
" stitutio nostra contulerat. Itaque in Authentica quas
actiones, additamentum illud expungere melius sit, vt
quod à nullo principe confirmatum sit, sed ab aliquo
ecclesiæ Romanæ assertore in hunc locum insertum,

Longiſsimi enim temporis exceptionem in quadraginta annos incluſerunt Anaſtaſius [a] & Iuſtinianus,[b] nec eam produci longius, aut excurrere paſsi ſunt. Quæ cum omne ius & priuatum, & publicum, omnes in vniuerſum actiones, & reales, & perſonales tollat, & circumducat, cauſam dicere nemo poſsit, vt non tanto illo tempore res non modo eccleſiarum, ſed etiam principum vſucapiãtur. Quin hac temporis exceptione, cùm eccleſiæ, tum principis actiones excludi, diſertè ſanxit Anaſtaſius, [c] & eos qui quadraginta annorum poſſeſſionem cauſari poſſent, vſquequaque ſecuros eſſe ſua fide iubet imperator, quibus harum rerum nomine negocium exhiberi vetat. Iubemus, inquit, omnes qui in « quacunque diœceſi, aut quacunque prouincia, aut quo- « libet ſaltu, vel ciuitate, fundos patrimoniales, vel tem- « plorũ, aut agonothetici ſeu releuatorum iugorum, aut « cuiuſcunque iuris per quadraginta iugiter annos: poſſeſ « ſione, non ſolum eorum qui nunc detinent, verum etiã « eorum, qui antea poſſederant, computanda: ex quocun « que titulo, vel etiam ſine titulo, hactenus poſſedere, vel « poſtea poſt memoratum quadraginta annorũ ſpatium « poſſederint, nullã penitus ſuper dominio memoratorũ « omniũ fundorũ vel locorũ, vel domorũ, à publico actio « nem, vel moleſtiã, aut quamlibet inquietudinẽ formida « re. Sed impoſitum canonẽ pro qualitate iuris, cuius præ « dia ſunt vel loca per triginta annos ſoluentes, pro certo « habeãt ſuũ eſſe quod poſsidẽt, aut poſtea poſſederint. « ita vt omnibus ad excludendam omnem quolibet mo «

a l. omnes. C. de 40. ann. præſcri.

b l. comperit. C. eodem.

Vſucapio contra principem.

c l. fi. C. de fundo patrimo.

« do ex publico mouendam quæſtionem nudæ, ex quo-
« cunque titulo, vel etiam ſine titulo, corporalis quadra-
« ginta annorum, iugis poſſeſsionis exceptio poſsit ſuffi
« cere. Antiquauit enim hac ſua non minus æqua, quàm plauſibili conſtitutione Anaſtaſius, reſcriptum Valentini, [D] Theodoſii & Arcadii quibus ſucceſsit, vt imperatorum ſecula numerantur, decimus quartus ab his imperator. quo ſuo illi reſcripto nominatim iubebant vniuerſa prædia, aut principis, aut templorum, illis qui ea poſsediſſent, omni mora, exceptioneq; ſublata, extorqueri. Quadraginta enim annorum poſſeſſione & templorum res, & principum, contra quàm illis placuerat imperatoribus, præſcribi nominatim edixit. Quod aliis deinde reſcriptis confirmauit Iuſtinianus [E]. Qui & ipſe Anaſtaſii [F] veſtigiis inſiſtens eiuſmodi vſucapione ciuiles penſitationes omnes, canonem, oblationem & indictionem eximit: functiões enim & ciuilem canonem, vel aliam publicè impoſitam collationem principibus, in quorum fide ſumus, & à quibus fundos mancipio accepimus, pẽdi nominatim iubet, [G] neque hac in parte longiſsimi quantiuis temporis præſcriptionem oppoſitam admitti. Neq; enim regaliorum iura, clientelarúmque, id eſt, iura quædam certarum perceptionum, in eas poſſeſsiones aſcripta, quæ in fide ſunt diadematis, neque ea quæ principi obſequioſè præſtantur, in agnitionem clientelæ, beneficiariæque conditionis vllo vnquam tempore præſcribuntur. Cuius generis eſt nobis Gallis homini-

d l. 2. & 3. C. ne res domi. & tẽpl.

e l. comperit. & l. ſeq. C. de 40. anno. præſcrip. & in Nouella. conſtitut. CXXXI.

f l. fi. uerſi. ſed impoſitum canonem. C. de fun. patrim.

Ciuiles penſitationes nõ uſucapi.

g l. comperit. C. de 40. an. præſcr.

Iura Regaliorum & clientelarum non præſcribi tempore contra principem.

bus cenſus in re plebeia, & ignobili. In nobili verò fides, & clientelaris officii ſponſio, agnitióque, quod nos homagium, & fidelitatem appellamus, cuius nomine quintus quiſque ſubquintuſque precii nummus, aliaque eiuſmodi iura, aliter atque aliter ex locorum conſuetudine principi penduntur. Nam cliens, quem vaſallum vocamus, catalogum,[h] ſeu enumeramentum rerum clientelarium, ſubclientelariumque exhibere, in principis fidem, & clientelam ſeſe conferre, iuſta obſequia præſtare, dare manus ſupplices & obſequiales, oſculum obſequioſè porrigere, in verba iurare, ſacramento adigi vtique debet: neque longiſsimi temporis allegata præſcriptione clientelæ ſe eximere, aut beneficiariam conditionem inficiari poteſt. Sunt enim certis locis hoc iure prædia, vt qui ea poſsidet, ſacroſanctum iuſiurandum, hoc eſt fidelitatem, iurare principi, ac concipere neceſſe habeat, atque etiam eius adeſſe temporibus, vt huius ſui clientis ope & auxilio princeps bella conficiat, impendentia pericula declinet, iniurias propulſet, ſuas denique fortunas & caput defendat. Quæ quidem obſequia, cum in clientelæ agnitionem principi exhibeantur, nuſquam de Iuſtiniani ſententia, Gallorúmque conſuetudine tolluntur, aut labefactantur, aut imminuuntur. Porrò ſi fides, & clientela, quam fidelitatem, & homagium dicimus, vel cenſus ſublato omni alio auctore principi præſtandus ſit, ius eiuſmodi, neque à cliente, neque à cenſuali domino temporis præſcriptione, aut

h Baldus in.l.inſtrumenta. colũna 1.C.de fideicõ.& Galliæ cõſuetudines.

12 l. cōperit. uer. minime uel minus quàm oportuerit, C. de 40 anno. præscrip.

Iura cliētelarū an usucapiātur cōtra priuatos homines.

tolletur,[a] aut minuetur. Sin autem alii patrono hæc iura exhibeantur, qui & ipse cliens vel subcliens sit, & in principis fide, huius sui patroni iura cliens præscriptione temporis vt potest imminuere, ita omnino tollere non potest. Nam hic à clientela nulla temporis exceptione se eximit, aut sua prædia emancipat, vt optimo iure prædia dici possint. Verbi gratia, Qui census nomine decem denarios pensitabat, possessione temporis efficere potest, vt denariûm plus minus pendat. Simile est, & in Laudimiis, quæ nominantur, aliísque iuribus, vt vsu, auctoritateque temporis leuiores Laudimias, aut grauiores exoluat. In prædiis quoque nobilibus iusta clientelarum, quorum soluendorū dies præteriisset, vtique tempore præscribi possunt, nec huiusmodi reliqua, quę arreragia dicimus, à cliēte patronus exigere potest. At quæ in posterum patrono cliens pensitare debet, ita vsucapit vt ea imminuentur, non etiam his omnino liberetur.

Reliqua tātū usucapi posse.

Exempli gratia, Clientelaria prædia, id est feuda ducatus, comitatus, aut dominii, quorum mancipium proprium non sit diadematis, aut eorum latifundiorum, quæ principum liberis, aut cognatis veluti in dotem vsurariam (quam apanagium vulgo appallamus) attribuuntur, vt quæ nec perpetuò emancipentur, & ad suum auctorem quandoque reditura sint: huiusmodi, inquam, clientelaria prædia Gallorum consuetudine hac conditione sunt, vt quintum quemque subquintumque precii nummum, & equum clientelarem, hoc est seruitii pendant: cliens aduersus

Iura clientelaria ducatus, comitatus an usucapiantur.[b]

ducem, comitem, aut alium patronum temporis possessione hoc sibi comparat commodum, vt illa iura imminuat, non omnino tamen antiquare posit: atque ita cuiusuis alienationis nomine, aut depositæ fidei, clientelæque, & ad alium translatæ certum nescio quod, & leue vectigal persoluat. Aut certè si mauis quinti cuiusque subquintique nummi loco vicesimum quemque tantum, aut tricesimum precii nummum, aut aliquid huiusmodi pendat. Patronus contra exceptione temporis aduersus clientem vtitur, vt ad istiusmodi clientelæ iura nummorum quoque accesio fiat. Enimuero fides, & clientela, siue panagium. iusiurandum, quam fidelitatem appellamus, temporis præscriptione, vt planè tolli non potest, ita nec imminui, præsertim cum nullo pacto diuidi, nullaque ratione posit. Quod autem diximus, censum iura que cliētelaria quibus nexa est, & copulata fides, ac obsequium, exceptione temporis imminui tantummodo, non etiam penitus deleri posse, ad clientem, & patronum omnino referendum est. Patroni enim mutuo inter se eiusmodi iura vsucapere posunt, cliens item alter alterius obsequia, iura clientelaria & census tempore præscribit. Vel contra Regem enim patronus eiusmodi iura quadraginta annis vsucapit. Neque ad rem pertinet causificari, hoc ius in clientelaris officii agnitionem exhiberi, quod nullo vnquam tempore contra Regem præscribitur. Nam & hac specie ius illud certum principi seruatur, & integrum.

ptum Honorii,[a] & Arcadii, ac Theodosii[c] imperatorum, quibus placuerat: vt si qua vnquam loca quę ad sacrum dominium pertinerent aliquis occupasset, secundum veteris census fidem in sua iura retraherentur, rescriptis obreptitiis impetratis cũ præscriptione temporis & noui census præiudicio procul summotis. Neque enim precatione colorata, aut diuturna incubatiõe, aut nouella professione proprietatis dominicę priuilegium oboleri posse. His accuratè perpẽsis, aut etiam animaduersis scrupulus eximi facile posit, qui multos vsq; adhuc perditè torsit. Nam quid de eo sit statuendum, qui res fisci possederit annos quadraginta, iam nemini dubium esse potest. Nẽpe ergo qui annos quadraginta sine interpellatione, nullóque contracto vitio fundũ possedit, qui aut in Regia sylua sit, aut eo sit iure, quod nos gruriam nuncupamus, si ei hoc nomine à fisci procuratore negocium fiat, vtique iustum obsequiũ, iuráque clientelaria in posterum Regi se præstaturũ profiteri debet, aut certe annuũ vectigal offerre, quale vicina prædia, continentia, & adiuncta, quæ pari cum suo conditione sint, patronis pensitare solent. Hoc qui faciat, vsquequaq; tutus esse debet, præsertim cum hũc tam diuturna possessione mouere, multo maxime iniquissimũ videri posit. Omnibus enim qui in quacunque diœcesi, vel quolibet saltu, vel ciuitate fundos patrimoniales cuiuscunque iuris quadraginta annos ex quocunque titulo, vel etiam sine titulo possederunt, controuersiam fie-

b .l.3.C. ne res dominicæ.
c .l.fi.C. lib.11. de fund. & saltibus rei domini.

Fundum possidẽs in sylua Regia, an præscriptione tẽporis tueri se possit.

e l. omnes. C. de fund. patr. & l. cō perit. C. de 40. anno. præscrip.

ri aut creari periculum disertè vetant [e] imperatores. Vt tributum tamen, canonem, & eiusmodi iura, quæ in clientelæ, beneficiariæque conditionis agnitionē præstantur, pendant, cuius generis est census, obseruantia ipsa, & obsequium, & iura clientelaria, quæ in posterum tantummodo exhiberi debent. Hæc de huiusmodi aduersus principem vsucapione, qua Gallos homines vti cùm multorum hac de re iudiciorum euentus, tum omnes fere regni consuetudines, non obscure testantur, quas in presentia enumerare, vt minus necessarium, ita penè infinitum videri posset. Sed in eo quidem certè nihil nos admodum ab illa imperatorū vsucapionis lege discessisse videmur, quam sibi ipsis dixerunt æqui & boni studiosissimi imperatores, Anastasius & Iustinianus, qui maiorum suorum immoderatam in dominando libertatem, qui leges darent non acciperent, hac in parte sibi præcidentes, & de suo decedentes iure, ea vsucapionis lege, quam aliis tulerant, teneri se perpetuo edicto sanxerunt. Minus enim bonum imperatorem decere putauerūt iisdem legibus vsquequaque solutum esse, quibus alios obstrinxisset, ac obligasset: atque adeo id in sua caussa iniquum esse velle, quod in aliena æquū esse placeret: aut eidem denique semper licere, quod aut posset, aut liberet. Sic tamen vt illi ipsi quorum fideicommissi essemus potestatíque permissi nobiscum priuatis hominibus iure non essent æquabili. Qui cum ad reipublicæ gubernacula

Principes ciuilium legibus an teneantur.

ſoli ſedeant, in eóque illorum curæ omnes conſumantur, vt reipublicæ ſit in omnes partes bene conſultum, atque illi etiam ſuorum ciuium caput, vitamꝗ, fortunas omnes in ſuam fidem recipiant, ac conſeruent, ecquis non æquum, aut etiam neceſſarium eſſe cenſeat, eos pro tot tantisque vel laboribus, vel periculis, quæ pro ſuis quotidie ſuſcipiunt, prærogatiuis vti, quibus à ſuis ciuibus diſtinguantur? Quin libenter confiteamur quoque principes, qui tanto cæteris hominibus virtute, generoſitate, claritate natalium, omnique morum maieſtate ſunt præſtantiores, reliquorum vt vniuerſorum virtus cum illorum non ſit virtute comparanda, ſacroſanctos, inquam, illos homines, & auguſta illa dignatione eximios, in ciues latis legibus non teneri, præſertim cum leges ferri inter æquales genere, & facultate ciuili neceſſe ſit: In illos autem nulla ſit omnino legiſlatio, cum leges ipſi ſint.[h] Adde etiam, cum nullum ſit ius ciuile inter patrem & liberos, inter dominum & familiam,[i] ſit autem eadem ratio inter principem & populum, certiſsimo argumento eſſe debet principem legibus non teneri. Quæ quanquam ita ſe habeant, ſuóque id ſibi iure princeps ſumere poſsit, & vendicare, de hoc ſuo iure tamen nonnunquam decedere ſpecioſum eſt illi ſanè, & amplum, atque inter multa egregia principum, id nõ in vltimis laudum, fortaſſe fuerit. Hoc enim eſſe manſueti principis, iuſti, moderati, temperati, ſapientis, officioſi denique putamus. Decet enim tantæ maieſtati, vt ait Iu-

[h] Ariſtoteles lib. 3. politicon.

[i] Idē lib. 5. ethicorum.

lius [k] Paulus eas seruare leges, quibus ipse solutus esse videatur. Cuius rei nō obscurum testimonium posteris reddiderunt imperatores Theodos. [l] & Valentin. qui exemplo in se prodito æmula laude principes ad idem ,, decus inuitant. Digna vox, inquiunt, maiestate regnan ,, tis, legibus alligatum, se principem profiteri: adeo de ,, auctoritate iuris, nostra pendet auctoritas. Et reuera ma ,, ius imperio est summittere legibus principatum, & o- ,, raculo præsentis edicti, quod nobis licere non patimur, ,, indicamus. Quod re ipsa sæpe comprobarunt, qui illos multis ætatibus præcesserunt imperatores, diui Seuerus, [m] & Antoninus, atque etiam qui his quartus successit imperator Alexander [n] Seuerus, post hominum memoriam æquitatis, & iustitiæ æstimatione præclarissimi, & maximè commendabiles [o] imperatores. Sed ex hoc diuerticulo in viam redeundum. Longissimi temporis præscriptio, quanquam, vt à nobis dictum est sæpius, omnes reales & personales, priuatas, & publicas actiones tollit: nihil derogat tamen aliis exceptiōibus, quæ aut paucioribus annis, aut breuissimo tempore cōficiuntur. Nam ita ius ciuile constitutum habemus, vt multæ sæpe incidant caussæ, & controuersiæ, quæ vel paucissimorum annorum, vel dierum præscriptione dirimuntur. Primum enim iudici præscribitur, si reliqua quæ ad consequentiam iam statutorum pertinent, priori tamen sententiæ desunt, damnando reo, aut absoluendo, post biduum fortè, aut triduum, iudex supplere velit: id enim eo ipso die tātum quo lata est sententia fie-

k l. ex imperfecto. ff. de lega. 2.

l l. digna. C. de legibus.

m Instit. §. fi. quibus modis test. infirm.

n l. 3. C. de testamentis.

o AElius Spartianus in uitis Seueri & Antonini Caracallæ, & AElius Lampridius, in Alexandro.

Præscriptiōes dierum, mensium, & annorum.

ri posse respondit [p] Paulus. Deinde ei præscribitur qui iudicem datum reiiciens, post triduum in alium arbitrum q nō compromiserit. Tum qui iudicio in sua lite, & controuersia superatus prouocare vellet, tridui præscriptiōe: qui verò caussam alienam tueretur, quatridui exceptione repelli iubebant Diocletianus, [r] & Maximianus Imperatores. Quod retractans Iustinianus [s] huiusmodi præscriptionem in decē dies prorogauit. Rursus exceptione temporis summouebitur tutor, & curator, qui post quinquaginta [t] dies ad professionem excusationis legibus præfinitos, à tutela vel cura se excusare volet. Quinquaginta enim dierum spatium tantummodo ad contestandas excusationum caussas pertinere responderunt Paulus, [u] & Scæuola. Peragendo verò negocio ex die nominationis continuos quatuor menses cōstitutos esse, iidem responderunt. Postea præscriptione excludetur, qui intra dilationis impetratæ tempus testes non protulerit, aut instrumenta. Denunciandis testimoniis enim, colligendis literis, seu instrumentis, illisque dandis hoc tempus præstituerunt Diocletianus [x] & Maximianus, vt si ex eadem prouincia, vbi lis agitur vel persona, vel instrumentum poscetur: non amplius quàm tres menses indulgeantur: sin ex continentibus prouinciis, sex menses: in transmarina autem dilatione, nouem menses constituantur. Sexto loco emptor cum venditore, post sex menses redhibitoria experiens temporis exceptione repellitur. Nam tempus redhibi-

p l. Paulus. ff. de re iudicata.
q l. fi. C. de iudiciis.
r l. eos. §. fi. C. de appellat.
s Authen. hodie. C. eodem.
t l. quinquaginta. C. de excusa. tuto. & instit. eo. in fine
u l. quinquagita. ff. de excusa. tuto.
x l. 1. C. de dilatio

tionis tres menses vtiles habere respondit Vlpianus,[a] & rescripsit Gordianus[b] inperator. Quòd si mancipiũ non redhibeatur, sed quanto minoris agatur, vtili anno concluditur: quod tempus ex die venditionis currit, aut ex die quo aliquid dictum est, aut promissum. Nauicularium præterea naufragio res amissas cõfecto anno repetere non posse edixit Valentinus[c] imperator. Item qui fundum vectigalem à colono desertum, & derelictum coluerit integrum biennium præscriptione temporis excluso vetere colono, fundum[d] retinebit. Iniuriarum actionem porrò anno tolli rescripserunt Diocletianus,[e] & Maximianus. Adulteri quoque nomẽ post quinquennium quàm commissum fuit adulterium, deferri non posse statuit Alexander,[f] easque præscriptiones legibus reis datas auferri uetat. In cognitione etiam aperti aduersus senatusconsultum testamenti eius qui à familia sua occisus dicatur quinquennii tempus constitutũ esse, Tauro & Lepido Coss. auctor est Venuleius[g]. Quod tamen ad extraneos pertinet. Nam eos qui pœna parricidii teneri possunt, semper eodem senatusconsulto accusare permittitur[h]. Querelam quoque falsi tẽporalibus præscriptionibus non excludi rescripserunt Diocletianus[i] & Maximia. imperatores, nisi XX annorum præscriptione, sicut cætera quoque ferè crimina. Suppositi tamen partus accusationem nulla temporis exceptione depelli respondit Paulus,[k] neque interesse decesserit, necne ea quæ partum subdidisse con-

a l. sciẽdũ. §. fi. ff. de ædilit. edicto.
b l. 2. C. de ædilitijs actiio.
c l. 2. C. de naufragijs.
d l. qui agros. C. de omni agro deserto.
e l. si non cõuicij. C. de iniurijs.
f l. adulter. C. ad l. iulian. de adult. & l. mariti. §. preterea. ff. eod.
g l. in cognitione. ff. ad Syluianum.
h l. fi. ff. ad. l. pompeia. de parri.
i l. querela. C. ad l. cornel. de falsis.
k l. qui falsam. § 1. ff. ad. l. cornel. de falsis.

tenditur. Maiestatis quoque crimē perpetuum est, quod ne mortuo quidem auctore suo conquiescit. Quippe enim, vt responderunt Paulus[l] & Martianus, post mortem refertur & renouatur, conuictóque mortuo dānatur, eius memoria, & bona successoribus eripiuntur. Amplius etiam [m] Arcadius, & Honorius seuerissimam Macedonum legem imitati, qua damnatorum maiestatis liberi, parentésque etiam innocentes occidebantur, miseris liberis, quasi crimen ad eos quoque pertineret, omnia, animam quoque pene ipsam adimunt. eósque quorum nomen ex hominum memoria deletum vellent, ex omnibus rebus sic nudos viuere cogunt, vt iis per illos vix liceat innocentibus amicorum opibus vitam in sordibus, & egestate degere. Quam sanctionem Cęsario & Attico Coss. latam, cum iniqua esset & inhumana, iidem principes biénio pòst Eutropio & Theodoro Coss. contraria sanctione sustulerunt: quæ ita [n] habet, Sancimus ibi pœnam esse vbi & noxia est. Propinquos, notos, familiares procul à calumnia summouemus, quos reos sceleris societas non facit. Peccata igitur suos teneant auctores, nec vlterius progrediatur metus, quàm reperiatur delictū. Sunt porro & aliæ iure ciuili introductæ temporis præscriptiones. In omnibus enim fisci quæstionibus viginti annorum præscriptionem vtique seruari auctor est [a] Hermogenianus, exceptis causis in quibus etiam minora tempora seruari specialiter constitutum est. Nam

l l. penult. & vlti. C. ad l. Iul. maie.

m l. quisquis. C. eod.

n l. sancimus. C. de pœnis.

Præscriptiones tēporis in rebus fisci.

a l. in omnibus. ff. de diuers. & tēp. præsc.

vacantium bonorum nunciationem quadriẽnio finiri, & respondit [a] Calistratus, & rescripsit Diuus Antoninus Pius. Quod quadriennii tempus bonis vacantibus nunciandis præscriptum, non ex opinione hominum, sed de substantia vacantium bonorum dinumerari voluit Papinianus. [c] Quatuor enim anni post irritum testamentum factum, & intestati possessionem ab omnibus repudiatam, qui gradatim petere debuerũt, vel post temporis finem, quod singulis præstitutum est, computabuntur. Pręscriptio autem X X annorum (quæ etiam circa requirendorum annotatorum bona obseruatur) ex constitutione diui Titi Antonini, solere ex eo numerari scribit [d] Calistratus, ex quo ad fiscum pertinere potuit. Causę tamẽ quę statim motę sunt & tractę vltra vicesimum annum, deferri possunt etiam post vicesimum annum. Illę quoq; causę quę à priore nunciatore proditę dicantur, etiam post tempora quibus præscribi diximus, nunciari possunt. Addendum est autem hoc loco quod à Diuo Marco Antonino primũ iussum est, & à Zenone, & Iustiniano partim coarctatũ, partim etiam probatum est, Si quis enim à procuratore fisci, ærariíve rem alienam emptionis titulo comparauerit, résque sit eiusmodi, vt neq; exẽpta sit hominũ commerciis, neq; eius sit qui reip. causa absfuerit, eóq; nomine [e] restitui in integrũ mereatur, is emptor non modo quinquẽnio expleto (quẽadmodum Diuo Marco placuerat) exceptione domini actionẽ excludit, sed etiam ex Zeno-

b l.1.§.fi.ff.de iur.fisci.

c l.intra.§.de di. & temp. perscr.

d l.1.§.fi.ff.de iur.fisci.

e Neq; reip.C. restit.mili.

nis cõstitutione,simul atq; rem à fisci procuratore accepit,tutus est.Placuit enim Zenoni, vt qui titulo alienationi idoneo aliquid mobile,vel soli, aut etiam actioné aut ius quoduis,quod alterius esset à fisco,vt suum vendente accepisset,in ipso temporis articulo vsquequaque securus esset,quicum dominus, nec intra parietes, nec summo iure experiri posset.Additum est autem à Iustiniano,vt intra quatuor annos liceret, vt iis,qui ius aliquod in re alienata se habere dictitarent: non cum ipso possessore, sed cum fisco experiri. Quòd si procurator rem alienam sciens,sine caussa vendat, res ipsa non minus,quàm alio vendente fit vitiosa: Sin autem iusta de caussa,quemadmodum si quid ob cessationem tributorum,aut aliud debitum, aut pésitationes publicas nõ exolutas,sub hasta vendat:in eo sic vendito Zenonis cõstitutio locum habebit.Quam constitutionem denique Iustinianus ad alienationes Augustæ quoque pertinere statuit. *l. bene à Zenone. C. de quadriennij præscrip.*

Hac vsucapionis regula iure ciuili vtimur,quę quibus sit orta initiis,quos deinde progressus habuerit, satis,vt opinor,demonstratum est: vt eo nihil fermè addere posimus,nisi aliquis fortè ea,quæ iuris Pontificii auctores in eo genere scripserunt,ex me cognoscere vellet.Quod ius, quoniam magna ex parte cum iure ciuili coniunctũ est,& ferè hac vna re à ciuili discrepat, quòd illo ipso iure tandiu bona fides continuari debet,quàm completa sit vsucapio,vt si forte ad vsucapiendum pro- *Iuris Pontificii & ciuili differentia.*

pinquo incidat mala fides, possessio interrumpatur: cùm iure ciuili contrà tempore traditionis ferè requiratur bona fides, placuit hoc solum ponere, quo vtriusque ab altero iuris differentia notari posset. Reliqua autem enumerare, quæ sunt aut iuri ciuili germanissima, aut non magnopere disparia, neque propositum est hoc loco, neque necessarium

HIERONYMVS GROSLOTIVS N. AMICO S.

VPER cum Aureliani essemus, ita mecum egeras N. doctissime, quasi de librorum nostrorum editiõe amplius deliberandum non esset: neq; dubitandum, quin quale testimonium, hoc est multò amplius quàm volebam, tu mihi dedisses, tale multi reddituri essent. Gaudebam sane, & me, vere loquar, non mediocrem quęstum facere arbitrabar, cum nostrum hoc scriptionis genus, quod Truchio, & Nopeno, hominibus, vt mihi amicissimis, ita longe doctissimis non displicuisset, & visum esset non indignum editione, N. quoque, ne quid amplius dicam, non improbari videbam: vt in probando meæ industriæ tyrocinio, concordes essent amicorum sententiæ: quibus ego ita magnifice nitebar, reliquorum vt vniuersorum iudicia quodammodò posse contemnere viderer, neque iam recusare, vt non in existimantium arbitrium nostra scripta venirent. Ecce autem quam rem apud omnes adiumentum allaturam mihi sperabã, eã vel maxime contra me facere hodierno die comperi. Nostrum commentationis hoc genus etsi tibi valde probaretur, videri tamen, si id publicaremus, fore vt hic noster labor in varias repræhensiões incurreret, de nonnullis audio: quos nisi certissimos auctores laudare possem, immutatę, atq; adeo dissimulatę sententiæ

non temerè te insimularem. Et verò hanc illorũ prædictioné nonnulla, quæ à te in eo ferè cõgressu, quem tecum habui nouissimum, cũ scriptorum meorum sermonem induxissem, & de iis iudiciũ requirerem tuum, dicta sunt, vehementer sane confirmarunt. Vultus tristis, obscura & dubia oratio: incerta quidẽ signa, signa tamẽ animi dubii, & de amici existimatione soliciti. Iam verò quid illa? cum tibi sermo esset de vsurarum à me explicata ratiõe, vulgata me omnia, & penè in ludis protrita magnificè iactare, & quæ essent paulo remotiora, tanquam mysteria quędam proferre. Vt iam omninò suspicari debeam, iccirco te suspensum animi, & incertum consilii fuisse, quòd scripta nostra gratiam nouitatis exuisse viderentur. Ego verò vt Bestbrugium de vsuris scripto, & in vulgus edito libro eleganter, & copiosè disseruisse non ignorabam: sic huic ipsi quoq;, quem tu mihi opponere soles, doctissimos homines Hermolaũ Barbarũ, ac Budeum viam tritam reliquisse optimè noueram. De vsuris igitur dicere superuacaneum erat futurũ. Amabò mi N. sustine te parumper, & vbi rẽ omnẽ audieris, consilio me iuua. Ego enim dum celeberrimi huius respõsi interpretationem instituo, & tenebricoso vsq; adhuc loco explicationis facẽ princeps studeo pręferre, de vsuris in quarum ratione responsi difficultas omnis ferè posita videretur, dicendum omnino putaui: si modo, cuius personam sustinerem, interpretis officio defungi volebam. Nisi forte si tibi Zagarum, qui & ipse hanc legem suis commentariis illustrauit, in hac parte

quæ expectares tanto antè præstitisse dicas. Mihi quidē ille multo minus, quàm quod ipse putaret, & libelli inscriptio profiteretur, videtur esse consecutus. Is vsurarū enim, pactorúmque rationem, quibus duobus tota res haud dubiè contineretur, tacitus prætermittens, Grammaticulorum more in voculis aucupandis delituit: & malos medicos imitatus, cū capiti legis mederi debuisset, reduuiam curauit. Neq; enim de sestertii, denarii, & huiusmodi, in quibus occupatus est, significatione laboramus, priscus an nouus, insolens an vsitatus sit loquendi modus, non magnopere quidem curamus: his facilè careamus, si quæ iureconsulti responsum largissimè obscurauit pactorum, vsurarúmq; ratio explicata sit. Hic tute verò quid mihi faciendum fuisse putas? Valde torqueor, & nihil adhuc explico. Quid res ipsa, de qua dicēdum nobis esset, postulare videretur, certum est: quid è re mea futurum putes, non item. Hæc quanquam me premunt magnoperè, tamen hoc mihi æstuanti dubitatione interim solatio esse debet, quòd iuratissimorū auctorum habeo exempla, quos non deterruerunt à scribendo eadem de re, & eodem argumento luculentè sanè scripti ab aliis, & publicati libri. Quibus exēplis nobis licere id facere, quod illi fecerunt, putamus. Nos autem hanc vsurarum rationem, de qua necessario dicendū nobis esset, à nobis sic explicatam summa etiam breuitate arbitramur, vt non modo quod à singulis illis diceretur, sed & quod nobis probaretur, & quod illi nunquam attigissēt, persequuti videamur, & nobis hoc no-

ſtro iure ſumere poſſumus (quod etſi paulò quaſi glorioſius eſt,noſtráq; modeſtiam onerabit, dicendum eſt tamẽ)certius neſcio quid in tota re nos attuliſſe , quàm ſuperiores,& adulteratum iureconſulti reſponſum integritati ſuæ reſtituiſſe , & expurgaſſe . Vel illa enim tibi commemorare poſſum,de ſeſtertiorum,& triginta dierum repoſita vtrobiq; lectione, & aſſerta præter Alciati Zagaríque ſententiam. Atq; etiam illa de Nautici fœnoris ratione contra doctiſsimorum hominum opinionẽ:in quibus,quanquam ego Truchio, & Nopeno hominibus humaniſsimis ſatisfacio,N. tamen,hoc eſt doctiſsimo homini,ſatisfacere non poſſum. In quo neque pugnabo tecum,neque illorum iudiciũ, de quibus aſſeueraui,vnquam affirmabo eſſe verius quàm tuum. Tibi ſanè hac in parte maiorem quàm illis fidem habere volo.Eſt aliud interim tamen quod me pungit. Primum, quòd mihi,quem debuiſti liberè,& optima fide monere,tuum de editione conſilium obſcurè diſsimularis. In quo,mihi crede,iniuriam noſtræ amicitiæ facis . Deinde verò propterea quòd res tam incommode ceciderit, vt tùm demum de tuo animo atque ſententia certior factus ſim,cùm integra mihi omnia non ſint.Quòd ſi tute mihi tuam de vniuerſitate ſcriptorũ ſententiam aperire nolebas,locorum certè, quæ aut nouitas non commendaret , aut redundantia, immoderatiúſque excurrentia,aut mutila , & quaſi decurtata , aut rebus minus frequentata,aut frigida denique, aut ieiuna tibi legenti videbantur,hominem amiciſsimum,dum illi retractan

di ocium esset, admonere debuisti. Id vnum de te queror, id liberè tecum expostulo. Hæc scripsi ad te summa libertate, vt ingenium meum, & studia nostra, à quibus simulatio omnis abesse debet, postulant. Quæ si tu non aliter accipis atque à me scripta sunt, meam hanc querelá, quæ ad te pertineat, iustissimam credo iudicabis, & boni consules. Quod vt facias, vehementer etiam atque etiam tuus te orat Groslotius. Vale.

IOANNIS TRVCHII IN LIBELLUM Hiero. Groslotii de vsuris.

Vos qui non malè collocare uultis
Sortem temporis, huic breui libello
Horas credite paucula legendo.
Vsuram capietis inde tantam
Vt nullam sibi tota turba possit
Verè dicere Mensulariorum
Sortem pulchrius esse fœneratam.

EIVSDEM.

Quid fœnerator ociose nunc cessas?
En nauticum, en terrestre qua uia fœnus
Exerceas, tuóque commodo magno,
Nulla legum offensione nostrarum.
Quid fœnerator ociose nunc cessas.

In commentarium L. LECTA PRAEFATIO.

VM multæ res in iure ciuili nequaquam ſatis adhuc explicatæ ſunt, tum perdifficilis, & perobſcura quęſtio eſt, de ratione vſurarum: cuius vt amœna eſt, & vtilis diſputatio, ita ad ea cognoſcenda, quæ, & imperatores, & iurecõſulti in eo genere multa ediderunt, planè neceſſaria. De qua tam variæ ſunt iuris interpretũ, támque diſcrepantes ſententię, vt verè mihi videar dicturus, cum earũ vera nulla ſit, in ſummo errore, nos adhuc, & maxima rationis huius ignoratione verſatos. Cuius rei cauſſam ſuſtinet Accurſius, qui vſurarum rationis inſolens cum eſſet, nec eius tamẽ retardaretur etiam de incognitis pronunciãdi libertas, lucem eripuit rebus, & quaſi noctem quandã offudit rei alioqui clariſsimæ. Hunc deinde qui inſequuti ſunt, nullo libero iudicio eiuſmodi ſe aſtrinxerunt neceſsitate, vt quæ in eo genere ille ſcripſiſſet, tanquam certa retinerent: cuius ſententiam retractare, non ſolum à temeritate nõ abeſſe, ſed etiam cum ſcelere putabant coniunctum. Tantum opinio præiudicata poterat, vt ſine ratione valeret eius auctoritas. Quæ quidem certè non ſolum iis qui ad diſcendũ ius ciuile ingrediũtur, ſed etiam plerũq; illis qui iampridem ſunt in curſu, non mediocriter obeſt, dum ſuum iudicium adhibere,

& ſeipſos conſulere deſinunt, & ratum habent quod ab eo quem probant iudicatum vident. Non enim tam auctores in diſputanda, & inueſtiganda rei veritate, quàm rationis momenta quærenda ſunt. Hoc ſi vidiſſent illi, tandiu fortaſſe in tenebris vſurarum ratio non iacuiſſet, ad quam illis aditus omnis intercluſus viſus eſt. Vt magno argumẽto eſſe debeat cauſam hanc fuiſſe, cur Pauli iureconſulti reſponſum in l. lecta nunquam fuiſſe intellectum, & ſibi perſuaſerint, & eam opinionem vſque ad hanc ętatẽ perduxerint. Vnde in ſcholis vſurpata etiam nunc vox illa, lex lecta nunquam intellecta. Cuius deſerta, & penè relicta, à nobis ſuſcepta eſt explicatio, quam partim ex ipſis iureconſultis, partim ex antiquiſsimis vtriuſque linguę auctorum monumẽtis intermortuam excitabimus. Sic futurum, vt ſublata omni dubitatione res ipſa nõ ſolũ oculis, ſed etiam manibus prope dicam, teneri poſsit. Et quoniam totius rei ſingula pertractanda ſunt, adhibebitur à me certa ratio, moderatióque dicendi, vt & eius partes omnes, ac membra explicem, & rem totam tamen in quàm pauciſsima conferam.

PAVLVS libro primo Quæſtionum L. XL.

Lecta eſt in auditorio AEmilii Papiniani Præfecti prætorio iureconſulti cautio huiuſmodi, ,,
,,
L. TITIVS SCRIPSI ME ACCEPISSE A P. MAEVIO DVODECIM SESTERTIA MVTVA NVMERATA MIHI DE DOMO, ET HAEC DVODECIM SESTERTIA PROBA RECTE ,,

» DARI CALENDIS FVTVRIS STIPVLATVS EST P. MOE-VIVS, SPOPONDI EGO L. TITIVS. SI EA SVPRASCRI-» PTA SVMMA P. MOEVIO, EIVE AD QVEM EA RES » PERTINEBIT, DATA, SOLVTA, SATISVE EO NOMINE » FACTVM NON ERIT, TVNC EO AMPLIVS, QVO POST SOLVAM POENAE NOMINE IN DIES TRIGINTA, IN-» QVE DENARIOS CENTENOS, DENARIOS SINGVLOS DA-» RI STIPVLATVS EST P. MOEVIVS. SPOPONDI EGO L. » TITIVS, CONVENITQVE INTER NOS, VTI P. MOEVIO EX SVMMA SVPRASCRIPTA MENSTRVOS REFVNDERE » DEBEAM DENARIOS TRECENTOS EI, HAEREDIVE EIVS.
» Quæsitum est de obligatione vſurarum, quoniam nu-» merus menſium qui ſolutioni competebat, tranſierat. » Dicebam, quia pacta incontinenti facta ſtipulationi in-» eſſe creduntur, perinde eſſe ac ſi per ſingulos mẽſes cer-» tam pecuniam ſtipulatus, quo tardius ſoluta eſſet vſuras » adiecisſet. Igitur finito primo mẽſe primę penſionis vſu» ras currere, & ſimiliter poſt ſecundũ, & tertium tractũ » vſuras non ſolutę pẽſionis creſcere, nec ante ſortis nõ ſo» lutæ vſuras peti poſſe, quàm ipſa ſors peti potuerit. pa-» ctum autem quod ſubiectum eſſet, quidam dicebant ad » ſortis ſolutionem tantum pertinere, non etiam ad vſu-» rarum, quæ priore parte ſimpliciter veniſſent: pactum-» que id tantum ad exceptionẽ prodeſſe. & ideo nõ ſolu-» ta pecunia ſtatutis penſionibus ex die ſtipulationis vſu-» ras deberi, atq; ſi id nominatim expreſſum eſſet. Sed cũ » ſortis petitio dilata ſit, conſequens eſt, vt etiam vſurę ex » eo tempore, quo moram fecit accedant. Etſi vt illi puta-» bant, ad exceptionem tantum prodeſſet pactum (quan-» uis diuerſa ſententia obtinuerit) tamen obligatio vſura-» rum ipſo iure non committeretur. Non enim in mora

est is, à quo pecunia propter exceptionem peti non po-,,
test. Sed si quantitatem quæ medio tempore colligatur ,,
stipulemur, cum cõditio extiterit, sicut est in fructibus, ,,
idem & in vsuris potest exprimi, vt ad diem non soluta ,,
pecunia, quod competit vsurarum nomine, prǽstetur ex ,,
die interpositæ stipulationis.

VT rei obscu rę cõmodius lumẽ afferre possimus, ab ipso capite arcessenda lux est. Ac posito à Paulo iu recõsulto themati accedat familiarior species, quæ magni quidẽ certè momenti erit ad faciẽdã fidẽ erroris depręhẽsi qui perdiu fefellit. faciamus itaq; Titiũ mihi mutua dedisse duodecim sestertia, hoc est trecẽtos aure os coronatos, quos ego proximis Cal. exoluere stipula tione promissi. Quod si eã summã præstituta die non adnumerarẽ, tũ vsurarũ nomine singulis mẽsibus in cẽ tenos coronatos vnũ coronatũ spopõdi, hoc est, vt vnico verbo absoluã, Centesimã eãdẽq; Mẽstruã vsurã. Nul lo interuallo atq; adeo in ipso articulo tẽporis cõuenit, vt ex omni illa sorte duodecim sestertiorũ, trecentos tã tũ denarios, id est triginta coronatos singulis mensibus soluerẽ, qua specie sortis integrę solutio occuparet mẽses plus minus decẽ. Quęritur, si dies solutionis præfinitus abierit, vtrũ vsuras ex stipulatiõe soluere debeã, an verò ex die, & ratiõe pacti? Respõdit iurecõsultus, vsuras secũ dũ diẽ pacti soluẽdas. Ex quibus Pauli respõsũ magnã partẽ cõstat, ea in duo genera rectè distribui posse mihi vidẽtur. Quorum alterũ ad vsurarũ rationem pertinet: Alterum refertur ad pacta incõtinenti insequuta. Hanc

distributionem quoniam sequi certum est, & eius singula momẽta expẽdere, priore loco vsurarum rationẽ docere propositũ est, pacta vero in posteriorẽ reiiciemus. Initio autẽ animaduertendũ est iureconsulti verba hęc,
» POENAE NOMINE IN DIES TRIGINTA, INQVE DENA
» RIOS CENTENOS, DENARIOS SINGVLOS DARI.
Hæc, inquã, verba perditè vsq; adeò magnos alioqui viros adhuc excruciasse, vt calculo offensi, quẽ forte artis insolẽtia non facile expediebãt, atq; illius vnquã intelligendi desperatione debilitati, hoc respõsum nunquam fuisse intellectum omni asseueratione confirmarint. Cęterum huic lumen à nobis afferri posse haud despero. Explicata enim Cẽtesimæ, & Menstruæ vsurę ratione, cuius formula in illa ipsa iureconsulti verba cõclusa est, & compræhensa, næ video futurum, vti anticipata, & inueterata opinio illa ex animis hominum eximatur. Pergam igitur, & id faciam, quod in principio in omnibus disputationibus fieri debet, vt quid sit illud, de quo disputatio futura sit, cõstituatur: vt ratione & via procedat oratio. Et vt ab eo ipso capite fluat disputatio, Vsura est quicquid omninò commodi ex mutuo data pecunia, vel alia re ad creditorem à debitore supra sortem redit. eamque ab vsu dictam esse manifestius est, quàm vt probare necesse sit. Ex æquo enim & bono esse vt is vsuram det, qui pecuniam vtendam suscepit, auctor est ª Gordianus Imperator. Sanè verò quoniam in ipsis nũmis vsura naturali ratione constitui non poterat, in iis demum ex prędiorum pẽsionibus statutum fuit simul,

Vsura.

a l. si depositi. C. de pos.

In nummis usuræ cõstituendæ ratio.

ac temperatum fœnus. In quibus ipsis fœneratò dandis, hanc veteres rationẽ inierunt, vt colligerent, quantam pensionem ii nummi in prædiis collocati, quotannis parere possent. Tantum enim ex nũmis fœnori datis pro vsura auferri posse cum naturali ratione coniunctissimum esse putauerunt. Verbi gratia, Centum aurei in fundo collocati, ciuili, & legitima nostra Aurelianensi consuetudine, senos, minimùm, aureos annuo reditu pendere solent: Similiter, centum aurei fœnori dati, senos item aureos, vsuræ nomine, quotannis naturali ratione pensitabunt. Et quia prædiorũ variæ pẽsitationes essent, multiplicem vsuram nummorũ quoq; fecerunt veteres. Petitio enim vsurarũ, cũ in singulos menses dicta esset, ea vsura taxata fuit (Nam hæc ferè vsurarum vocabula, in iure reperimus) aut Cẽtesima, aut Bessalis, Semis, Quincunx, Triens, Quadrans, aut Vnciaria denique. Quarum exempla, passim in iureconsultorum responsis, & principalibus constitutionibus reperias. Rursus illud, ad terrestres, & nauticas vsuras pertinere, memoria tenendum. Neq; enim quod ad mẽstruam rationẽ pertinet, iure ciuili dissimilis terrestris est vsuræ, & pecuniæ traiectitiæ caussa. Quanquam enim hæc in negociationis alea, & nauigationis euentu posita est, vt auctores sunt Diocletianus, & Maximianus [a] imperatores, atque iccirco eius vsuræ exactio in singulos menses cedere non possit: mẽstruæ tamen & in ea quoque vsuræ rationem haberi, planum haud dubiè faciemus. De qua suo loco, quem & ipsa aliquem occupabit. Ad ter-

Vsurarum species

[a] l. 1. de naut. fœ.

restrem menstruam, & Centesimam redeo, cuius ratio maiorē lucē est importatura ad tenebras ex Pauli respō so discutiendas. Penè autem præterii, quod minime prę tereundum fuit, mirari debere neminem in vsurarū ratione explicanda, Bartolum, Baldum, Paulum castrensem, & huius ordinis reliquos (In quorū verba ita plerique iurarunt, vt sine illorum nominibus omnis actio frigere illis videatur,) nusquam à me citari ad ea confirmanda quæ in tota re dicenda sunt. Quē enim auctorē laudem totius rei rudem prorsus, & insolentem? In cuius scriptis, aut nulla sint eius rei exēpla, aut si quæ sunt paucula, pugnent ea cum communi iuratissimorū vtriusque linguæ auctorū sententia. Illis tamen alioqui caussæ nihil est, quin iustum honorem habeamus. Equidem enim hæc molli brachio admonere visum est, quippè qui non ignorem aliorum auctorum impatientibus huius rei nomine repentè oblatam iri religionem. Sed vt ad id vnde digressus sum, reuertar, Eiusmodi est vsuræ centesimæ ratio, vt cēteni nummi, duodenos nummos annuos pariant fœnoris, singulos verò menstruos. Cuius centesimæ apud Plinium exemplū maius est & certius quàm vt alio adminiculo egeat. Is ad Traianum de fœnebri pecunia scribens, Pecunię publicæ, inquit, exactæ sunt, quæ vereor ne ociosę iaceant. Nam & prædiorum comparandorū, aut nulla, aut rarissima occasio est, nec inueniūtur qui velint debere Reipub, duodenis assibus quāti à priuatis mutuātur. Quo in loco Plinius duodenis assibus debere dixit, quod M. Cicero libro primo

Centesima vsura.

Epist.ad Pomp.Atticum Centesimis.Nã à Cæcilio, inquit,propinqui minore centesimis nummũm mouere non possunt.Idem lib.v.Interim cũ ego in edicto translatitio centesimas me obseruaturum dicerem cum anatocismo anniuersario,ille ex syngrapha postulabat. Nã & anatocismũ appellat Centesimas vsuras vsurarum,vt vocant iurecõsulti,quas ipse idem lib.vi.epist.prima,renouationem fœnoris appellat.Confecerã,inquit, vt soluerent cẽtesimis sexcennii ductis cum renouatione singulorum annorũ.Fœnus enim renouare, est vsuras sorti cumulare,& in sortem redigere,earumque vsuras tanquã sortis exigere.quod ne fieret,iure ciuili disertè cautum non fuisse,auctor est Iustinianus [a] imperator. Lucius vero Lucullus Consul, vt Asiaticorum fœneratorũ crudelem,& intolerandã auaritiã reprimeret,renouari fœnus prohibuit:quod quifecisset nõ solũvsuris,sed etiã ipsa sorte priuari iussit,vt ait Plutharcus[b]. ὁ δὲ τόκοι, inquit, κεφαλαίῳ συνάψας ἐστέρητο τοῦ παντός. Sed cum superioribus exemplis simile est,& Ciceronis illud in Frumentaria,quinta Actione in Verrem,Primum,inquit,pecuniã publicã,cũ posita esset apud eas societates vnde attributa erat,binis cẽtesimis fœneratus est,hoc est quatuor &viginti assibus cẽtenos asses fœneratus est.De qua dupla cẽtesima meminit & Papinianus [c] iureconsultus,& Iustinianus [d] imperator. Quamobrem verò Centesima appellata sit, duas omninò caussas possumus statuere. Vna est,propterea quòd nõ duodecimovt voluit Accursius,sed reuera centesimo mẽse,vsura sortẽ æquare solet

Anatocismus.

Renouare fœnus.

a l.fi.C.de usuris.

b In Lucullo.

c l. non interest. C.de Nau.fœ.

d .l.eos.C.de usu.

Centesima usura cur sic dicta.

Accursii lapsus.

Vſurarum enim diem in ſingulos mēſes cedere ſolitum exemplis mox docebimus. Altera centeſimæ cauſſa eſt, quia cēteſimus quiſque nummus pro fœnore ſtatuitur. Vnde Cēteſimare, id eſt in cēteſimum quenq; militem animaduertere, dixit Iulius Capitolinus. [a] Statuerant enim veteres, auctore M. Cicerone, [b] vt ſi à multis eſſet flagitiū rei militaris admiſſum, ſortitione in quoſdam animaduerteretur, vt metus videlicet ad omnes, pœna ad paucos pertineret. Et cum alii in ſeditionibus militaribus milites decimabant, aut viceſimabant, Macrinus centeſimare ſolebat. Quod quidem ſane centeſimę vſuræ par eſt & ſimile. Centum enim ſortis nummis vſura centeſima ſingulos menſtruos nummos accedere, haud dubium eſt. Quod cum ita ſit, conſequens eſt, vſurarum penſitationem menſtruam olim fuiſſe. Et ſane eiuſce rei exemplum eſt certiſsimum, quod ſcribit Cicero ad Atticum libro ſexto, epiſtola prima. Pompeio, inquit, ſic nūc ſoluitur, triceſimo quoque die talēta Attica. xxxiii. & hoc ex tributis, nec id efficitur ſatis in vſuram menſtruam: ſed Cn. noſter clementer id fert, ſorti cauet, vſura nec ea ſolida cētētus eſt. Simile eſt Papiniani [c] illud, L. Titius, inquit, ita cauit. ἔβαλον καὶ ἔχω εἰς λόγον παρακαταθήκης τὰ προγεγραμμένα τοῦ ἀργυρίου δηνάρια μυρία, καὶ πάντα ποιήσειν συμφωνῶ, καὶ ὡμολόγησα, ὡς προγέγραπται. καὶ συντίθεμαι χορηγῆσαί σοι τόκον ἑκάστης μνᾶς ἑκάστου μηνὸς ὀβολοὺς τέσσαρας, μέχρι τῆς ἀποδόσεως παντὸς τοῦ ἀργυρίου. Accepi, inquit, & relata habeo in rationes depoſiti ſupraſcripta denariorum argēti decem millia, mēque ad præſcriptū omnia præſtaturū & pro-

Centeſimare.

a In opilio Macrino.

b Pro A. Cluentio

Vſura menſtrua.

c l. P. Mæuia. §. L. Titi⁹. ff. depos.

mitto, & profiteor cõuentione inita, vt dũ omnis ſumma ſoluatur, ſingulis menſibus, in ſingulas minas vſuræ nomine quaternos obolos pendã. Quinetiam illud ipſum apertiſsimè docet calendarii vocabulum, iureconſultis vſitatiſsimum. Siquidem Africanus [y] iureconſultus, Itaque ipſe pecuniæ, inquit, ſi adhuc calendario deſtinatæ erant, fideicommiſſo ceſsũt. Calendariũ enim partem tabularum accipit ad nomina facienda inſtitutam, id eſt ad fœnus exercẽdum: ex eo dictũ, quòd vſuræ menſtruæ eſſent, vt quæ calendis exigerẽtur. Hoc probes ex Sceuolæ [a] reſponſo. Ex quadrante, inquit, hæres ſcriptus à cohærede emit portionem certa quãtitate, ex qua ſummam aliquam in nominibus ex calendario vti daret ſtipulanti ſpopondit. Adde & Papiniani [b] reſponſum, libro de legatis tertio. & Scæuolæ [c] titulo. ff. de fundo inſtructo. Vnde fit vt M. Cicero [d] has rationes appellarit menſtrua aduerſaria, & rationes menſtruas. Neque tamen hæc latinorum ſingularia fuerũt, & propria, ſed Græcorum etiam communia fuiſſe exemplis oſtendemus. Ac ne longius abeamus, Demoſthenes in priore oratione κατ' ἀφόβου drachmales vſuras vocat, quas Latini centeſimas. ἐγὼ δ' ἐπὶ δραχμῇ μόνον τίθημι. γίνεται δὲ, αὐτῆς συνθῇ, τό τε ἀρχαῖον, καὶ δι' τῶν δώδεκα ἐτῶν, μάλιστα τρία τάλαντα. Faciamus autem, inquit, eum cẽteſimas omnino debere, quarum ſummam ſi aliquis vnà cum ſorte ipſa ſubducat, duodecim annis haud dubie erunt talẽta tria. Siquidem enim ſingulas drachmas, in ſingulas minas, ac ſingulos menſes penſitare, centeſima eſt. Nam cũ drachma

Calendarium.

y .l. eius. ff. ſi cert. pet. & l. qui filiũ. ff. de leg. 1.

a .l. fi. §. ex quadrante. ff. de doli excep.

b .l. uxorem.

c .l. nepoti.

d In orat. pro Roſcio Amerino.

Græcorũ centeſimæ.

centeſimá pars ſit minæ, fit, vt centeſimo menſe vſura par ſit ſorti, cùm centeſimo quoque menſe drachmam minam occupare in promptu ſit, vel in digitos calculũ deducenti. Plutarchus [c] autem centeſimam apertius, & magis ex Latinorũ ratione ἑκατοστὴν vocat, de Aſianis fœneratoribus loquens, πρῶτον μὲν γὰρ ἑκατοστὴν ἐκέλευσε, καὶ μὴ πλέον εἰς τοὺς τόκους λογίζεσθαι. Primum, inquit, ſingulas cẽteſimas non etiã maiores vſuras imputari iuſsit. Menſtruas ſimiliter vſuras & Græcis vſitatas fuiſſe AEſchines docet in ea lõge nobiliſsima oratione quam aduerſus Cteſiphõtem habuit. ἀναγκαζόμενοι δ' οἱ Ὠρεῖται καὶ οὐκ εὐποροῦντες χρημάτων, ὑπέθεσαν αὐτῷ τοῦ ταλάντου τὰς δημοσίας προσόδους, καὶ τόκον ἤνεγκαν Δημοσθένει τοῦ δωροδοκήματος δραχμὴν τοῦ μηνὸς τῆς μνᾶς, ἕως τὸ κεφάλαιον ἀπέδοσαν. Oritis, inquit, difficultatibus preſsis & quibus pecuniæ non ſuppeditabant, neceſsitas impoſita eſt, vti vectigalia publica ei in talentum pignori opponerent, & Demoſtheni vſuram ſordidę mercedis pẽderẽt drachmas mẽſtruas in ſingulas minas, quoad ſortem ſoluiſſent. Hanc rurſus menſtruam penſitationem ciuilẽ, & legitimam vſuram eſſe, teſtis eſt Demoſthenes πρὸς Πανταίνετον, μισθοῦται δ' οὗτος παρ' ἡμῶν τοῦ γιγνομένου τόκου τῷ ἀργυρείῳ, πέντε καὶ ἑκατὸν δραχμῶν τοῦ μηνὸς ἑκάστου. Cõducit hic autem à nobis, inquit, officinam cẽtum, & quinq; drachmis menſtruis, legibus numis conſtituto fœnore. Et vt rem omnẽ ita probatam, conſtitutam, ac planè nõ controuerſam relinquamus, cumuli loco addere viſum eſt Ariſtophanis illud οἱ νεφέλαις, quo res tota facilè, & maniſeſtò conuinci, aut teneri etiam poſsit. Ariſtophanes Strepſiadem ſenem fœnore obrutum, & facultatibus

c In Lucullo.

Græcorum menſtruæ uſuræ.

lapſum inducit in Socratis diſciplinam ſe dedentem vnde diſceret rationem, qua ſuis creditoribus vſuras non ſolueret. De qua ſpe deiectus tamen Strepſiades, confugit ad id, quod proximũ erat, vt de Socrate audiret, probaretúrne ei conſilium quod reperiſſet.

ἔχω τόκου γνώμην ἀποστερητικήν, inquit,
γυναῖκα φαρμακίδ' εἰ πριάμενος θετταλὴν
καθέλοιμι νύκτωρ τὴν σελήνην, εἶτα δὴ
αὐτὴν καθείρξαιμ' ἐς λοφεῖον στρογγύλον
ὥσπερ κάτοπτρον, κᾆτα τηροίην ἔχων
Σω. τί δῆτα τοῦτ' ἂν ὠφελήσειέ σ'; Στρ. ὅτι
εἰ μηκέτ' ἀντέλλοι σελήνη μηδαμοῦ,
οὐκ ἂν γ' ἀποδοίην τοὺς τόκους. Σω. ὁτιὴ τί δή.
Στρ. ὁτιὴ κατὰ μῆνα γ' ἀργύριον δανείζεται.

Inueni viam, inquit Strepſiades, qua fœnore liberer. Theſſalam enim mulierem incantatricem ſi mercatus fuero, & de nocte Lunam cœlo deducam & auferam: deinde eam in thecam ſpeculi cóclusam, tanquam ſpeculum adſeruem. Quid tibi verò ea res commodi adferet? inquit Socrates. Quia ſi nuſquam amplius exoriatur Luna, vſuras nó reddam. Cur hoc tandé? inquit Socrates. propterea quòd in méſem fœnori pecunia collocatur. Sed ne hoc quidem quod initio comœdiæ ſcribit, tacitus præterire poſsum.

ἐγὼ δ' ἀπόλλυμαι, inquit,
ὁρῶν ἄγουσαν τὴν σελήνην εἰκάδας
οἱ γὰρ τόκοι χωροῦσι.

Ego vero pereo, inquit, cùm animaduerto lunam vicesimum diem reducentem. cedunt enim fœnora. Ni-

mis longum sit alia exempla recensere, quæ multa vno tempore proferremus. hæc enim in præsentia abunde sunt. Ecce autem, cum menstruarum vsurarum rationem semper adhuc retinuerint & Iureconsulti, & Græci iuxta ac Latini scriptores, à qua nunquam desciuerunt, ita me deus amet, vehementer miror Alciatum excellenti doctrina, & perspicaci alioqui ingenio virum, nunquam animaduertisse hoc Pauli responsum corruptè, & vitiosè legi: cui interim tamen, dum lumē præferre conatur, mirum est quantum in densiores sensim tenebras se insinuet. Quod vt facilius intelligamus, recitanda est à nobis cautionis formula, quemadmodū ab [a] Alciato legitur, quę ita habet, L. TITIVS SCRIPSI ME ACCEPISSE A P. Mæuio quindecim mutua numerata mihi de domo, & hæc quindecim mutua proba rectè dari calendis futuris stipulatus est P. Męuius. Spopōdi ego L. Titius, Si ea suprascripta summa P. Mæuio, eíve ad quem ea res pertinebit, data, soluta, satísve eo nomine factum non erit tunc eo amplius quo post soluam pœnę nomine in dies viginti quinque denarios CENTENOS DENARIOS SINGVLOS DARI STIPVLATVS P. MAEVIVS. SPOPONDI EGO LVCIVS TITIVS & reliqua. Intelligo quàm scopuloso difficilíque in loco nunc verser. Hoc enim est caput rei quam agimus, hæc instituti alea, non iam, quod paulo ante efficere meditabamur, demonstrare quàm longè Accursiani, & eius familię iuris interpretes à vera & germana huius responsi cognitione absuerint: vt qui vsurarum rationem, quæ in aliis sexcentis iureconsulto-

Alciati lectio improbatur.

a l. 3. dispunct. cap. 2. & in commentario in Titulū si cert. peta. ff.

rum respõsis, & in hoc potißimum multo maxima ex parte negocium facit, penitus ignorarint: sed, quod cũ maiore periculo coniunctum dicas, confirmare virum alioqui iurisconsultißimum hac in tota re explicanda longè plurimum (dicendum est enim) hallucinatũ fuisse. Anceps hic & lubricus locus est, qui meam me vicem quanuis solicitum facit, tamen quoniam quidem illi neceßitas lenocinatur desertorẽ, aut officii, aut etiam instituti esse non patitur. Audeamus ergo primi, quando eo peruentum sit, sine vlla dubitatione affirmare lectionem illam Alciato probatam, ne in specie quidem esse tolerabilem. Neque verò tamen in controuersiam reuocabo, vtrũ quindecim illud, de quo cautionis formula mentionem habet, ad quindecim sestertia, an vero ad quindecies sestertiûm referendum sit, quanquam in eo obscuritatis cardinem verti putauit Alciatus.[a] Pace tanti viri dixerim, horum neutrum huic loco apte satis conuenire poßit. Vt enim hoc posterius planè reiiciendum, ita me hercule prius illud ferè admittendũ non videtur. Omnino autem huius quindecim loco, duodecim sestertia reponendum suspicamur, atque adeo verißimè nobis persuademus. Neque enim est verisimile in formula cautionis à iureconsulto recitata speciem nummorum esse prætermissam, atque ita quid debeatur ignorari, aut certe obscurum esse, & ita damnosum creditori. Nouum quippè id sit, aut etiam inauditũ, cum in huiusmodi cautione, & chirographo obligãte de nu morum mutuo datorũ specie, ac quantitate disertè addi

a Lib. 3. dispũct. cap. 2.

Repositus respõsi locus.

ſtipulatióe ſpeciem nūmorū deſignarit cautio, facile mihi perſuadere nó poſſum, in ſorte eam vbi imprimis fuit neceſſaria, retituiſſe. Quòd ſi vero duodecim ſeſtertia ſubſtituamus, aptè id admodum cohæreat cū vſurarum ratione & pacto ſtipulationem ſortis excipiente. Sed hęc hactenus. Aliud neſcio quid in re ipſa ineſt, quo properat oratio. Ne multis. Audacter dicendum eſt, fremant oēs licet, in cautiōis formula quoq; nó XXV dies ſed XXX, exploſa Alciati ſētētia, eſſe reponēdū. Quod neceſſe eſſe nó ſolū cōiecturis, ſed etiā certiſsimis argumētis demōſtrabimus. His.n.verbis, N DIES VIGINTI » QVINQVE DENARIOS CENTENOS, DENARIOS SINGVLOS » DARI, mihi credite, nihil ab omni vſurarum ratione tā diſiunctum dici, aut fingi poteſt. Cuius ſummæ rōnē ſi quiſquā ad calculū exigat, haud video quēadmodū (etſi quoquomodo artis peritiſsimus rōnem inierit) aliquid poſsit ab vſuris nó alienū colligere. Enimuero cōmodè dicere poſſumus hūc locū, ex veteri exemplo reſtitutū per manus librariorū vitioſe nobis traditū fuiſſe. Qui cū vſurarū rōnē nó intelligerēt, offēderētur etiā his verbis, IN DIES XXX, INQVE DENARIOS CENTENOS, DENARIOS » SINGVLOS DARI, quæ pleriſq; duriora quoq; viderētur, imperitis iſtis hominibus facile fuit ex illis tribus literis xxx quę triginta ſignificarēt, tertiū x, vetuſtate forte ex eſū, in Q & V, quas literas duas ſequēti vocabulo INQVE deeſſe putarēt, falſa & inepta cōiectura cōmutaſſe & cōiūxiſſe INQVE. Sic accidiſſe vt elegantes, ſi diis placet, & acuti diuinatores iſti hanc vocem QVINQVE conflarint.

Repoſitus alter locus.

Adeo, vt cum legẽdum esset, IN DIES XXX, INQVE DENARIOS CENTENOS, DENARIOS SINGVLOS DARI, huius puræ & castæ lectionis loco nobis violatã reposuerint, IN DIES XXV DENARIOS CENTENOS, DENARIOS SINGVLOS DARI. Aut certe, quoniã inuenti sunt nõnulli, qui, non aptius tamẽ aut melius quã superiores, ita hũc locum habere voluerunt, IN DIES XXV, INQVE DENARIOS CENTENOS &c. & eam lectionẽ sequi videatur Alciatus,[a] cum illam alteram idem [b] alibi probet, mihi fit verisimile librarios in locum illius tertii X, exesa posteriore parte literæ dimidiata fortè, V maximè simillimam literam supposuisse, vt pro vera & solida lectione, imaginaria & adumbrata cederet. Porrò enim repudiata omnino vtraq; lectione, in dies X X X, haud dubie legendum esse Menstrua vsura docet. Vsuras enim non in viginti quinque dies statui solitas, sed omnino in menses testis est [a] Paulus iureconsultus. Testes sunt Papinianus[b], Africanus, [c] & Scæuola. [d] [*] Testis est M. Cicero. Testes sunt haud reiiciendi Græcæ iuxta, ac Latinæ linguæ auctores clarissimi, quorum grauissimis, & sanctissimis testimoniis cõfixus iacet Alciatus, vt iam causam dicere non possit, vt non defensam lectionem à se dimittat, cum nullũ omnino habeat testimoniũ quod illis contrà reponat. Sed hæc quanquam firma esse video, & quæ ægre labefactari, aut etiam attẽtari possint, tamen ipse mihi satisfacere non possum, nisi ab ipso Alciato testimonium sumo. Copia & facultate rei confisus, videte quo progrediar. Nisi eũdem & aduersarium,

a In.l.lecta.ff.si certum peta.
b Libro dispunct. 3.cap.2.

a In l.centesimis ff.de uerbo.oblig.
b l.uxorem.ff.de lega.3.
c l.qui filium.ff. de lega.3.
d l.nepoti.ff.de fundo instructo.
* Epistola ad Atticum libro 6.

Sibiipsi nõ consentiens Alciatus.

& testē habuerim, quominus mihi abrogetur fides nō recuso. Scire debemus, inquit Alciatus, [e] veteres solitos fœnerari non in annos, sed in menses. Hic ego si finem faciam, satis mihi, satis caussæ, & controuersiæ, satis etiā vobis fecisse videar, cur secundum me debeat pronūciari. Amplius tamen. Hoc meum pronunciatum confirmat Accursius[f], qui hoc loco tactus, credo, religione, vigintiquinque dies, mensem interpretatur. Quod quanquam ineptum est, cum vigintiquinque dies mensem constituere nequeant, hacque ratione centesima, & mēmenstrua vsura, res coniunctissimæ distraherentur: inspiratus tamen Accursius (vt reuera res haberet) veteribus solenne fuisse vsuras in mēses statuere, vigintiquinque dies de mense voluit intelligi. Quod si quis ad Græcorum rationem forte referre audeat, ne hac caussa quidem posit subsistere. Similiter enim & hi pari cum Latinis vsurarum ratione vtentes, omnis generis vsuras ad menstruam accommodarūt: quorum menses qui nouiluniis descripti essent, ac designati octo, & viginti dies minimùm occupant. Satis itaque, vt arbitror, effectū est id quod efficere meditabamur: in cautiōis formula quade nunc quærimus, non vigintiquinque dies, sed triginta esse legendum, cum omnes vsuras ad mensium rationem dirigant Græci, iuxta ac Latini scriptores. Menstruam porro hanc vsurarum rationem, non solum ad terrestres vsuras, sed etiam ad nauticas referamus. Siquidem enim vsura nautica, aut in alteram tantum nauigationem cōstituitur: aut ita contrahitur, vt non aliter de

e lib. disput. cap. 1.

f In l. lecta. in versiculo, vigintiquinque.

Græcorum mēses cum Lunæ ratione congruere.

** Nauticum fœnus, Iureconsultis & imperatoribus menstruum esse cōtra doctißimorum hominum opinionem.*

beatur, nec ipsa, nec eius sors, quàm si nauis cum mercibus redierit incolumis: de qua Modestinus [a] mentionẽ habet, & excẽpla sunt in principalibus [b] cõstitutionibus sub eodẽ capite. & quãuis hæc vsura in comeatũ remeatúmque taxata sit, aut in omnem nauigationis exitũ: [c] menstruæ tamen pensionis & in ea quoque vsura soluenda iure Romanorum rationẽ haberi non temere cõfirmamus. Primũ enim quod nõnulli aiũt vsurã nauticã in alterã tãtũ nauigationẽ cõstitui aut conditionem vsuræ dici, si nauis sospes appulerit, ideóq; menstruam esse non posse: vt illud prius facile illis dederim, ita de hoc altero mẽstruam nõ esse scilicet, nũquã cõfitear. Et certe illorũ sententia si obtineret, necessario sequeretur, quod nemo admittat, idẽ etiã in iis terrestribus vsuris obseruari, quæ aut in alterũ tantũ annũ exigi possunt, aut quibus data est aliqua cõditio. atqui enim vsura mẽstrua appellatur, nõ solum quæ singulis mẽsibus exigitur, sed etiã in qua post multos mẽses exoluẽda mẽstrui tẽporis habetur ratio. Alioqui enim consequẽs esset ex specie à Paulo proposita in extrema huius respõsi parte, mẽstruã vsurã nõ deberi. Si mihi intra aliquot mẽses XIIHS nõ exolueris, ex die proximarum Calend. cẽtesimas promittis? In cuiusmodi themate tamẽ mẽstruã vsuram stipulatur, quãuis singulis mẽsibus petere nõ possit. Perpetuũ est autẽ in omni nautico, & heteroplo, & amphoteroplo exoluẽdo fœnore mensiũ haberi rationẽ. Alioqui enim vbi plus est periculi, ibi minus esset lucri: cum

a l. 1. ff. de naut. fœn.
b C. de naut. fœn.
c l. 1. Co. eod.

tamē periculi preciū statui in nautico fœnore debeat [A]. Ecquid enim precii esset periclitante sua pecunia creditori, si cum decem fortè mensium fuerit nauigatio, & indé vnam tantum centesimam accipiat? [B] Qui si pecuniam in terrestri fœnore collocasset, vbi nihil, aut certè longe minus est periculi, prolixiorem multò vsuram tantulo illo decem mensium interuallo accepturus esset. Illud etiam in hanc me mentem impulit, quòd & Papinianus [C] & Iustinianus [D] hanc vsuram centesimam taxarunt. Quando enim hanc vsuram, & imperatores, & iureconsulti centesimam appellarint, caussari quidem certe nemo posit eam quoque menstruam non esse, cum illa per se indigens alterius egeat auxilio. Centesima enim vsura, quæ duodenos nummos annuos parit fœnoris, singulos verò menstruos, ita vsuræ menstruæ nexa est, & colligata, vt ab ea nullo omnino pacto ac ratione distrahi, & separari possit. Quæ rationes mouerunt me, vt nautici fœnoris quoq; rationem menstruam esse statuam. Atque ita in diuersam à certis hominibus, quod pace tamē illorum dictum sit, sententiam ire ausim, donec melior me ratio ab ea sententia dimoueat. Neque enim, verè loquar, quæ illos caussæ mouerunt, vt nauticum fœnus, menstruum esse posse præcise negarent, eædem satis graues esse mihi videntur, cur à me ipso deficiam. Nā vt illud verum esse in vniuersum statuere possent, non satis magna caussa est, Demosthenis vnū atq; alterum nautici

a l. periculi preciū est. C. de naut. fœn.
b l. eos. C. de usu.
c l. non interest. ff. de naut. fœno.
d l. eos. C. de usu.

fœnoris exemplum, quibus tamẽ mihi niti & magnopere confidere videntur. Quorum alterum ἐν τῷ πρὸς τὴν λακρίτου παραγραφὴν λόγῳ est huiuſmodi ἐδάνεισαν ἀνδροκλῆς καὶ ναυκράτης ἀρτέμωνι καὶ ἀπολλοδώρῳ φασηλίταις ἀργυρίου τρισχιλίας δραχμὰς ἀθήνηθεν εἰς μένδην, ἐντεῦθεν εἰς βόσπορον. ἐὰν δὲ βούλωνται τὰ ἐπ᾽ ἀριστερὰ μέχρι βορυσθένους καὶ πάλιν ἀθήναζε, ἐπὶ διακοσίαις εἰκοσιπέντε τὰς χιλίας· ἐὰν δὲ μετ᾽ ἀρκτοῦρον ἐκπλεύσωσιν ἐκ τοῦ πόντου ἐφ᾽ ἱερὸν ἐπὶ τριακοσίαις τὰς χιλίας. id eſt Androcles & Naucrates pecuniã fœnerati ſunt Artemoni & Apollodoro Phaſelitis ad tria millia drachmarũ, hoc eſt triginta minas: conuenitque vt Athenis pecuniam Mendam exportarẽt, indéq; in Boſphoron, aut etiam ſi placeret ſiniſtror ſum nauigare ad Boryſthenen vſq;, & rurſus Athenas cũ mercibus redire. Statutus autem modus fœnoris in millenas drachmas ducẽtę vicenæ quinæ. Quòd ſi poſt arcturum portum exeant è Ponto in Sacrum promontoriũ nauigaturi, tricenæ in millenas. Alterũ exẽplũ eſt πρὸς φορμίωνα, καὶ οὗτος μὲν ἐδάνεισεν αὐτῷ δισχιλίας δραχμὰς, ἀμφοτερόπλουν, ὡς ἀπολαβεῖν ἀθήνησι δισχιλίας ἑξακοσίας δραχμάς. & hic quidem, inquit, mutuo dedit duo millia drachmarum pecunię vtrobique traiectitiæ, vt Athenis duo millia drachmarum, & eo amplius ſexcentas reciperet. His verbis liquere inquiũt vſuram nauticam non menſtruam eſſe, ſed vna in omne tẽpus nauigationis, & negociationis conſtitutione taxatam. fuit enim pecunia à Lampide nauclero Phormioni fœnerato mutuata Athenis in Põtum, & Ponto Athenas. Ego verò quanquam illis facile do menſtruum fœnus hoc non eſſe: iure Romano tamen in nautico fœnore non idẽ ſtatui poſſe prorſus

mihi persuadeo. Et reuera nihil admodũ simile habent hæc Græcorum exẽpla cum iurecõsultorum, & imperatorum nautico fœnore. Hi etenim vnam aut duplam cẽtesimam, hoc est si maris periculũ spectes, minimam vsuram in nautico fœnore taxant. In illis verò Græcorum exemplis hac conditione pecunia mutuo datur, vti ad mille drachmas, aut ducentę vicenæ quinæ, aut trecentæ pro vsura accedant, quę alioqui, prę illo iureconsultorum fœnore, abundè magna vsura esset pro traiectitia pecunia, eiamsi decem menses & eò diutius iacuisset, quũ tamẽ nauigatio Athenis in Pontum, & rursus Ponto Athenas, duos, ad summũ, menses occupare possit. Vt nihil nunc quidem magnopere mirũ videri possit in his cõuentionibus menstrui temporis non haberi rationem, cum necesse nec esset, & liberum esset creditori suo iure quam vellet legem vsuræ dicere. Nos autẽ quibus non nisi præfinito vsuras marinas statuere licet, dissimili cum Græcis iure sumus. Alterutrum enim necesse est, aut ex iureconsultorum responsis, & principum edictis sublatam esse certam illam vsuram vel vnicam, vel duplam centesimam, & tantum loci ad quem nauigatur haberi rationem, vel certè menstruam eandẽ quoque esse confiteri. Summè enim infans alioqui is esset, qui pro traiectitia, & periclitante sua pecunia post multos fortassè menses centesimam vnam tantùm hoc est leuissimam, atque adeo penè nullam vsuram auferre speraret. Neque enim iure Romano nobis, vt olim suo iure Græcis quantum possumus maximam vsuram

pro traiectitia pecunia stipulari licet, vt quibus certi vnius, & vix alterius centesimæ fines descripti sunt, extra quos egredi legibus non permittatur. A qua vsuræ nauticæ centesima si menstruæ pensionis rationem abstrahamus, quid causæ tandẽ erit, vt nõ vna simul etiam vsuram nauticam funditus in vniuersum tollamus? vt quam factitare nemo non nisi incõmodè possit, & suo maximo damno? Porrò enim nonne inæquale sit, aut etiam iniquũ ius tantum vsuræ nomine auferre hũc cuius pecunia Brundusio forte Dyrrhachium transmitteretur, atq; illum cuius in AEgyptum, Cyprum, Põtum, aut deniq; ad extremos Gades pecunia nauigaret? cũ illa paucissimorũ dierũ, nulliusq; sit ferè periculi nauigatio: hæc autẽ contrà, vt multorum mensiũ, ita multi miniméq; incerti periculi: & ex locorũ in quæ nauigatur aut longinquitate, aut propinquitate minui, vel augeri fœnus ęquitas clamitare videatur. Qui rerũ omnis delectus, & ordo penitus ab illis intereat necesse est, qui mẽsium, & tẽporis rationẽ de nautico fœnore detrahũt. In summa igitur, hoc etiam nunc haud dubitanter affirmamus, Nauticũ fœnus mẽstruũ esse, aut certe necesse esse iurecõsultorũ, & imperatorũ centesimã, quam omninò obseruari in vsura nautica iubẽt, circũducere prorsus, & antiquare. Habemus cur vsura cẽtesima & mẽstrua appellata sit, eiusq; cuiusmodi sit ratio: quam qui animaduerterit, confitebitur, opinor, septum adhuc vndiq; & vestitum vepribus & dumetis, purgatum nunc tandem esse, & apertum locum. Agedũm ergo ad aliarum vsu-

tarum genera deſcendamus, quando de iis pauca dicere & initio propoſitum ſit, & neceſſarium ad exædificandum opus quod inſtituimus. Aliam vſuram centeſima auctiorem olim fuiſſe, Seſquicenteſimum fœnus palam facit lege Græcorum ſtatutum in rei vxoriæ actione, auctore Demoſthene κατὰ νεαίρας. Iubebat enim lex eum, qui vxori nuncium remiſiſſet, dotem reſtituere: alioqui moræ tempore vſuram pendere ſeſquidrachmalem. quod idem affirmat in oratione κατ' ἀφόβου, τὴν μέντοι προῖκα ὅσωπερ τῷ προσώπου εἶχε λαβεῖν, μὴ γήμαντος δὲ αὐτοῦ τὴν μητέρα τὴν ἐμὴν ὁ μὲν νόμος κελεύει τὴν προῖκα ὀφείλειν ἐπ' ἐννέα ὀβολοῖς. Quare cum matrem meam, inquit, vxorem non duxerit, lex iubet dotem cum vſuris ſeſquicenteſimis reſtituere. Sed huiuſmodi vſuram in hac tantum ſpecie reperias, eámque iure Græcorum antiquiſsimo taxatam. Iure enim ciuili quæ terreſtris eſt ſtatuta grauiſsima & maxima (Sic enim eã appellant [A] Triphonius & [B] Vlpianus) omninò centeſima fuit, quod communi omnium ferè ſententia comprobatum eſt, aſtipulantibus quoque [c] Diocletiano & Maximiano imperatoribus, qui centeſimam vſuram legitimam appellarunt. Nam & M. Tullius, quòd ſingulas centeſimas tota ſua prouincia obſeruari edixiſſet, id etiam acerbiſsimis fœneratoribus probatum fuiſſe affirmat, quia perfectum eſſet & abſolutum fœnus, quod omnino à fœneratoribus exigi poſſe edixit L. Lucullus conſul, vt auctor eſt Plutarchus in Lucullo. Hanc centeſimam vſuram quoq; Demoſthenes

Seſquicenteſimæ uſuræ.

Centeſimæ uſuræ maximæ terreſtres uſuræ Iuriſcõſult.

a l. qui ſine uſuris. ff. de neg. geſt.

b l. tutor qui. ff. de adminiſt. & peri. tuto.

c l. ſi pro mutua. C. ſi cert. petat.

lib. 6. epiſt. 1. ad Atticum.

τοῦ τόκου γιγνόμενον εἶναι testatur ἐν τῷ πρὸς Πανταίνετον λόγῳ. Vt iã minime dubium esse posit in Pauli responso triginta dies nõ viginti quinque esse reponẽdum. Alioqui enim hanc vsuram inuenias maiorem centesima, qui vsurarũ modus iureconsultis est inusitatus, & inauditus, nimirũ qui maximas terrestres vsuras in centesimam incluserint. Vnde factum est vti centesima, cui auctarium vix accedat, pro asse accipiatur. A cuius partibus leuiores vsuræ nomen inuenerunt. Nam cum centesima assem, hoc est, certam, absolutam, & solidam vsuram significet, dimidia centesimæ semis vsura dicta est siue semiassalis. Quemadmodum enim cẽtenarius sortis duo denarium (quomodo est numerus mensium & asis vnciarum) quotannis parit fœnoris, quando vsura est centesima, ita in vsura semisse, quæ dimidiata est cẽtesima, senarius anniuersarius ex centenario conficietur. Hanc Plinius libro Natur. Histo. decimo quarto ciuilẽ & modicam vsuram fuisse confirmauit, & Iustinianus tanquã legitimam & ciuilem sanxit, cuius etiam meminit Scęuola, & [e] Paulus, & imperatores [f] Seuerus & Antoninus. Cuius vsuræ ratio quàm longe ab illa Accursiana absit animaduertite, qui semisses vsuras decem ex viginti solidis in anno interpretatur, quibus dimidium sortis in singulos annos lucrifacere contingeret. Ex qua vna interpretatione reliqua potestis vel me tacente cognoscere, & de illis præiudicium facere. Iam verò tamẽ nullo colore adumbrari poterit, quod ex eius scriptis recitabimus simul vt paucula ad semisses vsuras addide-

Semisses usuræ.

d l. qui semisses. ff. de usur.

e l. cum quidam ff. eod.

f l. 1. C. quibus ut indignis.

Semis usura Accursianorum.

rim. Semisses igitur vsuras ceu ciuiles, & legitimas, aut etiã minores iubet obseruari Iustinianus Augustus, qui vt in procuratione ciuitatis egregius, ita plerisque habitus est & visus christianus. Cuius ciuilis hęc lex fortasse & à nobis retineri possit, certo tamen modo, vt ea fraudi proximo non sit, aut ei incõmodet. Quanquã enim spe creditum recipiendi, nedum vsuras, mutuandũ non sit, magísq; spectandum, cuius rei frater egens sit, quàm quid reddere possit: tamen si creditor ita rerum non sit inops, vt etiam possit & hoc nomine se liberare, & crediti fœnus aliquod cõmodè reddere, nullus credo prohibeat eũ acceptam referre creditori gratiam. Nam ex mutuo data pecunia cõpendium si fecerit, & lucri partẽ aliquàm creditori cõmunicet, hic dei percipit benedictionẽ potius quàm hominis. Sin autem dando damnũ sentiat debitor, hoc tantum exigat creditor, quantum à se bona fide peti vellet. Neq; enim vsuram accipere, sed cũ damno fratris accipere, cũ pietate christiana pugnat. neque à quantitate eius quod recipis, sed ab incõmodo debitoris vsurę exigendę noxia ęstimanda est. Sed quid ago? Quasi mihi nunc liceat in amœna diuerticula excurrere. Ad rem redeo. Quicunces vsuræ, quarum meminerunt [a] Paulus, [b] Vlpianus & [c] Scæuola, semissibus vncia vna sunt minores. Semisses enim vsuras dicimus, quoties de centum sortis nummis senos nummos percipimus: Quincunces verò, quoties duntaxat quinos. Trientes item vsuras, quas tanquam minimas Antoninũ piũ exercuisse auctor est Iulius Capitolinus in An-

Quatenus usuræ à Christianis seruari possint.

Quincũces usuræ.
a l. cum quidam. ff. de usur.
b l. tutor qui. ff. de adminift. & per. tut.
c l. alimẽto. ff. de aliment. & ciba. leg.
Trientes usuræ.

tonino pio ad Diocletianum Imperatoré, quicuncibus vncia vna minores esse manifestum est. Hæ enim quotannis quinos nummos, illæ quaternos tãtum in singulos centenarios pariunt. Huius vsurarum generis meminit Paulus [a] Iureconsultus. Item si reip. inquit, in annos singulos legatum sit, cũ de lege falcidia quęratur, Marcellus putat tantum videri legatum, quantum sufficiat sorti ad vsuras trientes eius summæ quæ legata est colligendas. Qui me locus admonet, vt id faciam, quod paulo ante recepi, neq; dissimulé quàm in triẽtibus vsuris explicandis totus Accursius cæcutierit. Tantum, inquit, videtur legatum, quãtum sufficit sorti eius summæ quæ legata est, si colligamus trientes vsuras cuiusdam minoris quantitatis in triplum, quàm ea quæ legata est: vt puta legata sunt decé, perinde habetur ac si triginta essent relicta, quæ triginta ad vsuras trientes facerent in anno decem, & sic sunt paria, quoad falcidiam triginta & decem annua. Hactenus ille. Ego vos Iudices facio vniuersos, ecquod commentum vnquam ridiculum magis, & magis cum iureconsulti sensu pugnans comminisci potuerit. Partium ergo mearum sit, inuolutum ab eo locum explicare. Vt rem in pauca conferam, Statuamus Reipub. quotannis relictos sex aureos. Si quęratur quantum hæres legatariis eo nomine expensum feret, de Pauli & Marcelli sententia respondeas, ab hærede huiusmodi legatum non solum æstimari deberi quanti sex aurei annui à priuatis inueniantur, aut quanta est pecuniæ summa, quæ si fœnori detur, senos aureos an-

[a] l. 3. §. item si reip. ff. ad leg. falcid.

Accursij hallucinator.

nuos parere poſsit vſura legitima, videlicet ſemiſſe. Sed plenius, & prolixius æſtimationem eſſe faciendam, quia Reipub. legatum ſit. Nam ſi priuato homini ſex aurei annui relicti eſſent, non vltra centum aureos, in ineunda ratione falcidiæ, legatariis hæres imputaret, cum præſertim ex legum præſcripto ea ſumma in ſemiſſes vſuras data ſenos aureos annuos pariat. At ſi verò Reipub. legatum eſt, quemadmodum in huius legis ſpecie, centum & quinquaginta aureos legatariis imputabit, cum ea ſumma, trientibus vſuris ſex aureos annuos conficiat. Ita enim legati obuentionem annuam conſtitui voluit teſtator, non vt plerunque percipi ſolet, ſed vt quouis tempore, quod vſuuenire ſolet, cum pecunia leuiſsima, vt potè trientali vſura collocatur. Pauli & Marcelli iureconſultorum ſenſus ille fuit, quem primum Hermolaus Barbarus, deinde Budæus animaduertit. Hic tamen exiſtimauit octo aureorum legatum, paulominus centum & quinquaginta aureis æſtimandum. Haud video tamen quomodo eius ſentẽtia conſiſtere poſsit, pręſertim cũ ea ratio ad trientes vſuras (quod nominatim volunt iureconſulti) accommodari nulla ratione poſsit.

Trientarium fœnus vſura quadrans excipit, quę cum centeſimæ ſit quarta pars, ternos annuos nummos parere ſolet. de quo vſuræ genere, mentionem facit Iuſtinianus in auth. hoc ius .§. primo. C. de ſacroſanct. eccleſ. Quę authẽtica ſumpta eſt ex nouella cõſtitutiõe. cxx. §. *Quadrantes vſuræ.*

καὶ τοῦτο κατὰ πρώτην μὲν τάξιν, inquit, ὡς εἰδικῶς ἐνέχυρον δίδοσθαι ἀκίνητον πρᾶγμα τῷ δανειστῇ, ἵνα τοὺς καρποὺς ἀναλεγόμενος καταλογίζοιτο ἑαυτῷ, τὰ μὲν εἰς αὐτὰ τὰ δανεισθέντα χρήματα, τὰ δὲ εἰς τόκους οὐ πλείονος τοῦ τετάρτου μέρους τῆς ἑκατοστῆς. Primo quidẽ loco, inquit, creditori res immobiles, in ſpeciale pignus dãtor, vt collectis eius fructib⁹, reputet eos ſibi partim in ipſam creditã pecuniã, partim in uſuras, nõ maiores quadrãtibus centeſimæ. Eſt & Vnciaria vſura, de qua mẽtionẽ habet Serbidius Scęuola. Eius ea eſt ratio, vt ad quemlibet centenarium quotannis ſingulorum nummorum fiat acceſsio. Huius Vnciarii fœnoris meminit T. Liuius libro 7. ab vrbe cond. De quo fœnore rogatio ſcita eſt Cn. Martio, & C. Manlio II Coss. Tito verò Manlio Torquato & C. Plautio iterum Coss. Semunciariũ tantùm ex vnciario fœnus factum. Ad extremum ſeſe nobis offert vſura Beſſalis, quæ quotannis octo conficit, vt quæ quatuor vnciis centeſima inferior ſit. Huius meminit Papinianus [a], & Iuſtinianus [b] imperator, qua illos qui mercaturam factitarent vti permittit, cęteros non item. Hæc ad vſuras, in quarum explicatiõe nihil à nobis prætermiſſum eſt, quod ad hoc noſtrũ inſtitutum magnopere pertinere videatur.

Vnciaria uſura.

a l. Titiũ. §. præfectus. ff. de administrat. & peric. tuto.

Beſſes uſuræ.

a l. Publia mœuia §. L. Titius. ff. depoſiti.

b l. eos. C. de uſu.

VENIO nunc ad poſteriùs illud diuiſionis membrum, ad pacta incontinenti ſtipulationi addita, quæ actionem, qua in vniuerſum experiri poſſet creditor, in anguſtiſsimam formulam concludere videntur. Hanc enim nobis in hoc reſponſo quæſtionem ponit iureconſultus: An prima ſtipulatio, qua Calendis XIIHS exol-

De pacto incontinenti appoſito ſtipulationibus.

uenda sint per pactum, quod in eodem puncto temporis insequutum fuit, quo ex omni summa trecenti tantũ denarii mẽstrui refundendi, reformata sit, & renouata: Vt non solum exceptionem pariat debitori agente creditore in integram sortem ex stipulatione, tanquam nõ reformata, sed etiam creditori actionem subministret, ad id auferendum, quod in pacto conuentũ est. Id enim est quod dicit Paulus, pactum plus quàm ad exceptionẽ prodesse. Nam cum inter exceptionem, & actionem nihil sit medium, iureconsulti verba etiam ingratis à nobis inuitissimis hanc confessionem exprimunt, vti confiteamur ex pacto actionem etiam nasci. Frustra est autem, quod hoc loco iuris interpretes aiunt, in contractibus stricti quoque iuris ex pacto incontinenti apposito actionem informari. Longè enim latéque à re ipsa id abest. Ne multa: Pactorũ hæ sunt vires, vt aut actionem forment, aut reforment. Quæ duæ res, quia ad rei tollendam dubitationem magnopere pertinent, quàm breuissime à nobis fieri poterit explicabuntur.

Contra opinionẽ Alciati.

Primum eiusmodi pacta quæ adminicula sunt contractus, & quæ legẽ contractui dant, si facta sint incontinẽti actionem formant. Atque ita ex contractu actio, non autem præscriptis verbis, vt falso quidam crediderunt, competit ad id quod in pacto conuentum est, quẽadmodum ait Maximianus imperator [a] & Vlpianus [b] iureconsultus. Contrà autem in pacto ex interuallo insequuto obseruatur. Neque enim huiusmodi pacta ex parte actoris inesse dici possunt, cùm ea pacta inesse di-

Pacta quæ actionem formant.

a l. in bonæ fidei C. de pact.

b l. Iurisgentium. §. quinimo. ff. eod.

Pacta ex interuallo sequuta.

c l.iurisgentiũ.§. ut puta.ff.eo.

cantur quæ legẽ cõtractui dant, id est, in ingressu cõtractus fiũt.[c] Verbi gratia post diuortium cõuenit ne tempore statuto dilationis dos reddatur, sed statim hoc nõ valebit, ne ex hoc pacto nascatur actio. Hoc quoque cõfirmat Papinianus. Nã si post emptionẽ ex interuallo aliquid extra naturam contractus, hoc est substantiam conueniat, respondit ob eam causam agi ex empto nõ posse, ne ex pacto nasceretur actio. Enimuerò tamen ex parte rei inerit pactum eiusmodi, vt id quod postea interponitur pariat exceptionem.[D] Pacta enim conuenta, inquit Papinianus,[E] quæ postea facta detrahũt aliquid emptioni, contineri contractu videntur: quæ vero adiiciunt, credimus non inesse. quod quidem locum habet in iis quæ adminicula sunt emptionis, veluti ne cautio duplæ præstetur, aut cum fideiussore cautio duplę præstetur. Qua quidem specie agente emptore non valet pactum. Idem tamen vires habebit iure exceptionis agente venditore. & hæc cùm imperatores, tum iureconsulti ad bonæfidei contractus referri debere disertè iubent. Neque enim verè dicere possumus pacta quæ adminicula sunt adiecta stricti iuris contractibus vel actionem informare, vel contractum. Quorum vtrunque nullo aut prudentum responso, aut imperatorum rescripto doceri possit. In quo insignis fuit & concors nostra auorumque memoria omnium ferè hallucinatio, qui nescio quo fato, velut iure quodam sic errore recepto omnes in illam sententiam pedibus ierunt. Quod si stipulatio contractui bonæfidei subiecta esset

d Iurisgentium.§. idem responsum ff. de pact.

e Pacta.ff.de contrah.empt.& uendit.

Pacta quæ adminicula sunt addita stricti iuris contractibus.

non defuerunt quoque qui contractum ab ea stipulatione, non aliter quàm à pacto informari putantes, errorem suum literis consignatum reliquerint. Quorum in eo genere sententiæ, quoniam ab aliis iampridem abunde satis refutatæ sunt, hoc vnum in præsentia addam, quo illorum opinio confici possit, stipulationem ad accidentia præcedentis bonæfidei contractus pertinentem non aliunde pendere, nec aliorum contractuũ externis egere præsidiis, sed suis stare viribus, & se ipsa contentã esse, strictique iuris actionẽ parere. In bonæfidei iudiciis enim, vt ait Paulus, [g] si in cõtrahẽdo cõuenit, vt certo loco quid præstetur, ex empto, ex vendito, depositi actio competit, non arbitraria. Si tamen certo loco condicturum se quis stipulatus fuerit, hac actione vtendum est. Quod confirmat Gordianus [h] imperator. Lata est enim planè differentia, vtrum pactio contractum exceperit, an verò stipulatio, vt illa omnino specie actio informetur, hac autem minimè. Alioqui hic non ex stipulatu, quemadmodum iubent & iurecõsultus & imperator, ageretur, sed proculdubio præcedentis bonæfidei cõtractu sactione experiundũ esset. Adiunge ad superiora illa responsum [i] Vlpiani iurecõsulti. Prędia mihi vẽdidisti, inquit, & cõuenit vt aliquid facerem: quod si nõ fecissem, pœnã promisi. Respõdit iureconsultus, pœnam ex stipulatu peti. Sed & illud in hoc responso notatu dignum est, Pactum quod contractui venditionis adiectum est, cõtractum reformare:

Contractũ bonæfidei addita stipulatio.

g l. in bonæfidei ff. de eo quod certo loco.

h l. si pacto C. de pact.

i l. prædia. ff. de act. empti.

quanquam & glossator, & plerique alii informare sine vlla dubitatione affirmarint. Quod quidẽ certè tum denique subsisteret, si pactum adminicula tantum contractus respiceret, cuius esset, & proprium munus actionẽ informare. Iam vero diuersam caussam habet hæc conuentio, de qua nunc quærimus, vt quæ non ad adminicula, sed ad contractus substantiam omnino referatur. Pactum enim hoc, quo vt aliquid fieret cõuenerat, partem precii occupare non dubitamus, cum nec sit verisimile emptorem id recepturum, nisi minoris res empta foret. Germanum huic est quod respondit Iabolenus. [1] Fũdi partẽ dimidiã, inquit, ea lege vẽdidisti, vt emptor alteram partem, quam tu retinebas annis decẽ, certa pecunia in annos singulos conductã habeat: Labeo, & Trebatius negant posse ex vendito agi, vt id quod conuenerit, fiat: ego contrà puto, si modo vilius fundum vendidisti, vt hæc conductio tibi præstetur. Nam hoc ipsum, preciũ fundi videtur, quòd eò pacto venditus sit: & hoc iure nos vtimur. Sed quoniam eo imprudentes calore quodam animi progressi sumus, vt vix inoffenso commentationis tenore aliũ cursum hoc mutato tenere possit oratio, huius contractuum reformationis explicationem penitius ingrediamur. Quædam igitur pacta sunt, quæ contractum reformare, & quasi renouare solent, cũ videlicet ea quæ ex contractus substantia sunt, aliqua ex parte immutant. Nam & totum pacto mutari posse constat, vt hac specie nouus fiat contractus. Et quoniam emptionis substantia in re, aut precio consistit, Paulus

1 l.fundi.ff.de contrah.empt.

Pacta quæ reformant.

iureconsultus notauit. Si ex interuallo, omni re tamen integra de augendo aut minuẽdo precio rursus conuenit, recessum à priore emptionis cõtractu, & nouã emptionẽ intercessisse videri: quod affirmant Papinianus [m] & Pomponius [n] iurecõsulti. Perinde enim est siue hoc pactũ incotinenti fiat, siue aliquo interuallo post dùm tamen res sit in integro. Dissimile enim si post preciũ solutum emptio repeteretur. Nã post exolutum preciũ infectam emptionẽ facere nõ possumus. quod respõderũt [o] Põponius, & Neratius [p]. Sanè enim de Vlpiani [q] sententia in bonęfidei cõtractibus cõuẽtiones postea factæ, quæ ex eodem sunt cõtractu, insunt, vt constet ab emptione, cæterisq; bonæfidei iudiciis re nondum sequuta posse abiri ab emptione. Quin partẽ eius pactione mutari posse voluit Põponius, [r] & hæc pactio ex parte agentis locum habet, vt etiã ad actionẽ proficiat non re sequuta tamen. Nam vt tota res tolli, ita & reformari potest, vt quodãmodo cõtractus, quasi renouatus videatur. Sic fieri, vt in partẽ ab emptione pacto recedere posimus, quasi repetita partis emptione. Adde & Pauli respõsum. [s] Idem dicemus, inquit, & in bonæfidei contractibus, si pactũ conuẽtum totã obligationẽ sustulerit, veluti empti. Non enim ex nouo pacto prior obligatio resuscitatur, sed proficit pactũ ad nouũ contractũ. Quod si non vt totum contractum tolleret pactum conuentũ intercesserit: sed vt immineret, posterius pactum potest renouare primum contractum. Certa autem illa vsquequaq; esse cõperias, si respicias ad bonæfidei contractus:

m Pacta cõuenta ff. de contrah. empt. in. l. 6. §. 1. ff. eod.

o l. 2. ff. de rescind. uend.

p l. ab emptione ff. de pact.

q l. iurisgentium §. adeo. ff. eodem.

r l. iurisgentium §. adeo ff. eodem

s l. si unus. §. sed si. ff. de pact.

At si verò ad alios spectes, non idem vtique dicere possis. Stipulationi enim huiusmodi etiã pacta adiici constat, aut incontinenti, aut ex interuallo. Si ex interuallo re quãuis integra huiusmodi pacta exceptionis tantum vires obtinent: Sin autem incõtinenti, actionem reformant, nimirum quæ actioni ita inesse dicuntur, vt ex eorum præscripto actio dari videatur, cum non solum ad exceptionem, sed etiam ad actionem proficiant. Id enim est quod hoc loco respondit Paulus iureconsultus. Reiiciendum est enim quod hic pronunciauit Accursius, pactum (quia pactorum id proprium esset) ad vim exceptionis tantum accommodari. Quod quidem sanè consistere posset, nisi pactum incontinenti factum inesset stipulationi, & actionem crearet. Alioqui enim ociosè, & extra caussam addidisset iureconsultus, pactum incontinenti appositum inesse stipulationi, eámque renouare. Perinde enim esset, si pactũ ex interuallo adiectũ fuisset, quod ad exceptionis adminiculũ fuisset satis. Quod confirmat alibi Paulus.[a] Et ipse idem hoc loco respondet, diuersam sentẽtiã obtinuisse, vt plus pactum quàm ad exceptionẽ prodesset. Quod si forte aliquis obiiciat, in stipulatione nullam sortis trecentorum denarioriorum singulis mensibus exoluendorum mentionem fieri, sed tantum in pacto: & cum ita, sit consequens esse, vt ex stipulatione trecẽtos illos denarios petere non possim, sed ex pacto, quod ad eam summam auferendam actionem suppeditet: Ego

Stipulationi pacta adiecta.

a l. si unus. §. pactus. ff. de pactis.

contrà ex ſtipulatione agendum eſſe, cui pactum ineſt, & eius eſt bona pars, vt quod eā renouet, ac reformet. Neq; enim à conuentione nuda incipit hic contractus: imo vero à ſtipulatione, quæ ſublata non eſt, ſed pacti finibus deſcripta, vt actio ſingulis menſibus in trecentos denarios competat. Nam cum ſtipulatio pactione inſequuta reformatur, ex ſtipulatu tantum agitur ad id quod in pacto conuentum eſt, quemadmodum in bonæfidei iudiciis vtique ex eodem contractu agi neceſſe eſt: quod edixerunt Imperatores [a] Diocletianus & Maximianus, his ferè verbis: Petens ex ſtipulatione quæ placidi ſeruādi cauſa ſequuta eſt, ſiue anteceſsit pactum, ſiue poſt ſtatim interpoſitum ſit, recte ſecundum ſe ſententiam ferri poſtulat. Cuius reſcripti ſpeciem interpretes, quam alioqui facilem ex vulgi medio arripere potuiſſent, ex ſuo ingenio, & voluntate interpretantes rem totam largiſsimè obſcurarunt. Nos autem ab imperatorum verbis nihil admodum diſcedentes, hanc ſtatuamus ſpeciem, Mihi tecum pactione conuenit vt prædia tua mihi aliquando venderes, ex qua pactione quoniā nulla oriebatur actio, ſtipulationē addidimus, hęc, vti pacta ſunt, rata nos habituros: Huiuſmodi ſtipulatio de ſententia imperatorū has vires obtinet, vt non ſolū ad pactū, quod pręceſsit, pertineat, ſed etiam ad id, quod incōtinenti inſequutum eſt: qua ſtipulatione agi, vtrobiq; poſsit. In quo & hoc neceſſe eſt, vti incōtinēti facta ſit ſtipulatio, non autem poſtea re quāuis integra. Hic enim exceptionem naſci tantum voluerunt Iulia-

b l. petens. C. de pact.

nus, & Vlpianus diuersum nempe statuentes in bonę fidei,& stricti iuris contractibus. Nam cũ duo hæredes emptori extiterint,venditor cum altero pactus sit vt ab emptione recederetur,Iulianus [d] ait valere pactionẽ, & dissolui pro parte emptionem,quoniam ex alio contractu stricti iuris videlicet paciscendo,alter ex hæredibus acquirere sibi potuit exceptionem. Pacti igitur stipulationem excipiẽtis hoc proprium est,vt obligationis solutionem producat,& proroget,atque ita hac parte stipulationẽ reformet. Duo enim primæ stipulationi insunt. Vnum,pecuniam dari,nempe duodecim sestertia: Alterum, calend. dari, & insequutum est incontinenti pactum quo dies est immutata, si diem spectes (quam partem stipulationis esse ait [e] Vlpianus) reformata est hac parte stipulatio.Ita quatenus in pacto reformatum est,actor actione caret.Qui si integram sortem petat,pacti exceptione summouebitur. Ad exceptionem quippe prodesse pactum confitetur Iureconsultus. Neq; interim tamen solum exceptionem parit, sed & aliquid amplius,hoc est actionem qua creditor agere possit, ad id quod in pacto renouatum est. Quòd si verò pactum stipulationi ex interuallo oppositum esset, non renouaret actionem,sed exceptionem duntaxat administraret. Huiusmodi reformationem enim bonæfidei contractibus propriam dicauerunt Iureconsulti [a] Vlpianus [b] Paulus, [c] Pomponius, & [d] Papinianus. Porro autem quemadmodum ex prima stipulatione post proximas calẽdas debebantur vsuræ,ita immutata die, & ratione

d l. iurisgentium. §.adeo.ff.de pact.

e l. 1.§. editiões. ff.de edendo.

a l. iurisgentium. §.adeo.ff.de pact.
b l.pacta.ff.de contrah.empt.
c l.sed celsus.§.fi. ff.de cõtrah.emp.
d l. pacta cõuenta.ff.eod.

ſortis exoluendæ, in aliud tempus incipient deberi. Petitio enim ſortis dilata cum ſit, conſequens eſt, vt etiam vſuræ ex eo tempore quo moram fecit accedant. Perinde enim eſt, ác ſi per ſingulos menſes certam pecuniam ſtipulatus, quo tardius ſoluta eſſet, vſuras adiecisſet. Nã cùm vſura in ſtipulatione, non niſi poſt moram debeatur, neceſſario ſequitur impedita mora, & vſuras impediri. Vſitatum eſt autem pactum, quod de ſorte loquitur ad acceſsiones quoque pertinere, ad vſuras, & [e] pœnas. Sortis enim & vſurarum vnam & eándem actionẽ eſſe auctor eſt Gordianus imperator [f]. Vt ſi cùm actione depoſiti expertus eſſes, tantummodo ſortis facta ſit condemnatio, vltra non poſsis propter vſuras experiri. Sublata enim, & deciſa principali cauſſa & acceſsiones tolli vult Alexander imperator [g]. Neque enim vſuræ ſine ſorte ſubſiſtere poſſunt finito iudicio. At cœpto tantum iudicio non eſſe peremptam vſurarum ſtipulationem, & debitores eius temporis, quod non eſt in iudicium deductum conueniri poſſe, ſanxerunt imperatores [h] Seuerus & Antoninus. Idem quod in ſuperiori illo exemplo, in vltimis voluntatibus dicẽdum eſt. Sorte enim legata, & vſuras legatas eſſe auctor eſt Scæuola [i]: vnde planum fit, quod hic in ſorte conuentũ eſt, In vſuris quoque expreſſum cẽſeri, cum hoc loco diuerſa cauſſa nulla ſubſit. Nam ſi diuerſa ſubeſſet, contrà obſeruaretur. Etenim ſi mancipia in dotem æſtimata accepiſti, pactum conuentum deinde factum, vt diuortio facto tantidem æſtimata redderes, nec de partu dotalium ancil-

e l. ſi. ff. quod cer. loco.

f l. ſi depoſiti. C. depoſ.

g l. 4. C. de iudicijs.

h l. 1. C. de iudicijs

i l. nomen. ff. de lega. 3. & l. aurelius. §. legatum. ff. de libertati. leg.

l.penul.§.mā cipia.ff.solu.mat. larũ mẽtio facta sit: manebit, inquit Labeo, partus tuus, quia is pro periculo mancipiorum penes te esse debet quod responderunt Iabolenus [k], Pomponius, [l] & Proculus [m]. Quod vtique verum est, si ad eum mancipiorum periculum pertineat: sin autem minus, tum etiã partum restituere iubent Seuerus [n] & Antoninus. Sed ne hoc quidem exemplo sortis additamentum, hoc est vsuræ, peti possunt. L. Titius C. Seio minori vingintiquinque annis certam pecuniam credidit, & ab eo aliquantulum vsurarum nomine accepit, & C. Seii hæres aduersus Titium in integrum restitutus est, ne debitum hæreditarium solueret, nec quicquam de vsuris eiusdẽ sortis, quas Seius minor exoluerat repetũdis tractatum est apud prędidem prouinciæ, aut ab eo est pronũciatũ, respondit Scæuola [o], condici non posse id quod vsurarum nomine demortuus Seius Titio soluisset. Porrò autem iureconsultus extrema oratione speciem ponit, qua suorum aduersariorum locus sit sententiæ, Si mihi XII HS intra annũ non exolueris, promittis pœnæ nomine ex proximis Calendis in centenos denarios, inq; triginta dies denarium vnum. Debentur enim integræ vsuræ, propter conditionis euentum. Sic fieret, vt pactum subsequẽs, quod ad vsuram attinet, nihil immutaret. Magni est enim admodum momenti quemadmodum vsuræ cõcipiantur. Hic enim ex stipulatione tantum deberentur vsuræ, cum eius euenisset conditio, cuiusmodi vsura exemplo fructuum inducta est.

Qui extremus responsi locus hic me subsistere iubet,

k l.mancipia.ff. de iur.dot.
l l.Licinius.ff.de lega.2.
m l.1.C.solu.matrimonio.
o l.si.ff. de cõdic. indeb.

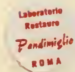
& finē disputationis facere: quāquā veniāt in mētē alia quāplurima, quæ me cōmemorare tametsi caussā postulat, tamen quia postulat non flagitat præteribo, ne sermonem producam longius quàm ego initio constitui.

Explicata enim vsurarum, pactorumque ratione, vndè hoc responsum Pauli iureconsulti totum natum est, & conflatum, qua me obstrinxeram promissi religione defunctus mihi videor: eo vsus temperamento dicendi, vt neque breuitas lectorem defraudasse videatur, aut lō gitudo obtudisse, neque interim ego hanc mediocritatis rationem sequutus caussæ meæ defuisse videar. Certe, aut me spes suscepti negocii fallit, aut bonis & æquis iudicibus, nostra ex iureconsultorum disputationibus, non ex meo sensu deprompta oratio, probabitur

* * * *

LEOBINI DALLERII V.I.D. DE his libellis, Applausus & adgratulatio ad Groslotium Authorem.

Nunc tandem ipsa viget sacri prudentia iuris,
Et floret Pitho, Viuit & ipse Lepos.
Viuat in æternum, vigeatque, & floreat ipsum
Ius, Suadela, Lepos, nomen & vsque tuum.

Laboratorio
Restauro
Pendimiglio
ROMA